

Jadwiga Szmidt

BIBLIOTEKI POLSKIE WE WSPÓŁCZESNYM LONDYNIE

WYDAWNICTWO
SBP

NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

**BIBLIOTEKI POLSKIE
WE WSPÓŁCZESNYM
LONDYNIE**

Pamięci Rodziców i Męża poświęcam

Polish Librarians Association
SCIENCE-DIDACTICS-PRACTICE

Jadwiga Szmidt

**POLISH LIBRARIES
IN CONTEMPORARY
LONDON**

**WYDAWNICTWO
SBP**

Warsaw 1998

Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich
NAUKA-DYDAKTYKA-PRAKTYKA

Jadwiga Szmidt

**BIBLIOTEKI POLSKIE
WE WSPÓŁCZESNYM
LONDYNIE**

**WYDAWNICTWO
SBP**

Warszawa 1998

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej
<<NAUKA — DYDAKTYKA — PRAKTYKA>>
Marcin DRZEWIECKI (przewodniczący), Stanisław CZAJKA, Zofia GACA-
-DĄBROWSKA, Janusz KAPUŚCIK, Danuta KONIECZNA, Krzysztof MIGOŃ,
Mieczysław MURASZKIEWICZ, Janusz NOWICKI (sekretarz), Wanda PINDŁOWA,
Jan SÓJKA, Barbara STEFANIAK, Hanna TADEUSIEWICZ,
Zbigniew ŻMIGRODZKI

**Książka wydana staraniem Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
przy finansowym wsparciu Instytutu Informacji Naukowej i Studiów
Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego w ramach badań statutowych
(temat: Biblioteki w systemie kultury i oświaty.
Kierownik tematu: prof. dr hab. Marcin Drzewiecki).**

Recenzent
prof. dr hab. Marcin DRZEWIECKI

Redaktor tomu
Janusz NOWICKI

Redakcja techniczna i korekta
Anna LIS

© Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

ISBN 83-87629-06-5

CIP — Biblioteka Narodowa

Jadwiga Szmidt

Biblioteki polskie we współczesnym Londynie / Jadwiga Szmidt ; Stowarzyszenie
Bibliotekarzy Polskich. - Warszawa : Wydaw. SBP, 1998.- (Nauka, Dydaktyka,
Praktyka ; 28)

Wydawnictwo SBP. Warszawa 1998. Wydanie I.
Ark. wyd. 7,2. Ark. druk. 8,75. Skład i łamanie: Regina LIPNICKA
Druk i oprawa: Zakład „PRIMUM” ul. Mokronoskich 7a,
05-825 Grodzisk Maz., tel. 755-68-58

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA	7
1. POLSKA EMIGRACJA POWOJENNA W WIELKIEJ BRYTANII	9
1.1. Polonia w Wielkiej Brytanii	9
1.2. Organizacje i instytucje społeczno-polityczne, kulturalno-oświatowe i religijne w Wielkiej Brytanii	11
2. BIBLIOTEKI POLSKIE W LONDYNIE. TŁO HISTORYCZNE I STAN OBECNY	24
2.1. Biblioteki naukowe	29
2.1.1. Biblioteka Instytutu Józefa Piłsudskiego	29
2.1.2. Biblioteka Instytutu Kultury Polskiej	32
2.1.3. Biblioteka Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego	36
2.1.4. Biblioteka Polska POSK	45
2.2. Biblioteki publiczne	80
2.2.1. Centrala Bibliotek Ruchomych	80
2.3. Biblioteki parafialne	91
2.3.1. Biblioteka parafii pw. Chrystusa Króla (Balham)	91
2.3.2. Biblioteka parafii pw. Jezusa Miłosiernego (Croydon)	93
2.3.3. Biblioteka parafii pw. Matki Boskiej Częstochowskiej (Devonia Rd.)	95
2.3.4. Biblioteka parafii pw. NMP Matki Kościoła (Ealing)	96
2.3.5. Biblioteka parafii pw. Matki Bożej Fatimskiej (Forest Gate)	98
2.3.6. Biblioteka parafii pw. św. Andrzeja Boboli (Hammersmith)	99
2.3.7. Biblioteka parafii pw. Matki Bożej Miłosierdzia (Willesden)	100
2.4. Biblioteki szkolne	103
2.4.1. Biblioteki Szkół Przedmiotów Ojczyźnych	103
2.4.2. Biblioteka Szkoły Polskiej im. Lotników Polskich przy Ambasadzie RP w Londynie	113
3. PODSUMOWANIE	116
4. STRESZCZENIE W JĘZYKU ANGIELSKIM	123
5. BIBLIOGRAFIA	125
6. SPIS TABEL W TEKŚCIE	129
7. SPIS WYKRESÓW W TEKŚCIE	130
8. INDEKS OSÓB, INSTYTUCJI I ORGANIZACJI WYSTĘPUJĄCYCH W TEKŚCIE	131
9. WYKAZ OMÓWIONYCH BIBLIOTEK I ICH ADRESY	137

CONTENTS

PREFACE	7
1. THE POLISH POST-WAR POLITICAL EMIGRANTS IN GREAT BRITAIN	9
1.1. The Polish community in Great Britain	9
1.2. Social, political, cultural, educational and religious organisations and institutions	11
2. POLISH LIBRARIES IN LONDON – HISTORICAL BACKGROUND AND CURRENT STATE	24
2.1. Research libraries	29
2.1.1. The library of the Pilsudski Institute in London	29
2.1.2. The library of the Polish Cultural Institute	32
2.1.3. The library of the Polish Institute and Sikorski Museum in London	36
2.1.4. The Polish Library at POSK	45
2.2. Public libraries	80
2.2.1. The Central Circulating Library	80
2.3. Parish libraries	91
2.3.1. The library at the Polish church of Christ the King in Balham	91
2.3.2. The library at the Polish church of Merciful Jesus in South Norwood	93
2.3.3. The library at the Polish church of Our Lady of Częstochowa in Devonia Road	95
2.3.4. The library at the Polish church of Our Lady Mother of the Church in Ealing	96
2.3.5. The library at the Polish chapel of Our Lady of Fatima in Forest Gate	98
2.3.6. The library at the Polish church of St. Andrew Bobola in Hammersmith	99
2.3.7. The library at the Polish chapel of Our Lady of Mercy in Willesden Green	100
2.4. School libraries	103
2.4.1. Libraries of Polish Saturday Schools	103
2.4.2. The library of The Polish Embassy School	113
3. CONCLUSION	116
4. SUMMARY IN ENGLISH	123
5. BIBLIOGRAPHY	125
6. INDEX OF TABLES	129
7. INDEX OF GRAPHS	130
8. INDEX OF NAMES, ORGANISATIONS AND INSTITUTIONS	131
9. INDEX OF LIBRARIES AND THEIR ADDRESSES	137

PRZEDMOWA

Biblioteki polskie w Londynie, prowadzące współcześnie swoją działalność, nie doczekały się dotąd monografii¹ czy to traktującej je opisowo czy też analitycznie. Wyjątek stanowi Biblioteka Polska, która z racji pięćdziesięciolecia swojego istnienia, obchodzonego w 1992 r., została uhonorowana kilkoma omówieniami, zarówno krajowymi jak i emigracyjnymi, oraz własną, z tej okazji wydaną publikacją. Tymczasem dzieje polskiej książki czy polskiego czytelnictwa na Wyspach Brytyjskich, to część historii naszego Narodu i kultury, a w szczególności nas Polaków mieszkających z różnych powodów w Wielkiej Brytanii.

Podjęłam się próby wypełnienia tej luki, wykorzystując sprzyjające mi okoliczności — od prawie trzydziestu lat mieszkam w Londynie i przez pracę zawodową związana jestem z Biblioteką Polską Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego. Pracuję w niej już od dziesięciu lat, ale kontakty moje z tą biblioteką są dużo wcześniejsze, bo sięgają jeszcze czasów, gdy kierowała nią dr Maria Danilewicz Zielińska, a ja, jako wolontariuszka, pomagałam w pracy biblioteczej.

Myślą przewodnią mojej pracy jest ukazanie sytuacji i działalności bibliotek polskich i s t n i e j ą c y c h o b e c n i e w Londynie, a także przedstawienie ich roli i znaczenia w szerzeniu kultury polskiej wśród Polaków i Brytyjczyków. Nie jest to monografia a jedynie próba udokumentowania działalności tych placówek. Mówiąc o współczesnych bibliotekach mam na myśli te, które działają lub działały w okresie ostatnich 10 lat i dlatego dwie bardzo zasłużone biblioteki (Centrala Bibliotek Rucho-myh i Biblioteka Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego), mimo iż księgozbiory ich zostały przejęte przez Bibliotekę Polską, zostały tu przeze mnie przedstawione. Bibliotece Polskiej jako największej pod względem posiadanego księgozbioru, poświęciłam w pracy najwięcej miejsca. Za datę zamykającą omawiany okres przyjąłam dzień 31 grudnia 1996 r.

Pomijam świadomie w swoim opracowaniu księgozbiory polskie niedostępne szerokiej publiczności, znajdujące się m.in. w polskich domach spokojnej starości, polskich klubach czy w domach prywatnych. Nie omawiam również polskiego działu ani w British Library ani w innych bibliotekach brytyjskich.

¹ Już po złożeniu tekstu do druku na rynku księgarskim ukazała się praca Lucjana Bilińskiego *Polonika w zbiorach bibliotecznych w Wielkiej Brytanii. Informator* (Warszawa 1997).

Dla lepszego zrozumienia zagadnienia funkcjonowania współczesnych bibliotek polskich w Londynie, pozwoliłam sobie przedstawić w ogromnym skrócie, różne aspekty życia Polaków — w ciągu ostatnich prawie sześćdziesięciu lat — których różne koleje losu rzuciły na Wyspy Brytyjskie.

Książka niniejsza jest zmodyfikowaną i rozszerzoną wersją mojej pracy magisterskiej, ukończoną w 1997 r. w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Specjalne, szczególnie serdeczne podziękowanie składam tutaj prof. dr. hab. Marcinowi Drzewieckiemu, który był promotorem pracy i bez którego zachęty do opracowania tego tematu oraz traktowania z dużą dozą humoru wszystkich moich „problemów” naukowych, książka ta nie ujrzałaby światła dziennego.

Rozdział o bibliotekach szkolnych opracowałam na podstawie pracy magisterskiej Anny Marii Stefanickiej pt. *Polskie biblioteki szkolne we współczesnym Londynie*. Za udostępnienie pracy oraz pozwolenie wykorzystania jej w niniejszej publikacji, składam mgr Annie M. Stefanickiej z serca płynące podziękowanie.

Przez cały okres zbierania materiałów i pisania tej książki korzystałam z cennych wskazówek, wnikliwych uwag i sugestii oraz duchowego wsparcia kierownika Biblioteki Polskiej w Londynie dr. Zdzisława Jagodzińskiego, któremu w tym miejscu pragnę złożyć moje najserdeczniejsze podziękowanie.

Wyrażam również gorące podziękowanie wszystkim osobom związanym z bibliotekami polskimi w Londynie, które nie szczędziły mi swojego czasu i których życzliwe zainteresowanie, a przede wszystkim bezcenne informacje, pozwoliły mi tę pracę napisać.

I wreszcie dziękuję moim córkom — Izabeli i Iwonie — za okazaną mi pomoc, za podtrzymywanie na duchu w chwilach zwątpienia i zniechęcenia, za nieustający doping, za wiarę we mnie, jak również za niezliczoną ilość przynoszonych mi „cups of tea”.

Londyn, 22 listopada 1997 r.

J. S.

1. POLSKA EMIGRACJA POWOJENNA W WIELKIEJ BRYTANII

1.1. POLONIA W WIELKIEJ BRYTANII

Pierwsze zetknięcie Polaków z Albionem — zgodnie z zapisem historycznym — nastąpiło w XI wieku, kiedy to Polacy w liczbie 300 jeźdźców i oddziału piechoty wchodzili w skład wojsk Wikingów pod dowództwem króla duńskiego Swena Widłobrodego i jego syna Kanuta¹, które najechały Anglię. Kanut — syn Świętosławy, córki Mieszka I, został w 1017 r. królem Anglii. O królu tym uczą do dzisiaj w szkołach angielskich jako o tym, który chcąc dać nauczkę swoim dworskim pochlebcom wierzącym w jego nieograniczoną władzę, ustawił tron na brzegu morza, a nadchodzącemu przyплыwowi kazał się zatrzymać. Kiedy woda, mimo królewskiego rozkazu, sięgnęła jego stóp powiedział: „Niech wszyscy wiedzą, że słabą i ograniczoną jest władza królewska; bo nie ma nikogo mocniejszego nad Boga, którego rozkazów słucho niebo, ziemia i morze”².

Bliższe jednak stosunki pomiędzy Polską i Anglią nawiązane zostały na początku XV wieku. Od tego czasu wzajemne kontakty były ciągłe, choć natężenie ich każdorazowo zależało od ówczesnej sytuacji politycznej. Na Wyspy Brytyjskie na przestrzeni kilku stuleci przyjeżdżali wysłannicy królewscy, młodzi ludzie po nauki, mężowie stanu, naukowcy, literaci, muzycy i inni. Zjawiali się tam także uciekający przed represjami politycznymi w Kraju jak i przybywający „za chlebem”. Liczba Polaków zamieszkujących Wielką Brytanię, w porównaniu z innymi krajami, nigdy jednak nie była duża³. Przed

¹ *The Eagle & the Lion*. London 1996, s. 4.

² *Compton's Pictured Encyclopedia and Fact-Index*. Chicago-Toronto 1963, s. 129.

³ Między 1919 a 1931 r. z Polski do Anglii wyjechało 758 osób, gdy w tym samym czasie do Francji 522 528, J. Zubrzycki: *Polish Immigrants in Britain*, The Hague 1956, s. 43.

wybuchem II wojny światowej polska kolonia w Zjednoczonym Królestwie obliczana była na około 5 tysięcy osób⁴ i głównie skupiona była w Londynie, Liverpoolu i Manchesterze.

Wybuch II wojny światowej zmienił tę sytuację radykalnie. W dziejach wychodźstwa politycznego wydarzenia wojenne stworzyły sytuację nie mającą dotychczas precedensu, gdy po klęsce Francji w 1940 r. w Londynie znalazł się Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, polski rząd, naczelne władze wojskowe, partie polityczne, stowarzyszenia zawodowe i społeczne, przedstawiciele różnych kościołów, instytucje naukowe i kulturalne. Bez większej omyłki można przyjąć, iż w chwili zakończenia wojny w Wielkiej Brytanii znajdowało się 90-95 tysięcy Polaków, z czego około 70 tysięcy wojska; ale już w latach 1945-47 liczba ta wzrosła do około 250 tysięcy, w konsekwencji sprowadzenia przez rząd brytyjski formacji Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie przebywających dotychczas poza Wielką Brytanią oraz ludności cywilnej, będącej pod opieką brytyjską w różnych częściach Imperium Brytyjskiego. Następne lata to okres dużych przemieszczeń się Polaków (część wróciła do Polski, część wyemigrowała do innych krajów), w rezultacie których w październiku 1949 r. w Wielkiej Brytanii mieszkało ich 161 224⁵. Do liczby tej należałoby dodać jeszcze co najmniej 6000 dzieci i młodzieży polskiej do lat 16, nie branych pod uwagę w żadnych obliczeniach.

Bardzo trudno jest ustalić dziś dokładną liczbę osób uważających się za Polaków i zamieszkujących Wielką Brytanię, gdyż żadna polska instytucja tego rodzaju obliczeń nie prowadzi. Przyjmując miejsce urodzenia (Polskę) jako podstawę przynależności narodowej, najściślejsze dane uzyskać można z brytyjskich spisów ludności. Spis powszechny z grudnia 1951 wykazał, iż 162 371 osób zamieszkałych na terenie Anglii, Walii i Szkocji urodziło się w Polsce, w tym 135 770 to Polacy — legitymujący się polskim obywatelstwem. Pozostali to mniejszości narodowe, głównie Ukraińcy, Białorusini, Żydzi oraz Polacy, którzy przyjęli obywatelstwo brytyjskie. Kolejne spisy dostarczają następujących danych: rok 1961 — 127 246 Polaków, 1971 — 110 925, a 1981 — 93 369. Dodając do ostatniej liczby szacunki odnoszące się do drugiego pokolenia⁶ można przyjąć, że na początku lat osiemdziesiątych w Wielkiej Brytanii było około 130 tysięcy Polaków. Dane z 1991 r. wykazują już tylko 73 738⁷ osób urodzonych w Polsce, a mieszkających na stałe w Wielkiej Brytanii, co stanowi 0,14% ogółu ludności Zjednoczonego Królestwa. Zmniejszenie się populacji polskiej prawie o połowę w ciągu czterdziestu lat,

⁴ Ibidem, s. 47; B. O. Jeżewski: *Rocznik Polonii 1958-59*, Londyn 1959, s. 156.

⁵ K. Sword, N. Davies, J. Cicchanowski: *The Formation of the Polish Community in Great Britain 1939-1950*, London 1989, s. 447; J. Zubrzycki: *Polish ...*, op. cit., podaje liczbę 157 300 s. 62.

⁶ „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 21 V 1983 podaje 34 tys., natomiast A. Żebrowska: *Integration or Assimilation. A study of Second Generation Poles in England*, University of Surrey, Guilford 1986 szacuje na 43 tys.

⁷ K. Sword: *Identity in Flux. The Polish Community in Britain*, London 1996, s. 75.

spowodowane było przede wszystkim dalszą emigracją Polaków z Wysp, głównie do Ameryki Północnej, procesem naturalizacji jak i zgonami. Zmniejszeniu się liczbowo środowiska polskiego nie była w stanie zapobiec „nowa emigracja” w liczbie 23 130⁸ osób, która w latach 1950-90 przybyła do Wielkiej Brytanii.

Polacy w poszukiwaniu zatrudnienia rozproszyli się wprawdzie po całym obszarze Królestwa, ale silnym ośrodkiem polskości, centrum polskiego życia pozostaje jednak Londyn, skupiający największy procent inteligencji polskiej. W roku 1981 na terenie Wielkiego Londynu mieszkało 25 780 Polaków, co stanowiło 27,6% całości populacji polskiej⁹, a w 1991 — 21 823 czyli 29%¹⁰. Najbardziej popularne wśród Polaków, według spisu z 1991 r., administracyjne dzielnice Londynu to: Ealing (3635 osób), Brent (1483), Barnet (1436), Hammersmith (1209)¹¹. Drugim co do wielkości skupiskiem Polaków były hrabstwa środkowoangielskie (Midlands) z miastami takimi jak: Manchester (5685 Polaków w 1981 r.), Birmingham (ok. 4000), Bradford (3000)¹². W spisie z 1991 r., regionami o największym skupieniu Polaków były: West Yorkshire (4170), Great Manchester (4098), West Midlands (3404)¹³. Spora grupa Polaków, choć też zmniejszająca się liczbowo, mieszkała w Szkocji — w 1951 r. spis wykazał 10 603 osoby, ale w 1991 już tylko 3623¹⁴. Można przyjąć, że do dnia dzisiejszego nie nastąpiły większe zmiany w rozmieszczeniu Polaków na Wyspach Brytyjskich.

1.2. ORGANIZACJE I INSTYTUCJE SPOŁECZNO-POLITYCZNE, KULTURALNO-OŚWIATOWE I RELIGIJNE W WIELKIEJ BRYTANII

Olbrzymia społeczność polska w Wielkiej Brytanii prowadziła od 1940 r. bardzo ożywioną aktywność na polu społeczno-politycznym, kulturalno-oświatowym i religijnym, która została ujęta od początku w różnorodne formy organizacyjne. Kilkaset organizacji polskich, które tu istniały w okresie przeszło półwiecza, były czynnikiem integrującym imigrantów. Nie sposób wymienić je wszystkie, ograniczę się więc do krótkiego tylko omówienia kilku, które wywarły, czy też nadal wywierają głęboki wpływ na życie Polonii w Wielkiej Brytanii.

Instytucją już nie istniejącą, która odegrała jednak bardzo dużą rolę w życiu społeczności polskiej, szczególnie w pierwszym 20-leciu powojennym, było **Polskie Biuro Badań Politycznych** (Polish Research Centre; PRC)¹⁵.

⁸ Ibidem, s. 82.

⁹ T. Radzik: *Spolecznosc polska w Wielkiej Brytanii 1945-1990* [w:] *Polonia w Europie*, praca zbiorowa, Poznań 1992, s. 443.

¹⁰ K. Sword: *Identity...*, op. cit. s. 77.

¹¹ Ibidem, s. 78.

¹² T. Radzik: *Spolecznosc...*, op.cit. s. 444.

¹³ K. Sword: *Identity...*, op. cit. s. 79.

¹⁴ Ibidem, s. 77.

¹⁵ Biuro powszechnie było znane pod angielską nazwą lub jej angielskim skrótem.

Powstało ono w grudniu 1939 r. z inicjatywy ówczesnego ambasadora Rzeczypospolitej Polski w Wielkiej Brytanii, Edwarda Raczyńskiego. Do zadań Biura, w pierwszym okresie jego istnienia, należało głównie prowadzenie akcji propagandowo-informacyjnej o Polsce dla Brytyjczyków poprzez działalność wydawniczą, publicystyczną i odczytową.

Do roku 1946 Biuro opublikowało 13 wydawnictw broszurowych w języku angielskim o tematyce polskiej¹⁶; niektóre z nich, aby zaspokoić potrzeby „rynku” angielskiego, ukazywały się nawet w nakładzie 4000¹⁷ egzemplarzy. Akcja wydawnicza była prowadzona przez cały okres działalności Biura. W akcji odczytowej, która objęła szerokie kręgi w latach 1940-1945, Biuro zorganizowało około 719¹⁸ odczytów i wykładów dla Polaków oraz Brytyjczyków na uniwersytetach i w szkołach brytyjskich, w jednostkach wojska brytyjskiego i w innych organizacjach. W późniejszych latach Biuro organizowało również dla Polaków serwis informacyjny o Wielkiej Brytanii.

Od samego początku swojej działalności Biuro utrzymywało kontakty z szeregiem osób, instytucji i organizacji brytyjskich, które wspierały jego działalność, m. in. British Council — przez wydatną pomoc finansową¹⁹, czy Royal Institute of International Affairs — przez udostępnienie w początkowych latach lokalu. We władzach Biura zasiadali Anglicy, m. in. lord Astor, prezes Royal Institute of International Affairs czy Vice Chancellor University of Oxford.

Ambasada Polska w Londynie ofiarowała Biuru część swojego księgozbioru, stał się on zaczątkiem biblioteki, znanej później jako Biblioteka Polskiego Ośrodka Naukowego²⁰.

Zakończenie wojny i cofnięcie uznania rządowi polskiemu w Londynie nie zakończyło działalności Biura. Po przejściowych trudnościach udało się uzyskać dla niego niezależną osobowość prawną i 11 grudnia 1945 r. Biuro rozpoczęło działanie jako **Polski Ośrodek Naukowy**²¹. W zakupionym na własność, w 1946 r., budynku przy 51 Eaton Place, Ośrodek kontynuował rozpoczętą przez Biuro pracę, a także rozszerzył ją o nowe dziedziny; szczególnie charytatywno-społeczną i oświaty dla dorosłych, w formie kursów oraz wykładów. W styczniu 1959 r. Ośrodek został zmuszony do przeniesienia się do nowego lokalu przy 26/28 Pont Street w Londynie.

Od kwietnia 1949 do 31 marca 1960 r. działalność Polskiego Ośrodka Naukowego wspierana była finansowo przez Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii (Committee for Education of Poles in Great Britain). Wstrzymanie tej pomocy, uniemożliwiło dalszą działalność Polskiego Ośrodka

¹⁶ B. Czaykowski: *Polski Ośrodek Naukowy 1940-1960*, Londyn 1961, s. 9.

¹⁷ Ibidem, s. 7.

¹⁸ Ibidem, s. 7.

¹⁹ Ibidem, s. 2.

²⁰ Biblioteka PRC została omówiona w rozdziale 2.1.3.

²¹ Angielska nazwa Polish Research Centre została niezmieniona.

Naukowego i w rezultacie doprowadziło do połączenia się go w 1964 r. z Instytutem Historycznym im. gen. Sikorskiego. W zaistniałej sytuacji rzeczą oczywistą było przejęcie przez Instytut Biblioteki Ośrodka.

Nowo powstała instytucja rozpoczęła działalność w dniu 26 maja 1965 r. przyjmując nazwę Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego.

Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego powstał jako konsekwencja sytuacji politycznej po zakończeniu II wojny światowej. Wiosną 1945 r. postanowiono stworzyć instytucję, która przejęłaby spadek archiwalny po działającym na emigracji rządzie RP i zabezpieczyła wszystkie zasoby archiwalno-muzealne Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego został formalnie założony 3 maja 1945 r. i od 1946, po dziś dzień, mieści się we własnym budynku w prestiżowej dzielnicy Londynu — South Kensington. Do zadań powstałej wówczas placówki należało gromadzenie materiałów historycznych i pamiątek obrazujących wysiłek zbrojny i polityczny w okresie II wojny światowej, umożliwianie studiów nad historią Polski tego okresu oraz prowadzenie akcji naukowo-wydawniczej. Do zbiorów Instytutu wpłynęły, na mocy dekretu prezydenta RP, Władysława Raczkiewicza, archiwa Rządu Polskiego i Naczelnych Władz Wojskowych na emigracji, dokumenty urzędów cywilnych i wojskowych, księgozbiory, pamiątki itp. Wdowa po generale Władysławie Sikorskim, Helena Sikorska przekazała do Instytutu papiery polityczne i wojskowe oraz pamiątki po mężu.

W 1947 r., decyzją władz brytyjskich, rozwiązano Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie. Wobec takiej decyzji gen. Władysław Anders polecił podległym sobie oddziałom złożenie swoich sztandarów w Instytucie Historycznym. Instytut przejął także zbiory istniejącego przy Kwaterze Polowej Naczelnego Wodza w Gask w Szkocji, Archiwum i Muzeum Polskich Sił Zbrojnych, Muzeum Wojska w Szkocji oraz Archiwum i Muzeum Wojsk Polskich na Środkowym Wschodzie. Ze względu na warunki lokalowe część zbiorów muzealnych jak i bibliotecznych przechowywana była w drugiej siedzibie Instytutu w Banknock w Szkocji. Przez kolejne lata sale Instytutu wypełniały się aktami, dokumentami, relacjami, pamiątkami wszelkiego rodzaju — od pamiątek po pomordowanych w obozach sowieckich i niemieckich, do zbiorów 2 Korpusu oraz innych jednostek wojskowych, a także zbiorów polskiego lotnictwa i marynarki wojennej.

W roku 1964 nastąpiło połączenie Instytutu z mającym podobne cele i zadania Polskim Ośrodkiem Naukowym tworząc **Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego**.

W ciągu następnych lat kolejne instytucje polskie wiązały swoje istnienie z Instytutem Polskim. W 1970 r. założono przy Instytucie Fundację Sztandarów Polskich Sił Zbrojnych, mającą na celu zabezpieczenie finansowe Muzeum i konserwację sztandarów. W 1973 r. przyłączył się do Instytutu, założony w 1946 r., **Polski Instytut Historyczny** zajmujący się studiami wojskowymi oraz wojskowo-historycznymi. Na zasadzie autonomii przyłączyło się

w marcu 1988 r. **Studium Polski Podziemnej** (The Polish Underground Movement 1939-45 Study Trust), założone w 1947 r. z inicjatywy żołnierzy Armii Krajowej. Głównym jego zadaniem jest gromadzenie i publikowanie dokumentów dotyczących Armii Krajowej i organizacji Państwa Podziemnego z okresu II wojny światowej. Wydawnictwem opublikowanym przez Studium jest 6. tomowa praca *Armia Krajowa w dokumentach*²².

Podstawą działalności Instytutu są: muzeum, archiwum i biblioteka. W Muzeum znajduje się ponad 30 tysięcy eksponatów, około 800 filmów i prawie 50 tysięcy fotografii oraz pamiątki osobiste, m. in., po generale Sikorskim, prezydencie Raczkiewiczu i generale Andersie. W roku 1996 muzeum odwiedziło około 2500 osób. Archiwum Instytutu, prowadzone przez Andrzeja Suchcitzę, ma chyba najbogatsze zbiory dotyczące polskiego wysiłku zbrojnego na Zachodzie Europy podczas II wojny światowej. W ostatnich latach wzbogaciło się o dokumentację Rządu RP z okresu 1945-1991. Z zasobów Archiwum korzysta wielu badaczy z całego świata — w 1996 r. w czytelni archiwum osobiste badania przeprowadziło 147 osób składając od jednej do kilkudziesięciu wizyt, a listownie udzielono odpowiedzi na 545 kwerend²³.

Na uwagę zasługuje akcja wydawnicza Instytutu, pod auspicjami którego wydano m.in. wielotomowe dzieło *Polskie Siły Zbrojne w Drugiej Wojnie Światowej*, 2 tomy *Documents on Polish-Soviet relations* i *Diariusz i Teki Jana Szembeka* w czterech tomach. Z wydawnictw ciągłych wychodzi nadal seria „Materiały — dokumenty, archiwalia, studia”.

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, który w 1995 r. obchodził 50-lecie działalności, odgrywa rolę czołowej placówki naukowo-badawczej w środowisku emigracyjnym.

Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie jest kontynuacją działającego przed wojną Instytutu Badania Najnowszej Historii Polski, który powstał w Warszawie w latach 1923-1924. Został on odtworzony w 1943 r. w Stanach Zjednoczonych, a w Wielkiej Brytanii rozpoczął działalność dopiero w marcu 1947 r. Instytut ma na celu prowadzenie badań historycznych, związanych z najnowszymi dziejami Polski ze szczególnym uwzględnieniem działalności Józefa Piłsudskiego. Od 1972 r. Instytut ma swoją siedzibę w gmachu Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego.

Działalność Instytutu prowadzona jest na czterech płaszczyznach: muzealnej, archiwalnej, bibliotecznej i wydawniczej. W muzeum Instytutu gromadzone są pamiątki związane z walką o niepodległość oraz z osobą Marszałka. W roku 1996 muzeum zwiedziły 822 osoby. Archiwum obejmuje działy: dokumentów — zawierający 211 kolekcji, w znacznej części opracowanych; fotografii — liczący ponad 2500 zdjęć związanych tematycznie z Piłsudskim; map; prasy i wydawnictw ulotnych — 3250 skatalogowanych pozycji z okresu objętego pracą badaw-

²² *Studium Polski Podziemnej w Londynie. Informator 1947-1984*. Londyn 1985.

²³ Dane statystyczne dotyczące 1996 r. na podstawie: *Sprawozdanie z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego od 1 stycznia do 31 grudnia 1996*. Londyn, 1997.

czą Instytutu. Z archiwum w 1996 r. skorzystały 52 osoby, a na 62 kwerendy odpowiadano listownie²⁴. W latach 1948-1976 Instytut wydawał *Niepodległość* — czasopismo poświęcone najnowszym dziejom Polski, po 1976 r. prace wydawnicze zostały przejęte przez Instytut J. Piłsudskiego w USA²⁵. Regularnym wydawnictwem Instytutu jest „Komunikat”, którego numer 109/110 opublikowany został w lipcu 1997 r.

Instytut Badania Zagadnień Krajowych zajmował się studiowaniem przemian społeczno-politycznych i analizą rozwoju sytuacji w Polsce. Działalność swoją prowadził w latach 1951-1991. W okresie 40 lat istnienia Instytut zorganizował ponad 200 wykładów, dyskusji i seminariów, opublikował kilkanaście książek i broszur, a także wielką ilość artykułów, zapewniając stałą bazę informacyjno-analityczną o Kraju dla Rządu RP na Uchodźstwie²⁶.

Organizacją pełniącą funkcję czynnika koordynującego działalność polskich emigracyjnych stowarzyszeń, instytucji i organizacji na terenie Wielkiej Brytanii spełniało i spełnia nadal, istniejące od 1947 r. **Zjednoczenie Polskie w Wielkiej Brytanii** (Federation of Poles in Great Britain). Do głównych zadań Zjednoczenia należy reprezentowanie społeczeństwa polskiego oraz obrona jego praw i interesów w Wielkiej Brytanii, rozwijanie i pielęgnowanie kultury polskiej, tradycji i obyczajów oraz promowanie spraw polskich wśród brytyjskiego społeczeństwa²⁷. Zjednoczenie Polskie w Wielkiej Brytanii, zrzeszające 83 polskie organizacje emigracyjne (społeczne, kombatanckie, kulturalno-oświatowe, młodzieżowe i religijne), uznawane jest zarówno przez władze brytyjskie jak i polskie, za naczelną organizację Polaków w Wielkiej Brytanii.

Główną natomiast organizacją skupiającą byłych żołnierzy jest istniejące od 1946 r. **Stowarzyszenie Polskich Kombatantów** (SPK), które zgodnie ze swoim statutem jest „...organizacją społeczną, o charakterze samopomocnym, opartą o zasady powszechności i demokracji...”²⁸. Działalność swoją prowadzi SPK w oparciu o koła rejonowe rozsiane po całym terenie Wielkiej Brytanii. Stowarzyszenie od początku istnienia brało czynny udział w walce politycznej o wolną i niepodległą Polskę. Od lat też jest bardzo aktywne na polu kulturalnym, ekonomicznym (szczególnie w początkowych latach pomagając swoim członkom w znalezieniu pracy) i socjalnym (opieka nad chorymi, inwalidami, wdowami itp). W 1996 r. SPK posiadało na terenie Wielkiej Brytanii 7500 członków, 88 kół, 26 „Domów Kombatanta”, 23 polskie „szkoły sobotnie”, 33 kluby sportowe²⁹. Stowarzyszenie wspiera także Związek Harcerstwa Pol-

²⁴ Dane statystyczne z: „Komunikat. Instytut Józefa Piłsudskiego”. Londyn 1997, nr 109/110.

²⁵ B. Mękarska-Kozłowska: *O Instytucie Józefa Piłsudskiego w Londynie*. Londyn 1992, s. 2.

²⁶ „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnic”, Londyn 1993, XXXVI s. 197.

²⁷ Z. Szkopiak: *Zjednoczenie Polskie w Wielkiej Brytanii* [w:] *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945-1990*, praca zbiorowa, Londyn 1995, s. 280.

²⁸ M. Skoczek: *Organizacje byłych żołnierzy na uchodźstwie* [w:] *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945-1990*, Londyn 1995, s. 69-70.

²⁹ *Polski Informator 1997-98*, Londyn, 1997, s. 150.

skiego, polskie chóry i zespoły taneczne, prowadzi w części swoich klubów biblioteki i w latach 1951-1960, 1972-1992³⁰ przyznawało roczną nagrodę pisarską. Przez wszystkie lata swojego istnienia Stowarzyszenie Polskich Kombatantów wspólnie z Polską Misją Katolicką tworzyło — i nadal tworzy — centrum życia społecznego i organizacyjnego Polaków na terenie Wielkiej Brytanii.

Ognisko Polskie (Polish Hearth Club) przez wiele lat stanowiło ośrodek życia społeczno-kulturalnego i towarzyskiego Polaków w Londynie. Powstało „...przy pomocy British Council, aby Polacy znajdujący się w Anglii mieli swoje miejsce, w którym mogliby pielęgnować tradycje i życie kulturalne...”³¹. Uroczystego otwarcia w dniu 15 lipca 1940 r. dokonał Jerzy, książę Kentu. Na scenie teatru w Ognisku występowali najwybitniejsi polscy aktorzy mieszkający poza granicami Polski, a restauracja Ogniska była przez lata miejscem spotkań elity emigracyjnej: polityków, wojskowych i świata artystycznego. Z chwilą powstania Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego, Ognisko utraciło swą wiodącą pozycję i obecnie, po 50 latach istnienia, boryka się z problemami finansowymi, a dalszy jego los jest niepewny.

Stosunkowo młodą, choć istniejącą już ponad 30 lat organizacją jest **Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny** (Polish Social and Cultural Association) tzw. POSK. Formalne powołanie go do życia nastąpiło w dniu 23 lipca 1964 r., a po zarejestrowaniu statutu Ośrodka jako organizacji charytatywnej, Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny uzyskał osobowość prawną 19 sierpnia tegoż roku³².

Inicjatorami stworzenia Ośrodka Polskiego, w którym skupiałaby się w przyszłości działalność kulturalno-oświatowa społeczeństwa polskiego w Wielkiej Brytanii byli członkowie Polish University College Association Limited (PUCAL)³³ i Stowarzyszenia Techników Polskich STP w Wielkiej Brytanii. Motorem realizacji całego planu był członek PUCAL-u i pierwszy Przewodniczący POSK-u Roman Wajda. W chwili powstawania POSK-u głównym jego zadaniem było objęcie opieką Biblioteki Polskiej³⁴. Z pieniędzy uzyskanych ze składek społeczeństwa polskiego w Wielkiej Brytanii (choć nie tylko) jak i z pieniędzy ofiarowanych przez różne organizacje polskie, w szczególności STP i PUCAL, został

³⁰ Informacja udzielona przez dr. Zdzisława Jagodzińskiego.

³¹ *Polski Informator*, op. cit., s. VI, cytat z: „The Times”, 15.07.1940.

³² Komitet Organizacyjny, *Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny: Wspólnymi siłami*. Londyn 1964, s.18. („Wiadomości POSK”, nr 2).

³³ Polish University College Association Limited było polską organizacją społeczną związaną w początkowym okresie swojej działalności z wyższą uczelnią techniczną — Polish University College, która była przez nią wspierana finansowo. PUCAL dysponując odpowiednimi, własnymi funduszami popierał działalność naukową na emigracji udzielając subwencji instytucjom, wydawnictwom, a także udostępniając darmowy lokal Bibliotece Polskiej.

³⁴ J. Garliński: *Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny (POSK) w Londynie* [w:] *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945-1990*, op. cit., s. 307; *Twórzmy Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny w Londynie*. Londyn 1964.

wybudowany w dzielnicy Hammersmith gmach mający być siedzibą wielu polskich organizacji, stowarzyszeń i instytucji.

Uroczyste otwarcie, częściowo wykończonego, budynku nastąpiło 29 grudnia 1974 r. Obecnie POSK liczy około 10 tys. członków, a pod dachem jego znalazło schronienie aż 38 różnych polskich „lokatorów”, między innymi: Biblioteka Polska i Centrala Bibliotek Ruchomych, teatry emigracyjne (Teatr Polski Z. A. S. P., Teatr Syrena, Konfraternia Artystów Polskich w Wielkiej Brytanii, Teatr Małych Form), Polski Uniwersytet na Obczyźnie, Stowarzyszenie Polskich Kombatantów, Zjednoczenie Polskie w Wielkiej Brytanii, Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie, Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, Związek Inwalidów Wojennych, Polonia Aid Foundation Trust, Polska Macierz Szkolna, Polski Klub Motorowy, Stowarzyszenie Techników Polskich, a także księgarnia, restauracja, galeria.

Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny jest dzisiaj miejscem spotkań i centrum polskiej kultury i nauki, które przyciąga tysiące ludzi z całego Londynu, terenu Wielkiej Brytanii, Polski i świata. POSK jest zdecydowanie największym Polskim Domem na Wyspach Brytyjskich i swego rodzaju fenomenem, którego nie udało się powtórzyć w żadnym innym skupisku Polaków na świecie.

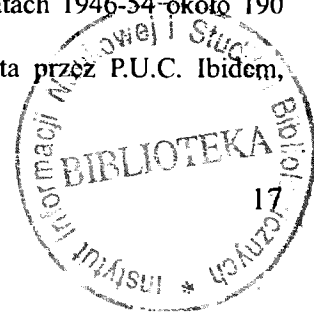
Polityka dwóch okupantów, hitlerowskich Niemiec i sowieckiej Rosji, prowadząca do zniszczenia polskiego życia kulturalnego, przez wymordowanie elity naukowej i intelektualnej narodu, jak i perspektywa długiej wojny, zmusiły Rząd Rzeczypospolitej Polskiej do zajęcia się oprócz prowadzenia walki, również sprawami kultury i oświaty. Młodemu pokoleniu Polaków przebywającemu poza Polską trzeba było zapewnić możliwość kształcenia się, mając jednocześnie na uwadze odbudowę oświaty i nauki polskiej po wojnie w Kraju. Wspólne wysiłki organizacyjne wielu instytucji i pomoc finansowa, w tym także brytyjska, zaowocowały założeniem przedszkoli, szkół różnego stopnia, kursów dokształcających itp. Przy angielskich i szkockich uczelniach wyższych powstały polskie placówki akademickie. Do najbardziej zasłużonych należały: Polski Wydział Lekarski na Uniwersytecie w Edynburgu³⁵, Wydział Prawa na Uniwersytecie w Oxfordzie³⁶, Polska Szkoła Architektury na Uniwersytecie w Liverpoolu³⁷. W Londynie w 1942 r. utworzono Komisję Akademickich Szkół Technicznych przemianowaną, dekretem Prezydenta RP, w marcu 1944 r. na Radę Akademickich Studiów Technicznych (RAST)³⁸. Zadaniem RAST-u było przygotowanie studentów polskich do nauki na brytyjskich uczelniach technicznych lub umożliwienie im uzyskania dyplomów polskich.

³⁵ Działający w latach 1941-49, dyplom lekarski uzyskało 227 osób. *Nauka Polska na Obczyźnie*, Londyn 1955-1961, s. 19-38.

³⁶ Działający w latach 1944-47, stopień magistra praw otrzymało 257 osób. *Ibidem*, s. 56-69.

³⁷ Działająca w latach 1942-46, dyplom inżyniera architekta uzyskało 49 osób; przeniesiona do Londynu i włączona do RAST a następnie P.U.C. wykształciła w latach 1946-54 około 190 architektów. *Ibidem*, s. 81-102.

³⁸ Działająca w latach 1942-47, a od 1 kwietnia 1947 r. przejęta przez P.U.C. *Ibidem*, s. 79-119.

Po zakończeniu działań wojennych i cofnięciu przez władze brytyjskie, w dniu 5 lipca 1945 r., uznania Rządowi RP na Uchodźstwie, dziesiątki tysięcy Polaków zmuszonych było do pozostania na emigracji. Rząd brytyjski stanął przed koniecznością doraźnego rozwiązania problemów wiążących się z kwestią adaptacji Polaków w społeczeństwie brytyjskim i utworzył już 5 lipca 1945 r. **Tymczasowy Komitet Skarbu dla Spraw Polskich** (Interim Treasury Committee for Polish Questions, znany jako ITC). Po krótkotrwałym okresie likwidacji polskich wydziałów przy brytyjskich uczelniach, gdy początkowy zamiar przeniesienia ich do Polski okazał się niewykonalny, oraz w wyniku zmiany polityki władz brytyjskich wobec Polaków w 1946 r., kiedy to początki zimnej wojny były już widoczne, ITC patronował zakładaniu nowych szkół polskich i ułatwiał młodzieży polskiej wstęp na brytyjskie uczelnie.

W miejsce rozwiązanego ITC, Ministry of Education powołało do życia 1 kwietnia 1947 r. **Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii** (Committee for Education of Poles in Great Britain). Komitet ten podlegając całkowicie brytyjskiemu ministerstwu i będąc na jego budżecie, finansował był licznych szkół polskich, prowadził działalność oświatową w hostelach (hotele robotnicze) i obozach polskich, udzielał stypendiów młodzieży polskiej studiującej na uniwersytetach brytyjskich i irlandzkich³⁹ oraz utrzymywał jedyną polską wyższą szkołę w Londynie — Polish University College — przez cały czas jej istnienia. Głównym jednak zadaniem Komitetu było przygotowanie dzieci i młodzieży polskiej, poprzez umożliwienie im nauki języka angielskiego, do kontynuowania nauki lub podjęcia pracy w instytucjach angielskich oraz przysposabianie byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie do zawodów cywilnych.

W 1952 r. władze brytyjskie — wychodząc z założenia, że społeczność polska dostatecznie zaadaptowała się w Wielkiej Brytanii — postanowiły zakończyć działalność Komitetu, co też nastąpiło 30 września 1954 r. Wydatki Komitetu dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii w okresie jego siedmioletniej działalności wyniosły ponad 9 milionów funtów⁴⁰.

Polish University College (PUC) — uczelnia politechniczna dla Polaków — został utworzony przez Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii 1 kwietnia 1947 i przez cały okres swojego istnienia był przez niego utrzymywany. Istnienie uczelni, od samego początku, przewidziane było na okres sześciu lat i dlatego 31 lipca 1953 r. nastąpiła jej likwidacja. Polish University College posiadał 7 wydziałów, początkowo z programem przedwojennych politechnik polskich, ale dostosowanym do istniejących warunków i polskim językiem wykładowym; od 1949 r. przyjęto jednak program University of London i angielski język jako wykładowy. Odsunęło to od kontynuowania nauki sporą grupę studentów, ale dało za to możliwość osobom znającym

³⁹ W okresie istnienia Komitetu (1947-1954) udzielono stypendiów 5534 studentom. Ibidem, s. 8-9.

⁴⁰ *Education in Exile*, London 1956, s. 51.

angielski zdawania egzaminu eksternistycznego na stopień naukowy B. Sc⁴¹ University of London. Dyplomy ukończenia PUC-u otrzymało 757 studentów, w tym ze stopniem B. Sc 176⁴². Do PUC-u w latach 1948-53 włączona była działająca od 1942 r. Biblioteka Polska, która w okresie tym przyjęła nazwę Polish University College Library. Świadczenia rządu brytyjskiego na kształcenie młodzieży polskiej w Polish University College w okresie jego istnienia, łącznie z płacami personelu, stypendiami studentów, wyposażeniem uczelni wyniosły ponad 2 miliony funtów⁴³.

Niezależną polską placówką o charakterze akademickim była założona w 1948 r. **Szkoła Nauk Politycznych**. Mimo posiadania od 1953 r. prawa nadawania stopnia magistra nauk politycznych, pełniła ona raczej rolę wszechnicy, umożliwiając chętnym pogłębienie wiedzy z dziedziny zagadnień społeczno-politycznych. Dyplom ukończenia szkoły otrzymało zaledwie 20 osób. Po 1958 r. Szkoła prowadziła akcję zaopatrywania instytucji naukowych i naukowców w Polsce w wydawnictwa zagraniczne. Szkoła zakończyła swoją działalność na początku lat siedemdziesiątych.

Polski Uniwersytet na Obczyźnie (PUNO), mający swoją siedzibę w Londynie, jest jedyną polską wyższą uczelnią działającą poza granicami Polski. Prezydent RP, w dniu 15 grudnia 1952 r. specjalnym dekretem nadał mu pełne prawa szkoły akademickiej. Formalna inauguracja roku akademickiego nastąpiła 21 marca 1953 r. Uniwersytet liczył wtedy 36 profesorów i docentów oraz 144 studentów. Zajęcia prowadzono na Wydziale Humanistycznym i Nauk Technicznych, działały też Komisje Wydziałowe: Prawnicza, Ekonomiczna i Przyrodnicza.

Liczba studiujących na PUNO wahała się od kilkudziesięciu w latach siedemdziesiątych do ponad dwustu w latach osiemdziesiątych. Wzrost liczby studentów spowodowany był głównie napływem do Wielkiej Brytanii wielu młodych ludzi z Polski, którzy kontynuując naukę na PUNO, legalizowali tym samym swój pobyt w tym kraju.

W roku akademickim 1995/96 Polski Uniwersytet na Obczyźnie prowadził zajęcia na Wydziałach: Humanistycznym — 3-letni Kurs Kultury Polskiej prowadzący do stopnia licencjata (25 studentów) i Nauk Technicznych — 3-stopniowy Kurs Komputerowy dający świadectwo jego ukończenia (34 osoby). Wydział Humanistyczny i Wydział Prawa i Nauk Społecznych prowadzą ponadto indywidualnie kierowane studia na stopnie naukowe. Jednostką organizacyjną Wydziału Humanistycznego jest powstały niedawno i mający swoją siedzibę w Paryżu Zakład Biografistyki Polonijnej.

W okresie działalności Polskiego Uniwersytetu na Obczyźnie w latach 1952-1997, stopień magistra uzyskało 97 osób, 106 stopień doktora, przeprowadzono 30 habilitacji oraz nadano 31 doktoratów „honoris causa”.

⁴¹ Bachelor of Science.

⁴² *Nauka Polska ...*, op. cit., s. 131.

⁴³ *Ibidem.*, s. 133.

Oficjalnym wydawnictwem PUNO są „Zeszyty Naukowe”, w których drukowane są wybrane prace magisterskie i doktorskie. Pismem związanym z PUNO jest również kwartalnik „Univesitas”, wydawany przez Towarzystwo Przyjaciół PUNO w Szwajcarii. Przemiany polityczne w Polsce umożliwiły nawiązanie stosunków z ośrodkami akademickimi w Kraju. Nierozwiązana jest nadal sprawa ustalenia pozycji PUNO w systemie szkół akademickich w Polsce. Ustawa o Szkolnictwie Wyższym nie daje podstaw do nadania Polskiemu Uniwersytetowi na Obczyźnie uprawnień polskiej uczelni akademickiej, wobec czego Ministerstwo Edukacji Narodowej wysunęło propozycję, żeby studenci PUNO uzyskiwali polskie stopnie akademickie na podstawie porozumień zawieranych w tej sprawie z polskimi uczelniami. Nawiązana została współpraca z Uniwersytetem Warszawskim. Otwarta jest też ciągle kwestia uznania przez władze polskie nadanych dotychczas, jak i tych nadal nadawanych, przez PUNO według ustawodawstwa II Rzeczypospolitej stopni naukowych.

Organizacją powszechną i apolityczną, zajmującą się sprawami oświaty dla dzieci i młodzieży w polskich szkołach i przedszkolach w Wielkiej Brytanii jest reaktywowana 14 maja 1953 r. **Polska Macierz Szkolna (PMS)**. W myśl statutu, zadaniem PMS był rozwój polskiej oświaty szkolnej i objęcie opieką Szkół Przedmiotów Ojczystych, zwanych „szkołami sobotnimi”. Zasadą przyjętą przez PMS jest wspieranie wszystkich szkół sobotnich merytorycznie i materialnie, bez względu na to jaka organizacja sprawuje formalną opiekę nad szkołą. Obecnie spośród około 65 szkół sobotnich w Wielkiej Brytanii, 40 prowadzonych jest bezpośrednio przez PMS⁴⁴, pozostałe zaś są przez nią wspomagane. Nauka w szkołach, od 1989 r., odbywa się według jednolitego i powszechnie przyjętego programu nauczania. Młodzież przygotowywana jest do zdawania egzaminu maturalnego z języka polskiego na poziomie GCSE i A-level⁴⁵.

Od 1990 r., po rezygnacji University of London z przeprowadzania egzaminów na poziomie GCSE, odbywają się one pod egidą PMS. Polska Macierz Szkolna organizuje też, we współpracy ze School of Slavonic and East European Studies London University (SSEES), okresowe konferencje szkoleniowe dla nauczycieli szkół sobotnich.

Ważną formą działalności PMS jest praca wydawnicza (podręczniki dla szkół jak i czasopisma) oraz kolportaż polskich książek (prowadzi własną księgarnię w budynku POSK-u). Budżet PMS oparty jest w znacznej mierze na ofiarności społeczności polskiej. Polska Macierz Szkolna jest obecnie najbardziej powszechną polską organizacją oświatową na obczyźnie.

Stowarzyszeniem o zasięgu światowym, zrzeszającym polskich uczonych bez względu na ich dyscyplinę naukową jest **Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie (PTNO)**. Działa ono nieprzerwanie od 27 stycznia 1950 r.

⁴⁴ T. Radzik: *Troska o polskość dzieci i młodzieży* [w:] *Mobilizacja uchodźstwa...*, op. cit., s. 395.

⁴⁵ GCSE — General Certificate of Secondary Education (poziom niższy); A-level — Advanced Level (poziom wyższy)

i wywodzi się z Polskiej Rady Naukowej. Celem PTNO jest reprezentowanie, popieranie i obrona niezależnej nauki polskiej. Jednocześnie PTNO koordynuje polską działalność naukową na obczyźnie oraz prowadzi wykaz polskich pracowników i stowarzyszeń naukowych działających poza Polską. Aktywność Towarzystwa przejawia się w organizowaniu spotkań naukowych, braniu czynnego udziału w przygotowywaniu Kongresów Kultury Polskiej, wydawaniu „Rocznika Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, którego XXXVIII tom ukazał się w 1996 r. Pod auspicjami PTNO opracowano trzy zeszyty „Nauka Polska na Obczyźnie”, a ostatnio uczestniczy ono w wydawaniu 7-tomowego dzieła jakim są *Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego*. Przez kilka lat PTNO przyznawało nagrodę im. Ireny z Grabowskich Kruszewskiej za wyróżniające się prace z zakresu nauk humanistycznych i społecznych o tematyce polskiej. Od 1984 r. przyznawana jest nagroda im. Alfreda Lenkiewicza za twórczość w obcym języku w obronie prawdy historycznej o Polsce⁴⁶.

W dniu 29 listopada 1946 r. powstało z inicjatywy historyków polskich, przebywających w Londynie, **Polskie Towarzystwo Historyczne w Wielkiej Brytanii (PTH)**. Działające do dnia dzisiejszego PTH inicjowało zawsze rzetelne badania nad historią Polski. Organizuje nadal odczyty popularyzujące zagadnienia historyczne i patronuje licznym publikacjom. Naczelnym wydawnictwem Towarzystwa są „Teki Historyczne”, których XXII numer ukazał się w 1997 r.

Życie kulturalne emigracji to także działające teatry. Po wojnie polskie życie teatralne przeżywało okres rozkwitu. W 1951 r. działało w Londynie 6 polskich teatrów, które w ciągu tego roku dały 33 premiery, w tym 7 sztuk emigracyjnych. Od 1959 r. teatr polski w Londynie objęty został protektorem działającego na emigracji Związku Artystów Scen Polskich i działał pod nazwą — „**Teatr Polski Z. A. S. P.**” i do 1990 r. dał ponad 250 premier. Przedstawienia odbywały się w Ognisku Polskim aż do momentu otwarcia sali teatralnej w POSK-u. W 1954 r. powstał teatr „**Pro Arte**”, który był warsztatem dla młodych muzyków, poetów i plastyków. Jego dorobkiem jest około 30 premier sztuk teatralnych i 15 sztuk czytanych. Trzecim był teatr dla dzieci i młodzieży „**Syrena**”, który powstał w marcu 1958 r. Do chwili obecnej dał ponad 40 premier i około 430 przedstawień. Przez kilka lat działał w POSK-u „**Teatr Nowy**”, który w większości prezentował aktorów i spektakle sprowadzane z Polski. Od niedawna działa także „**Teatr Małych Form**”.

Mówiąc o życiu kulturalnym emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii w ciągu ostatnich lat nie sposób pominąć milczeniem tysięcy tytułów wydanych książek i broszur, setek tytułów ukazujących się czasopism czy kilkanaście działających oficyn wydawniczych. W ostatnich latach wobec zmiany systemu politycznego w Polsce i po zniesieniu cenzury, sytuacja na polskim rynku wydaw-

⁴⁶ „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, Londyn 1984, XXVII s. 3.

niczym w Wielkiej Brytanii radykalnie się zmieniła. Spadła liczba nowych tytułów, a z oficyn wydawniczych działają nadal tylko: **Polska Fundacja Kulturalna**, której nakładem w latach 1995-96 ukazało się 31 nowych pozycji, **Puls Publications**, który opublikował 36 nowych tytułów i wydające po kilka tytułów rocznie **Veritas**, **Aneks**, **Oficina Poetów i Malarzy**, **Kontra**, **Caldra House**. Wydawane też są książki staraniem poszczególnych organizacji, instytucji czy autorów. Z czasopism ukazujących się obecnie należy wymienić między innymi wychodzący codziennie, nieprzerwanie od 1940 r. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, tygodnik „Gazeta Niedzielną” ukazujący się od 1949 r. i miesięcznik „Orzeł Biały” wydawany od 1941 r. Ważną rolę w życiu literacko-wydawniczym pełni również **Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie**. Oprócz przyznawania od 1951 r. dorocznych nagród pisarskich, wydaje od 1976 r. rocznik „Pamiętnik Literacki”, którego XXI numer wyszedł w listopadzie 1996 r.

Najstarszą polską organizacją w Wielkiej Brytanii, ciągle działającą, jest powstała w 1894 r. **Polska Misja Katolicka (PMK)**⁴⁷, ściśle związana z polskim kościołem katolickim. Początkowo działała jako Misja Polsko-Litewska. W 1905 r. Litwini postanowili wybudować własny ośrodek, a Polacy wydzierżawili dom w portowej dzielnicy Londynu przy Mercer Street, który przebudowany na kościół pomieścił również biura Misji.

Od lutego 1930 r. PMK mieści się w budynku (dawnym zborze protestanckim) zakupionym na własność w dzielnicy Islington przy Devonia Road. Budynek ten po przerobieniu na kościół i zaadaptowaniu przylegających pomieszczeń był podczas II wojny światowej nie tylko miejscem modlitwy dla tysięcy Polaków rzuconych na obcą ziemię, ale także przystanią dla wszystkich potrzebujących schronienia, dachu nad głową i pokarmu, opieki, rady, pociechy. Był również „kawałkiem Ojczyzny” dla polskich żołnierzy od kiedy w dokupionym, a przylegającym do kościoła budynku otworzono „Dom Żołnierza Polskiego”. W czasie wojny w kościele bywali przedstawiciele najwyższych władz państwowych i wojskowych Polski. To tu znajduje się szabla generała Władysława Sikorskiego złożona jako wotum w 1942 r.

Po wojnie przez kilkadziesiąt lat z „kościółka na Devonii” transmitowane były do Polski, za pośrednictwem Radia Wolna Europa, niedzielne msze święte. Kościół ten był przez wiele powojennych lat jedynym kościołem będącym własnością społeczeństwa polskiego, podczas gdy ogromna rzesza wiernych uczestniczyła w nabożeństwach polskich odprawianych w grzecznościowo udostępnianych kościołach angielskich. Z biegiem lat sytuacja ulegała zmianie i w roku 1960 społeczność polska, oprócz Devonii, miała już polskie kościoły w Manchester i Bradford (West Yorkshire).

Obecnie Polska Misja Katolicka sprawuje opiekę nad 78 ośrodkami duszpasterskimi w Anglii i Walii, które posiadają razem 30 kościołów, 12 kaplic,

⁴⁷ *Polska Misja Katolicka w Londynie 1894-1944*, Londyn 1945.

39 plebanii i 55 domów parafialnych⁴⁸. Parafie polskie, poza funkcjami religijnymi, pełnią podstawowe funkcje kulturotwórcze. W nich ogniskuje się życie społeczno-kulturalne Polonii, a pomieszczenia stają się miejscem spotkań lokalnej społeczności, imprez teatralnych, koncertów czy zajęć szkoły sobotniej.

⁴⁸ *Polski Informator 1997-98*, Londyn 1996, s. II.

2. BIBLIOTEKI POLSKIE W LONDYNIE. TŁO HISTORYCZNE I STAN OBECNY

W organizowaniu życia kulturalnego emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii sprawy książki polskiej należały od samego początku do istotnych. Nie dziwi więc, że już we wczesnych latach powojennych istniała sieć polskich bibliotek pokrywająca te obszary Anglii, Walii i Szkocji, na których przebywali Polacy. Biblioteki powstawały przeważnie przy polskich parafiach, w hotelach i polskich obozach, przy polskich instytucjach i organizacjach. Szczególnie liczne były biblioteki, które zakładało przy swoich klubach Stowarzyszenie Polskich Kombatantów. Przytoczone poniżej zestawienie podaje, według niepełnych danych z dnia 1 czerwca 1948 r.¹, liczbę bibliotek i wielkość ich księgozbiorów.

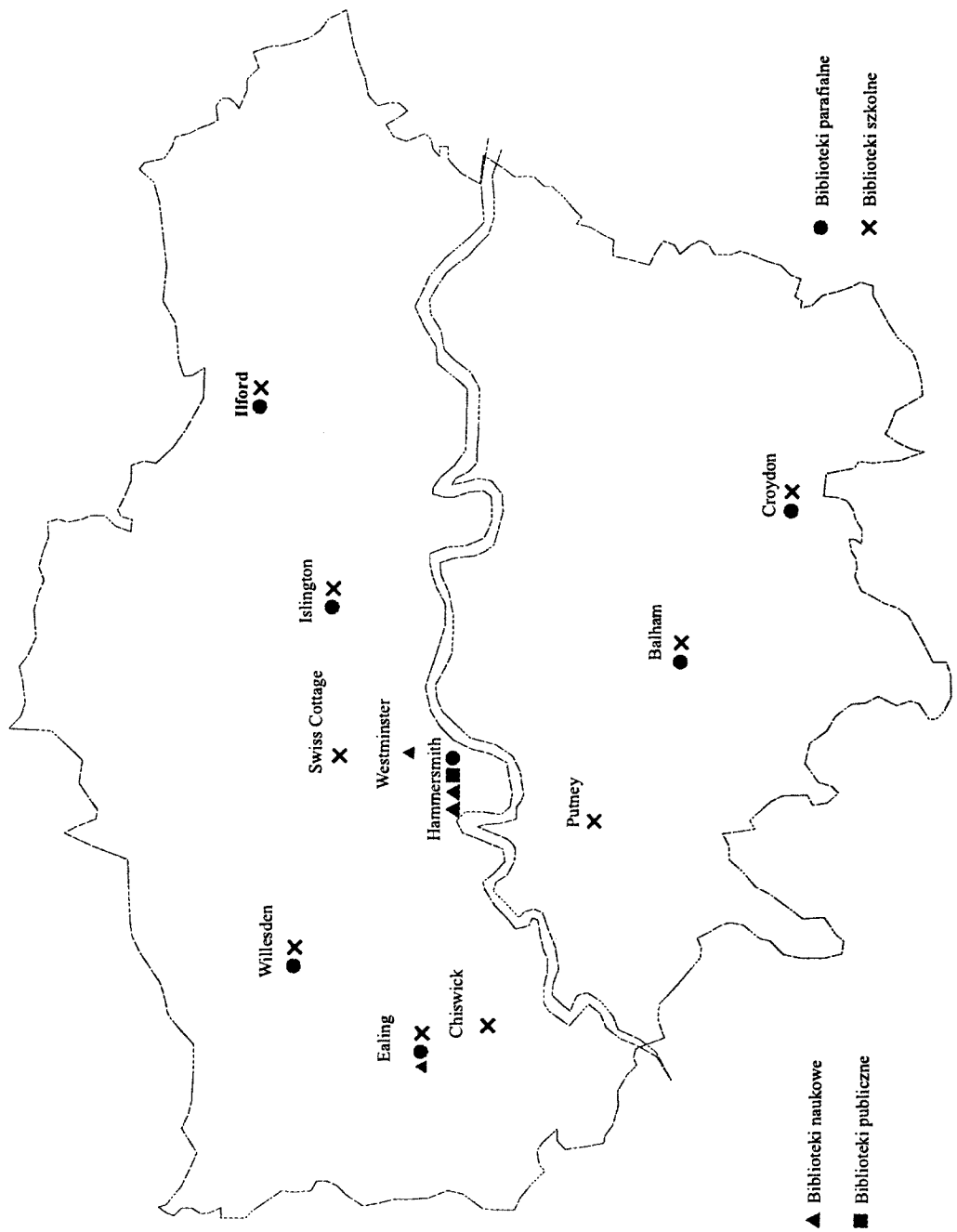
1. SPK	168 bibl.	42 342 tomów
2. YMCA	87 „	21 159 tomów
3. NCWC ²	60 „	12 000 tomów
4. Komitet Oświatowy ³	8 „	8 307 tomów
5. Towarzystwo Pomocy Polakom	78 „	10 400 tomów
6. Biblioteka PUC	1 „	7 000 tomów
7. Polski Ośrodek Naukowy	1 „	3 000 tomów
8. Biały Krzyż	13 „	1 400 tomów
9. Ministerstwo Zdrowia	3 „	2 000 tomów
10. TUR ⁴	1 „	500 tomów
11. Towarzystwo Polskie Ognisko	3 „	1 000 tomów
Razem:	393 biblioteki	109 108 tomów

¹ *Zagadnienie książki polskiej w Wielkiej Brytanii, czytelnictwo — biblioteki — ruch wydawniczy* [w:] „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”. Londyn 2.07.1948, nr 157, s. 3.

² National Catholic Welfare Council.

³ Pełna nazwa: Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii.

⁴ Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych.

Rozmieszczenie bibliotek polskich w Londynie

W samym tylko Londynie w 1948 r. były czynne między innymi następujące biblioteki: Biblioteka Polish Research Centre — czytelnia; Biblioteka Polish University College — czytelnia i wypożyczalnia; Biblioteka Samopomocy Lotniczej — czytelnia i wypożyczalnia (tylko dla członków); Biblioteka Klubu Białego Orła — czytelnia i wypożyczalnia (tylko dla członków); Biblioteka Ogniska Polskiego — wypożyczalnia; Biblioteka Towarzystwa Pomocy Polakom — wypożyczalnia; Centrala Bibliotek Ruchomych. Do dnia dzisiejszego przetrwała z nich tylko właściwie jedna — Biblioteka Polska⁵.

Opiekę finansową nad Biblioteką Polską, biblioteką PRC i Centralą Bibliotek Ruchomych z ramienia rządu brytyjskiego, sprawowały kolejno: od 1.07.1945 do 31.03.1947 r. Tymczasowy Komitet Skarbu dla Spraw Polskich (Interim Treasury Committee for Polish Questions), a po jego likwidacji od 1.04.1947 do 30.09.1954 r. Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii (Committee for the Education of Poles in Great Britain). W jesieni 1953 r. do administrowania bibliotekami został powołany, przez Polski Ośrodek Naukowy Komitet Biblioteczny (Library Committee). Po likwidacji Komitetu dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii, Komitet Biblioteczny został 1 października 1954 r. przekształcony w polsko-angielski Komitet Oświatowo-Biblioteczny (Education and Library Committee), którego przewodniczącym z ramienia Ministry of Education został Frank H. Harrod. W ramach Komitetu został wyłoniony Podkomitet Biblioteczny (Libraries Sub-Committee) na czele, którego stanął R. H. Hill były dyrektor The National Central Library⁶.

Komitet Oświatowo-Biblioteczny otrzymywał coroczne subsyduum od Ministry of Education na działalność bibliotek. Naczelną troską Komitetu pod koniec lat pięćdziesiątych, gdy stało się już wiadome, iż subsyduum to będzie niedługo wstrzymane, było znalezienie odpowiednich funduszy na dalsze prowadzenie podległych mu bibliotek, liczących łącznie ponad 110 tysięcy książek. Problemem czekającym na rozwiązanie były też trudności lokalowe bibliotek powodowane nieprzystosowaniem i ciasnotą pomieszczeń oraz krótkością dzierżaw budynków, w których się mieściły.

W lutym 1956 r., na wniosek Podkomitetu Bibliotecznego, został powołany specjalny komitet dla rozważenia zakresu, organizacji i metod wystąpienia z apelem publicznym, mającym na celu uzyskanie odpowiednich funduszy. Komitet ten doszedł do następujących wniosków⁷:

1. Apel powinien mieć na celu zdobycie środków na odpowiednie pomieszczenie trzech bibliotek: Biblioteki Polskiej, Centrali Bibliotek Ruchomych i Biblioteki Polskiego Ośrodka Naukowego, ich rozbudowę i utrzymanie.

2. Biblioteki powinny być połączone w jedną, co ułatwiłoby ich administrację i obniżyło koszt utrzymania.

⁵ *Rocznik Polonii Zagranicznej na rok 1948*. London 1949, s. 165-166.

⁶ M. Danilewicz Zielińska: *Książka i czytelnictwo polskie w Wielkiej Brytanii*. Warszawa 1996, s.28.

⁷ *Apel na Polski Fundusz Biblioteczny*. Londyn 1959, s.7-8.

3. Apel powinien być skierowany osobno do społeczeństwa polskiego i brytyjskiego.

4. Zebrane fundusze powinny być składane na specjalnym rachunku, a administracja tymi funduszami powinna spoczywać w rękach Komitetu Oświatowo-Bibliotecznego.

Komitet Oświatowo-Biblioteczny w marcu 1956 r. przyjął wnioski Podkomitetu Bibliotecznego i w maju 1956 r. zostały one zatwierdzone przez Radę Polskiego Ośrodka Naukowego. Na początku 1959 r. Komitet Apelowy (Polish Library Fund Appeal Committee) na czele, którego stanął Sir George Rendel, był ambasadorem brytyjskim w Belgii, zakończył prace przygotowawcze nad apelem. Powstał Polski Fundusz Biblioteczny (Polish Library Fund), na który zaczęły napływać pieniądze.

Zrealizowanie powyższych wniosków stało się tym bardziej naglące, a właściwie niezbędne, ponieważ władze brytyjskie wstrzymały od 1960 r. pomoc finansową dla Polskiego Ośrodka Naukowego i zapowiedziały zaprzestanie, w najbliższym czasie, udzielania jakiegokolwiek dalszej pomocy finansowej bibliotekom. Zbliżał się również termin opuszczenia lokalu zajmowanego przez Bibliotekę Polską, który to lokal był dzierżawiony przez PUCAL od Imperial College University London.

Niestety, ze względu na rozbieżność opinii w polskim społeczeństwie emigracyjnym, nie doszło do połączenia bibliotek.

Biblioteka kończąca działalność Polskiego Ośrodka Naukowego połączyła się w 1964 r. z biblioteką Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego, a Biblioteka Polska i Centrala Bibliotek Ruchomych zostały jeszcze na jakiś czas pod opieką Komitetu Oświatowo-Bibliotecznego. Myśl stworzenia ośrodka kulturalnego zakiełkowała jednak i w 1964 r. powstał Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny.

Z inicjatywy Zjednoczenia Polskiego, a w porozumieniu z innymi organizacjami społecznymi, kulturalnymi i naukowymi, przede wszystkim Polskim Ośrodkiem Społeczno-Kulturalnym i Instytutem Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego, w miejsce kończącej swoją działalność Komitetu Oświatowo-Bibliotecznego, w styczniu 1966 r. powołana została do życia Polska Rada Biblioteczna. Pierwszym przewodniczącym Rady został Stefan Zamoyski, pełniący tę funkcję do 1976 r. Drugim był Zbigniew Mieczkowski (1976-1977), a trzecim i ostatnim Witimir Z. Bieńkowski (1978-1979).

Najważniejszym zadaniem Rady Bibliotecznej, w pierwszym okresie jej działalności, było przede wszystkim uchronienie Biblioteki Polskiej przed likwidacją, a także uzyskanie zrzeczenia się przez Rząd Brytyjski roszczeń do niej i do Centrali Bibliotek Ruchomych oraz przyznanie tytułu ich własności społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii⁸. Punktem zwrotnym w przewlekłych rokowaniach z Department of Education and Science było wyrażenie gotowości

⁸ *Sprawozdanie Polskiej Rady Bibliotecznej w Londynie za okres 28.III.1966 do 31.XII 1967 złożone przez przewodniczącego Rady p. St. Zamoyskiego na Walnym Zejeździe Zjednoczenia Polskiego...* [w:] „Wiadomości POSK”. Londyn 1968, nr 9, s. 15-17.

przyjęcia odpowiedzialności za prowadzenie Bibliotek przez Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny, o ile rząd brytyjski zrzeknie się rzekomego, zdaniem społeczności polskiej, prawa własności. Po długich pertraktacjach i po załatwieniu niezbędnych formalności, rząd brytyjski przekazał w 1967 r., prawo własności Biblioteki Polskiej i Centrali Bibliotek Ruchomych Polskiemu Ośrodkowi Społeczno-Kulturalnemu w Londynie, „...który — licząc na poparcie całego społeczeństwa polskiego poza granicami Kraju — przyjął na siebie odpowiedzialność za losy tych bibliotek...”⁹.

W celu zdobycia podstaw finansowych dla zapewnienia trwałego bytu obydwu bibliotekom, Rada Biblioteczna utworzyła (nowy) Polski Fundusz Biblioteczny, na który w wyniku licznych apeli zaczęły wpływać pieniądze. W okresie od 1966 do 1979 r. zebrano łącznie około 133 tysiące funtów¹⁰. Pieniądze te zostały wydatkowane na utrzymanie Biblioteki Polskiej i Centrali Bibliotek Ruchomych.

W dniu 20 lipca 1979 r. uchwałą Rady Zjednoczenia Polskiego w Wielkiej Brytanii, została rozwiązana, powołana przez nią do życia trzynastu lat temu, Polska Rada Biblioteczna. W jej miejsce Rada Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego, w październiku tegoż roku, powołała Komisję Biblioteczną, która z ramienia POSK-u miała zajmować się sprawami Biblioteki Polskiej oraz Centrali Bibliotek Ruchomych. W skład Komisji, oprócz przewodniczącego, który automatycznie stawał się członkiem Zarządu POSK-u, miało wchodzić 6-7 osób wybieranych przez Radę POSK-u, 2-3 delegatów ze Zjednoczenia Polskiego i kierownicy obydwu Bibliotek¹¹. Do zadań Komisji Bibliotecznej należało nadzorowanie prawidłowości funkcjonowania bibliotek, ustalanie rocznych planów ich pracy jak i opracowywanie preliminarza budżetowego przedstawianego Zarządowi POSK-u do zatwierdzenia.

Komisja Biblioteczna działa po dziś dzień, choć w zmniejszonym liczbowo składzie. Kolejnymi przewodniczącymi Komisji byli: Marta Spohn (1979-1982 i 1988), Ryszard Zakrzewski (1982-1987), Aleksander Bystram (1988/1989) i od kwietnia 1989 r. Eugenia Maresch, pełniąca tę funkcję do chwili obecnej.

W 1992 r. władze Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego postanowiły ze względów finansowych zlikwidować swoją bibliotekę. Po porozumieniu z Zarządem Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego i Komisją Biblioteczną podpisano umowę o przekazaniu księgozbioru Bibliotece Polskiej.

Zarząd POSK-u w 1995 r. poparł wniosek Komisji Bibliotecznej o włączeniu Centrali Bibliotek Ruchomych, będącej dotąd samodzielną placówką, jako działu do Biblioteki Polskiej.

⁹ „Wiadomości POSK”. Londyn 1967, nr 8, s. 2.

¹⁰ T. Walczak: *Rada Biblioteczna [w:] Biblioteka Polska w Londynie 1942-1992*. Londyn 1993, s. 110

¹¹ *Komisja Biblioteczna POSK [w:] „Wiadomości POSK”*. Londyn 1980, nr 28, s. 12-13.

Doprowadzenie do połączenia w jedną księżnicę trzech głównych bibliotek polskich działających w Londynie zajęło, ze względu na brak jednomyślności w tej sprawie wśród emigracji polskiej, prawie czterdzieści lat.

2.1. BIBLIOTEKI NAUKOWE

2.1.1. Biblioteka Instytutu Józefa Piłsudskiego

Pierwsze książki do Biblioteki Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie zaczęły napływać w 1947 r., czyli zaraz po odtworzeniu Instytutu. Przyczynił się do tego apel wystosowany do wszystkich członków i sympatyków o ofiarowanie do tworzącej się biblioteki książek o tematyce związanej z działalnością Instytutu czyli z zakresu zagadnień historycznych, politycznych, społecznych i gospodarczych, zarówno w języku polskim jak i w językach obcych.

Odzew na apel był pozytywny i w październiku 1949 r. księgozbiór liczył już około 1500 pozycji. Początkowo przyjmowano wszystkie ofiarowane książki wydane przed wybuchem wojny. Prace przy ich porządkowaniu i segregowaniu, wykonywane przez liczne grono ochotników, a wśród nich m. in. marszałkową Aleksandrę Piłsudską, mogły postępować naprzód dzięki przewodniczącej Instytutu do nowego, obszernego lokalu.

W roku 1965 w bibliotece było 1750 pozycji, a w czerwcu 1966 r. inwentarz wskazywał ich już 1812¹².

W okresie pierwszych lat istnienia biblioteka natrafiała na wiele przeszkód w swojej działalności. Osoby prowadzące ją często się zmieniały czy to ze względu na podeszły wiek, czy zły stan zdrowia, co odbijało się negatywnie na jej aktywności. Doszły do tego jeszcze problemy lokalowe i w rezultacie biblioteka na kilka lat zawiesiła, prawie całkowicie, swoją działalność.

W roku 1972 Instytut Józefa Piłsudskiego przeniósł się do budynku Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego. W nowym lokalu wydzielono osobne pomieszczenie dla ciągle rosnącego księgozbioru.

Opiekę nad Biblioteką Instytutu objęła w 1974 r. Jadwiga Świąćicka przedwojenna bibliotekarka, zostając w 1975 r. jej kierowniczką. Zasługi Jadwigi Świąćickiej dla rozwoju tej placówki były ogromne. Do najważniejszych należało przeprowadzenie selekcji zbiorów bibliotecznych i wyłączenie pozycji zbędnych, uporządkowanie inwentarza, w którym pierwszy wpis widnieje pod datą 1.12.1950 r., czy ustalenie stanu faktycznego księgozbioru. Na wniosek Jadwigi Świąćickiej, Zarząd Instytutu mając na uwadze skromne warunki lokalowe biblioteki, podjął decyzję o gromadzeniu przez nią jedynie książek związanych tematycznie z osobą Józefa Piłsudskiego, z działalnością niepod-

¹² Dane dotyczące historii biblioteki zaczerpnięte są z niepublikowanego opracowania Ireny Bokicwicz: *Krótką historia Biblioteki Instytutu Józefa Piłsudskiego*. Londyn 1996.

Biblioteka Instytutu Józefa Piłsudskiego i jej pracownicy: Barbara Buczek, Pelagia Cymbalowa, Bolesław Włodzik

ległościową sprzed I wojny światowej, z Legionami i z okresem dwudziestolecia międzywojennego.

Przy przeprowadzonej segregacji książek usunięto z księgozbioru wszystkie pozycje wychodzące poza zakres tematyczny oraz całą beletrystykę. Pozostały księgozbiór został podzielony na dwa działy:

- ogólny — udostępniany do wypożyczania członkom Instytutu,
- archiwalny — udostępniany tylko na miejscu, zawierający najbardziej wartościowe pozycje, przeważnie sprzed 1939 r.

W marcu 1990 r. biblioteka posiadała 3630 książek¹³. W ciągu roku 1989 wpłynęło z darów 13 pozycji, wśród których cennym nabytkiem był komplet pisma „Beliniak”.

Ze względu na zły stan zdrowia, w 1992 r. rozstała się z biblioteką po szesnastu latach ofiarnej pracy Jadwiga Święcicka.

¹³ „Komunikat. Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie”. Londyn 1990, nr 103, s. 6.

Od 1991 r. Biblioteką Instytutu kierowała Irena Bokiewicz, która w poprzednich latach zajmowała się katalogowaniem. Oprócz prac porządkowych, sprawdzania kart katalogowych itp., personel pomagał — jak zawsze — naukowcom w wyszukiwaniu materiałów i źródeł do ich prac badawczych. W ciągu minionego roku wprowadzono 48 nowych pozycji, a 55 książek zostało oprawionych. Rok 1992 to dalsze prace nad segregowaniem zbiorów, katalogowaniem nowo napływających pozycji i przygotowywaniem katalogu rzeczowego.

W 1993 r. Instytut dostał zezwolenie od POSK-u na zaadaptowanie, na lokal biblioteki, przylegającej do Instytutu części korytarza. Przy pracach związanych z adaptacją oraz pracach bibliotecznych pomagał w tym roku, jak i w latach poprzednich, Bolesław Włodzik, a ostatnio także Barbara Buczek.

Rok 1994 to urządzenie nowego lokalu bibliotecznego i przenoszenie księgozbioru na nowo kupione regały. Zbiory biblioteki powiększyły się w tym roku o kilka pozycji książkowych nadesłanych z Polski oraz o spadek po Stanisławie Biegańskim. Księgozbiór „płk. Biegańskiego” liczący 633 pozycje stanowi osobny dział Biblioteki i został podzielony na 5 okresów tematycznych:

- 1) okres poprzedzający I wojnę światową
- 2) okres I wojny światowej i Legionów
- 3) okres dwudziestolecia międzywojennego
- 4) okres II wojny światowej
- 5) okres powojenny

W 1995 r. pożegnano dotychczasową kierowniczkę biblioteki Irenę Bokiewicz, która odeszła z powodu złego stanu zdrowia. Nową kierowniczką została Barbara Buczek, związana z biblioteką już od kilku lat, która pracę w niej dzieli z Pelagią Cymbalową i Bolesławem Włodzikiem. Podczas tego roku zakończone zostały prace związane z porządkowaniem i selekcją oraz przenoszeniem księgozbioru do nowego pokoju, w wykonaniu których pomagali również członkowie Instytutu.

Rok 1996, to powrót Biblioteki Instytutu do normalnej działalności. W dniu 31.12.1996 r. księgozbiór liczył przeszło 4600¹⁴ książek i broszur. Gromadzone są w dalszym ciągu zasadniczo tylko pozycje związane tematycznie z osobą Józefa Piłsudskiego i Legionami i to przeważnie w języku polskim. Pozycje w innych językach stanowią minimalny procent całości zbiorów bibliotecznych. Z ciekawszych pozycji księgozbioru warto wymienić kilka, np.: K. Łepkowski — *Szlakiem Legionów 1914-1915*. Wiedeń 1915; Robert Chabrie — *La Pologne et l'union Franco-Polonaise*. Paris 1917; *Szlakiem bojowym Legionów. Krótki zarys organizacyi i dziejów 2. Brygady Legionów Polskich w Karpatach, Galicyi i na Bukowinie*. Lwów 1915; *Pierwsza wojna polska (1918-1920). Zbiór wojennych komunikatów prasowych Sztabu Generalnego (za czas od 26.XI.1918 r. do*

¹⁴ „Komunikat Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie”. Londyn 1997, nr 109/110, s.20-22

20.X.1920 r).... Warszawa 1920 czy nie związana tematycznie z linią zbiorów Instytutu *Mowa Mistrza Ignacego J. Paderewskiego wygłoszona na wieczornicy żałobnej urządzonej przez Polski Centralny Komitet Ratunkowy w AM., z powodu śmierci Śp. Henryka Sienkiewicza. W Chicago, w dniu 27 listopada 1916 r.* Chicago 1917.

Biblioteka nie posiada własnego budżetu i zakup kilku nowych pozycji rocznie, finansowany jest z funduszy ogólnych Instytutu. Księgozbiór powiększa się głównie dzięki otrzymywanym darom. W latach 1995-96 biblioteka otrzymała 116 książek, w większości wydanych w Polsce, z których 52 pozycje stanowiły egzemplarze autorskie lub publikacje instytucji naukowych opracowane w oparciu o materiały udostępnione przez Instytut.

Biblioteka prowadzi inwentarz nabytków, w którym oprócz numeru porządkowego i daty wpisu odnotowuje się nazwisko i imię autora, tytuł książki oraz adres wydawniczy. W uwagach zapisywana jest data wycofania książki z księgozbioru. Zapisy w inwentarzu prowadzone są na bieżąco.

Biblioteka posiada dwa katalogi:

- autorski — kartkowy,
- tematyczny — maszynopis z podziałem na 23 działy.

Katalog tematyczny prowadzony jest osobno dla książek i osobno dla broszur.

Książki ułożone są na półkach alfabetycznie autorami. Każda pozycja opatrzona jest pieczętą biblioteki, numerem inwentarza oraz sygnaturą na grzbiecie książki. Oddzielnie, lecz według tego samego schematu, trzymane są broszury. Osobno ulokowana jest tzw. rezerwa, czyli drugie czy trzecie egzemplarze danego tytułu oraz kolekcja „płk. Biegańskiego”.

Biblioteka czynna jest 2 razy w tygodniu przez 5-6 godzin. Z księgozbioru korzystać można tylko na miejscu w lokalu bibliotecznym. Czytelnikami Biblioteki Instytutu Józefa Piłsudskiego są przede wszystkim badacze tego okresu historii Polski i liczba ich nie przekracza kilkudziesięciu rocznie. Biblioteka nie posiada żadnego regulaminu.

2.1.2. Biblioteka Instytutu Kultury Polskiej

Działający przy Ambasadzie Polskiej w Londynie, Instytut Kultury Polskiej (IKP) powstał w 1938 r. Do obecnej swojej siedziby przy Portland Place, IKP został przeniesiony z małego lokalu przy Devonshire Street. Budynek przy Portland Place, zaprojektowany przez znanych angielskich architektów XVIII wieku, braci Roberta i Jamesa Adamsów, zakupiło Ministerstwo Spraw Zagranicznych w połowie lat siedemdziesiątych i po kapitalnym remoncie oddało go w 1982 r. Instytutowi Kultury Polskiej, nad którym sprawuje patronat. Podczas długich lat rządów komunistycznych w Polsce, Instytut odwiedzali nieliczni Anglicy, a bojkotowali Polacy zamieszkali w Londynie. Zmiany polityczne w Polsce, które pociągnęły za sobą również i zmiany w kierownictwie IKP oraz w sposobie jego działalności, wpłynęły na większe zainteresowanie społeczeń-

stwa angielskiego i polskiego działalnością tej placówki. W budynku będącym zabytkiem architektury angielskiej, Instytut Polski propaguje kulturę polską na Wyspach Brytyjskich poprzez prelekcje, odczyty, wystawy i dostępną dla wszystkich bibliotekę.

Za datę powstania biblioteki należy przyjąć datę pierwszego zapisu w książce inwentarzowej, czyli rok 1979. Był to jednak początek formalny i dopiero przeniesienie placówki na Portland Place rozpoczęło jej faktyczną działalność, gdyż w poprzednim lokalu nie było ku temu odpowiednich warunków. Obecnie większość zbiorów bibliotecznych znajduje się w zamykanych szafach w dużym, jasnym pokoju na parterze budynku. W pokoju tym, pełniącym jednocześnie rolę czytelnicy i wypożyczalni, odwiedzający mają dostęp do katalogów, do prasy polskiej, a cudzoziemcy także do ogólnych, aktualnych wiadomości o Polsce w języku angielskim, zebranych tematycznie w albumach. Część zbiorów dotycząca szkolnictwa, geografii oraz nuty trzymana jest w osobnym magazynie w piwnicy budynku, a dotycząca muzykologii — w pomieszczeniu na III piętrze.

Biblioteka otwarta jest dla publiczności codziennie od 12⁰⁰ do 15⁰⁰, a w czwartki dodatkowo od 16⁰⁰ do 20⁰⁰, czyli 19 godzin tygodniowo. Do zbiorów bibliotecznych ma dostęp każda osoba zainteresowana tematyką polską bez względu na narodowość i miejsce zamieszkania. Na miejscu jest możliwość zrobienia odbitek kserograficznych. Dla osób zamiejscowych lub nie mogących osobiście przyjść, materiały wysyłane są pocztą. Personel biblioteki udziela również informacji telefonicznie i listownie. Wszystkie usługi są bezpłatne. Osoby korzystające z biblioteki muszą przestrzegać obowiązującego w niej regulaminu.

Bibliotekę w 1996 r. prowadziła, pracująca w niej od ponad dwóch i pół lat, Elżbieta Pomorska. Do obowiązków jej należało zaopatrywanie w nowości wydawnicze, katalogowanie, wypożyczanie, przeprowadzanie kwerend oraz prace porządkowo-organizacyjne. Mimo braku przygotowania bibliotekarskiego, zaprowadziła ona w bibliotece bardzo korzystne zmiany, między innymi założyła katalog tematyczny.

Księgozbiór, który znajdował się w bibliotece w latach osiemdziesiątych, uległ w ostatnim czasie niemal całkowitej wymianie. Książki o tematyce propagandowej wycofano, a na ich miejsce wprowadzono nowe wydawnictwa. W zbiorach znajdują się publikacje dotyczące historii, literatury, sztuki, muzyki i folkloru Polski. Najobszerniejsza jest kolekcja traktująca o udziale Polaków na wszystkich frontach II wojny światowej. Mniejsze ilościowo są działy omawiające polską politykę, socjologię, nauki ścisłe, ekonomię, prawo, religię, wojskowość czy muzealnictwo. W zbiorach są także nuty z polską muzyką i polskie judaica. Cały księgozbiór liczy aktualnie około 4,5 tysiąca egzemplarzy¹⁵. W ciągu ostatnich dwóch lat dużej zmianie uległa liczba książek w języku angielskim; w roku 1994 było ich około 10% a obecnie stanowią aż 26,6% ogólnego stanu.

¹⁵ Dane statystyczne otrzymane zostały w listopadzie 1996 roku od Elżbiety Pomorskiej.

Biblioteka Instytutu Kultury Polskiej

Książki są ułożone w szafach według działów tematycznych, a w nich alfabetycznie. Każdy nabytek, po wpisaniu do inwentarza, zostaje oznaczony pieczętą biblioteki i numerem inwentarzowym. Na książkach, dla ułatwienia procesu wypożyczania jak i zlokalizowania na półce, naklejana jest dodatkowo karteczka z kodem tematycznym i numerem inwentarza. Czytelnicy mają wolny dostęp do książek.

Oprócz druków zwartych biblioteka udostępnia 16 tytułów druków ciągłych. Z prasy codziennej do wglądu jest „Gazeta Wyborcza”, „Życie Warszawy”, „Rzeczpospolita”, a w języku angielskim „The Warsaw Voice”.

Dużą popularnością, zarówno wśród Polaków jak i Anglików, cieszy się kolekcja ponad 500 taśm wideo z polskimi filmami fabularnymi i dokumentalnymi, z których część opatrzona jest w angielskie napisy. Bogaty zbiór fotografii i przezroczy o Polsce, składający się ze 125 zestawów tematycznych (np. Warszawa, żubry, Powstanie Warszawskie) jest udostępniany do wypożyczania i często wykorzystywany w angielskich broszurach informacyjnych czy reklamowych. Wypożyczane są także taśmy magnetofonowe, płyty gramofonowe i kompaktowe z polską muzyką klasyczną, rozrywkową i ludową.

Zbiory biblioteczne są regularnie wzbogacane nowościami wydawniczymi dotyczącymi Polski, zarówno polskimi jak i obcymi, kupowanymi w księgarniach Londynu lub przysyłanymi przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych według zamówień bibliotekarki. MSZ pokrywa też kosztą prenumeraty czasopism.

Biblioteka posiada własny budżet przyznawany jej przez MSZ. W roku 1996 wynosił on Ł 2000. Liczba książek zakupionych w ciągu roku waha się. W roku 1995 kupiono około 300 tytułów, a do 30 września 1996 zakupionych już było 325 pozycji.

Wszystkie nabytki rejestrowane są w książce inwentarzowej. Pozycje wycofane czy zagubione są wykreślane, a numer pozostaje niewykorzystany.

Zbiory są skatalogowane; czytelnicy mają do dyspozycji trzy katalogi kartkowe:

- alfabetyczny autorski,
- tematyczny w języku polskim,
- tematyczny w języku angielskim.

Katalog tematyczny dzieli się na 29 działów takich jak np.: językoznawstwo, literatura piękna, przewodniki, literatura związana z II wojną światową, encyklopedie, folklor itd. Sporządzony w ciągu ostatnich dwóch lat odzwierciedla faktyczny stan księgozbioru. Nie można tego powiedzieć o katalogu autorskim, który prowadzony przez cały okres istnienia biblioteki zawiera obecnie także kartki pozycji wycofanych z księgozbioru. Biblioteka posiada również katalog materiałów audiowizualnych.

Z wypożyczalni biblioteki IKP korzystać może każdy po dopełnieniu formalności wpisowych. Według danych z 1996 r., około 400 osób wypożycza regularnie książki i materiały audiowizualne. Każde wypożyczenie książki czy

kasety odnotowane jest na „karcie czytelnika”, poprzez zapisanie numeru inwentarzowego oraz daty wypożyczenia i zwrotu. Jednorazowo można wypożyczyć 3 książki na okres 3 tygodni. Zgodnie z obowiązującym regulaminem za przetrzymanie lub zagubienie książek płaci się karę.

Osoby wypożyczające kasety wideo, po zapoznaniu się z regulaminem i podpisaniu odpowiedniej formy, mogą wypożyczyć 2 kasety wideo na okres 7 dni. Za wypożyczenie kaset nie pobiera się żadnej opłaty, jedynie zwrotną kaucję w wysokości £ 15.

Na okres 2 tygodni wypożyczane są płyty kompaktowe. Wypożyczając inne materiały — fotografie, przezrocza — podpisuje się zobowiązanie o przestrzeganiu praw autorskich. Korzystanie z wypożyczalni biblioteki IKP jest nieodpłatne. Ze źródeł informacyjnych biblioteki korzystają, w dużej mierze Anglicy stykający się zawodowo ze sprawami polskimi; z materiałów audiowizualnych — przeważnie Polacy przebywający czasowo w Wielkiej Brytanii i emigranci ostatnich lat.

2.1.3. Biblioteka Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego

Biblioteka Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego powstała w 1964 r. z połączenia biblioteki Instytutu Historycznego imienia generała Sikorskiego (oddziału w Londynie i w Glasgow) z biblioteką Polskiego Ośrodka Naukowego. Obydwie biblioteki działały już wiele lat i posiadały bogate zbiory.

Starszą i posiadającą bardziej zróżnicowany tematycznie księgozbiór była biblioteka Polskiego Ośrodka Naukowego, która powstała już w 1940 r. Założeniem jej księgozbioru stał się, ofiarowany PRC przez Edwarda Raczyńskiego, księgozbiór biblioteki Ambasady RP w Londynie, do którego wkrótce dołączony został depozyt książek o Polsce z Chatham House (siedziby Royal Institute of International Affairs), jak też dary i depozyty osób prywatnych. Biblioteka, licząca już po dwóch latach istnienia ponad 2800 książek i broszur, miała być stałą placówką naukową na terenie Wielkiej Brytanii.

Po wojnie do biblioteki trafiły częściowo księgozbiory Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Prac Kongresowych, Ministerstwa Informacji i innych rządowych i wojskowych instytucji; razem — ponad 20 tysięcy tomów. Oprócz darów, biblioteka kupowała książki (przeważnie stare druki, rzadkie wydania i polonika), mając na uwadze potrzeby wyniszczonych wojną bibliotek w Kraju. Pod koniec roku 1947 biblioteka liczyła już około 34 tysięcy tomów.

Szczególnie cennym darem, była kolekcja książek zebranych przez malarza Lawrence'a Alma Tademę i jego córkę. Księgozbiór liczący 537 tomów, tematycznie dotyczących Polski i wydanych między XVII a XX wiekiem, był ofiarowany swego czasu Ambasadzie RP w Londynie, a Bibliotece PRC został przekazany przez Edwarda Raczyńskiego¹⁶.

¹⁶ *The Polish Research Centre. A record of Anglo-Polish Achievement 1939-1957.* London 1957, s. 5.

Niezwykłym również darem, zawierającym ogromną ilość poloników, była kolekcja dyplomaty angielskiego, wicekonsula w Warszawie w latach sześćdziesiątych XIX wieku, Sir Williama Arthura White¹⁷. Kolekcja owa składająca się ze 121 pozycji, obejmujących zarówno dokumenty jak i książki, wpłynęła do biblioteki Polskiego Ośrodka Naukowego 15 października 1948 r., prawdopodobnie ofiarowana przez córkę Sir Williama, baronową Lili de Gaijer. Wśród dokumentów znajdował się zestaw oryginalnych materiałów (ulotki, protokoły zeznań, notatki o aresztowaniach, raporty, odezwy, itp.) dotyczących lat 1861-1864, pochodzących ze źródeł patriotycznych krajowych, a także rosyjskich rządowych i opozycyjnych. Wśród książek i broszur tematycznie związanych z Polską, egzemplarzem najstarszym jest książka opublikowana w Poznaniu w 1754 r. Wiele późniejszych pozycji zawiera dedykacje autorów dla Sir Williama White.

Cennym nabytkiem był zbiór dr. S. Celichowskiego, ofiarowany w 1955 r. przez jego syna a liczący ponad 1200 tomów, w tym wiele wartościowych poloników¹⁸. Ciągłe powiększający się księgozbiór zaczęto już w latach 1943-49 katalogować według klasyfikacji Deweya. Biblioteka posiadała trzy katalogi:

- alfabetyczny autorski (według przepisów katalogowych Józefa Grycza) obejmujący wszystkie książki,
- działowy według klasyfikacji Deweya,
- zagadnieniowy, obejmujący swym zakresem historię polityczną i gospodarczą oraz opisy geograficzne Polski.

Niestety, nie wszystkie druki zwarte były skatalogowane, a z czasopism tylko mała część z liczby tytułów przekraczających prawdopodobnie dwa tysiące.

W 1960 r. zbiory szacowane na 40 tys. tomów, tworzyły następujące działy:

- przedwojenne i powojenne publikacje polskie dotyczące historii kultury polskiej,
- wydawnictwa i czasopisma polskie wydane na emigracji po 1939 r.,
- prasa podziemna,
- kolekcja około 900 starych druków polskich (m. in. pierwsze wydanie Kopernika *De revolutionibus Orbium Coelestium*, Goślickiego *De Optimo Senatore* wydanie z 1568 r. w Wenecji, *Poloniae Historiae Corpus* wydany w Bazylei w 1582¹⁹),
- wydawnictwa niemieckie z okresu okupacji w Polsce,
- stare mapy Polski,
- anglopolonika,
- książki w językach obcych traktujące o zagadnieniach polskich.

Dublety lub pozycje niepotrzebnie były przekazywane w ramach wymiany do bibliotek uniwersyteckich i naukowych w Polsce²⁰. W latach 1953-64 prze-

¹⁷ Dane na podstawie udostępnionego grzecznościowo przez Krzysztofa Głuchowskiego niepublikowanego dotąd materiału do jego pracy o Sir Williamie A. White.

¹⁸ *The Polish Research Centre...*, op. cit., s. 5.

¹⁹ B. Czaykowski: *Polski Ośrodek Naukowy, 1940-1960*, Londyn 1961, s. 13.

²⁰ Między innymi: Biblioteka Narodowa, Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Główna Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Biblioteki Uniwersyteckie w Toruniu i Łodzi. Ibidem, s. 13.

kazano w ten sposób około 11 tysięcy tomów oraz wiele kompletów czasopism emigracyjnych.

Ze względu na wartość książek, pomiędzy którymi było wiele białych kruków, biblioteka w zasadzie nie wypożyczała ich, tylko udostępniała w czytelni. Liczba osób odwiedzających czytelnię ulegała wahanom, w latach 1941/42 było ich około 500, w 1951 aż 2166 i z kolei w 1961 tylko 1000²¹. Korzystali z niej przede wszystkim naukowcy polscy i obcy, publicyści i dziennikarze, pisarze, nauczyciele szkół sobotnich, a w ostatnich latach jej działalności cały szereg naukowców przybywających z Kraju.

Duży i ciągle rosnący księgozbiór wymagał odpowiedniego, przestronnego pomieszczenia. Znalazł je on w nowym budynku PRC, w centrum Londynu, przy Pont Street. Nie uległ niestety zmianie stan liczebny personelu bibliotecznego, który nadal był niewystarczający dla prowadzenia wszystkich prac bibliecznych, udzielania listownych odpowiedzi na szereg kwerend, sporządzania fotostatów i zajmowania się także wysyłką książek do Polski.

Biblioteka PRC w momencie połączenia się z Biblioteką Instytutu Historycznego posiadała przeszło 70 tys. tomów książek, z czego 50 085 było skatalogowanych²² oraz zbiór czasopism, tylko częściowo opracowany, oceniony na około 3 tys. tytułów czasopism polskich (przedwojennych, wojennych i powojennych emigracyjnych i krajowych) oraz obcych związanych głównie z ostatnią wojną. Z materiałów różnych (częściowo tylko skatalogowanych) przekazano najbogatszy poza Krajem zbiór starych polskich druków, bogatą kolekcję anglo-poloników, cenne zbiory kartograficzne, materiały muzykologiczne, manuskrypty, różne klisze i przezrocza. Przejęte zostało również przez bibliotekę Instytutu około 6 tysięcy dubletów (książki, czasopisma, broszury, mapy itd.). Razem ze zbiorami przekazano katalogi biblieczne.

Drugim trzonem księgozbioru późniejszej biblioteki Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego, był księgozbiór biblioteki Instytutu Historycznego im. Generała Sikorskiego, która od początku swojego istnienia związana ściśle z Archiwum i Muzeum Sił Zbrojnych, zbierającym dokumenty i druki dotyczące II wojny światowej, była jakby jego uzupełnieniem. Powiązanie to określiło profil bibliecznych zbiorów — udział Polaków w II wojnie światowej. Gdy więc w 1947 r. do Wielkiej Brytanii dotarły biblioteki Archiwum i Muzeum Polowego nr 1 w Neapolu i nr 2 w Kairze 2-go Korpusu, część zbiorów (około 1900 druków)²³ została przekazana automatycznie do Biblioteki.

Okoliczności powstania biblioteki wpłynęły na jej lokalizację w dwóch miejscach — w Londynie, przy głównej siedzibie Instytutu i ze względu na Archiwum i Muzeum Polskich Sił Zbrojnych — w oddziale Instytutu w Banknock w Stirlingshire w Szkocji.

²¹ Ibidem, s. 14.

²² „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnic,” Londyn 1964, XIV, s. 90.

²³ *Instytut Historyczny imienia Generała Sikorskiego. 1945-1957.* Londyn 1957, s. 37.

Biblioteka w Banknock rozrastała się bardzo szybko dzięki napływowi, od osób prywatnych oraz instytucji i organizacji rządowych, wojskowych, społecznych i religijnych, publikacji — głównie odnoszących się do polskich dziejów wojskowych i politycznych po wrześniu 1939 r. Nie wszystkie otrzymane pozycje mieściły się jednak w profilu biblioteki, w rezultacie czego w zbiorach swoich posiadała ona nie tylko książki i czasopisma związane z wydarzeniami ostatnich lat ale i beletrystykę także.

Na początku lat sześćdziesiątych biblioteka posiadała ponad 7 tys. tomów książek i około 1 tys. tytułów czasopism²⁴. W 1962 r., w związku z likwidacją zajmowanego przez bibliotekę lokalu i parcelacją zbiorów, przeprowadzono selekcję księgozbioru. Do biblioteki Instytutu w Londynie przekazano materiały dotyczące dziejów politycznych i wojskowych okresu II wojny światowej, militaria i niezbędne pomoce do prac archiwalnych, muzealnych i wydawniczych, razem 30 skrzyń²⁵. Do Oddziału Instytutu w Glasgow przesłano 235 skrzyń²⁶, głównie z czasopismami, które ze względu na brak odpowiednio dużego pomieszczenia, umieszczono w kilku miejscach w mieście. Dublety i pozycje zbędne rozdano²⁷, i tak m.in. 31 skrzyń z prasą emigracyjną, albumami, afiszami, plakatami i ulotkami otrzymały biblioteki w Polsce, a 5 pak zawierających broszury z czasów wojny, albumy i beletrystykę wysłano do Biblioteki Polskiej w Buenos Aires.

Biblioteka Instytutu w Glasgow rozpoczęła działalność w 1962 r. i zajmowała się głównie kompletowaniem czasopism polskich, wychodzących poza Polską po 1 września 1939 r., przeważnie z okresu II wojny światowej, ale też i późniejszych, emigracyjnych, drukowanych jak i powielanych. W okresie 25-ciu lat swojej działalności biblioteka zgromadziła najbogatszy i najkompletniejszy ich zbiór, obliczany na kilka tysięcy tytułów. Szczególnie cenna była kolekcja ręcznie pisanych i ilustrowanych gazetek ściennych wydawanych przez Polskie Siły Zbrojne najpierw w ZSRR, a potem na Środkowym Wschodzie. W zbiorach znajdowały się również kolekcje plakatów, albumów, ulotek, periodyków naukowych, fotografii, starych map oraz książek, głównie o tematyce wojskowej. Z biblioteki korzystali Polacy zamieszkali w Kraju i poza jego granicami oraz obcokrajowcy. Personel załatwiał rocznie setki kwerend bibliograficznych, prowadził wymianę książek i czasopism z innymi bibliotekami, organizował okolicznościowe imprezy oraz dostarczał eksponatów na wystawy.

Postacią związaną trwale ze szkocką filią biblioteki Instytutu Historycznego jest jej długoletni kierownik, historyk z wykształcenia Leon Koczy, który wraz ze swoją żoną Marią, opiekował się księgozbiorem jeszcze w Banknock. Pod firmą biblioteki opublikował kilkanaście swoich prac. Po przeniesieniu Bib-

²⁴ B. Czaykowski, B. Sulik: *Polacy w W. Brytanii*. Paryż 1961, s. 85

²⁵ *Instytut Polski i Muzeum imienia generała Sikorskiego*. Londyn 1966, s. 23.

²⁶ *Ibidem*, s. 23.

²⁷ „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnic, Londyn 1962, XII, s. 133.

lioteki do Glasgow, kierował jej działalnością, aż do swojej śmierci w 1982 r. Przez następne cztery lata, do 1986 r. biblioteką opiekowała się Maria Koczy.

W 1986 r. podjęto decyzję przeniesienia zbiorów Biblioteki do centralnej biblioteki Instytutu w Londynie. Likwidacja biblioteki w Glasgow spowodowana była koniecznością opróżnienia budynku, w którym dotychczas się znajdowała, wobec powrotu na stałe do Polski właścicielki domu Marii Koczy i bardzo kosztownym utrzymaniem takiej placówki w nowych pomieszczeniach oraz brakiem fachowego personelu do jej prowadzenia. W kwietniu 1987 r. biblioteka Instytutu w Glasgow została zlikwidowana, a zbiory jej — prawie w całości — znalazły się w Londynie.

Biblioteka Instytutu w Londynie powstała jednocześnie z utworzeniem Instytutu Historycznego. Od początku miała charakter specjalny, bowiem celem jej było gromadzenie wszystkich wydawnictw polskich i obcych dotyczących genezy II wojny światowej oraz dziejów Polskich Sił Zbrojnych i działalności Rządu Polskiego w tym okresie, a także historii powojennej emigracji niepodległościowej. Podstawą stały się książki z Banknock, przekazane w 1962 r., uzupełniane później według zapotrzebowania ze zbiorów w Glasgow. Powiększanie księgozbioru następowało dzięki darom osób prywatnych i instytucji polskich i obcych oraz wymianie z bibliotekami w Polsce.

W okresie łączenia się z biblioteką PRC księgozbiór Instytutu szacowany był na około 4,5 tys. pozycji, w tym szczególnie bogaty dział „militariów”, oraz około 350 książek w biblioteczce podręcznej Muzeum²⁸.

Nowo powstałą Bibliotekę Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego tworzyły trzy księgozbiory:

- 1) na Pont Street w Londynie (dawne pomieszczenie biblioteki PRC) — ogólnonaukowy,
- 2) na Princes Gate w Londynie — podręczny dotyczący wojskowości,
- 3) w Glasgow — dotyczący głównie historii II wojny światowej i udziału w niej Polaków.

Bogaty zbiór czasopism krajowych i emigracyjnych znajdował się na Pont Street, a periodyki polskie z okresu wojny — w Glasgow.

Według sprawozdania z działalności Instytutu za lata 1965-1966²⁹ Biblioteka Naukowa na Pont Street w pierwszym okresie swojej działalności liczyła około 60 tysięcy książek i ponad 3 tysiące tytułów czasopism. Kontynuowano prowadzenie, założonych w bibliotece PRC, trzech katalogów: alfabetycznego autorskiego, działowego i zagadnieniowego oraz inwentarza. Niestety szczupłość personelu nie pozwalała na prowadzenie prac katalogowych na bieżąco, co przy nieustannie powiększającym się księgozbiórze powodowało coraz większe nagromadzenie się książek czekających na opracowanie.

Trudno dzisiaj ustalić dokładnie zasoby całej biblioteki Instytutu, ale na podstawie danych z 1976 r.³⁰ można przypuszczać, że książek skatalogowanych

²⁸ *Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego*. Londyn 1966, s. 24.

²⁹ „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, Londyn 1966, XVI, s. 71.

³⁰ *Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego* [Londyn 1976], s. 4-5.

i nieskatalogowanych było ponad 95 tys., z czego — 80 tys. to zbiory na Pont Street, a kolejne 15 tys. stanowiły łącznie zbiory biblioteczki podręcznej Muzeum i Archiwum na Princes Gate i księgozbiór w Glasgow.

Studiując kolejne roczne sprawozdania z działalności Biblioteki Naukowej na Pont Street, można skonstatować, iż w latach 1976-87 otrzymała ona od wydawców, osób prywatnych i autorów prawie 40 tys. egzemplarzy książek, wydawnictw ciągłych i czasopism. Pozycje nieprzydatne bibliotece — dublety i nie mieszczące się w profilu zbiorów — wymieniano z innymi bibliotekami (przeważnie w Polsce) lub sprzedawano.

Tabela 1

Nabytki obu filii Biblioteki Instytutu Historycznego
w latach 1980 — 1987

Rok	Biblioteka na Pont Street		Biblioteka w Glasgow	
	Liczba egz. druków zwartych	Liczba egzemplarzy czasopism	Liczba egz. druków zwartych	Liczba tytułów czasopism
1980	1181	1088	1903	251
1981	1467	718	1460	254
1982	1366	1490	1855	brak danych
1983	2148	1323	1557	182
1984	1714	1912	1460	255
1985	1611	1789	1415	157
1986	1693	1621	1010	brak danych
1987	1316	2006	—	—

Źródło: *Sprawozdania z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego* [w:] „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie,” Londyn XXIV-XXXI, 1982-1988.

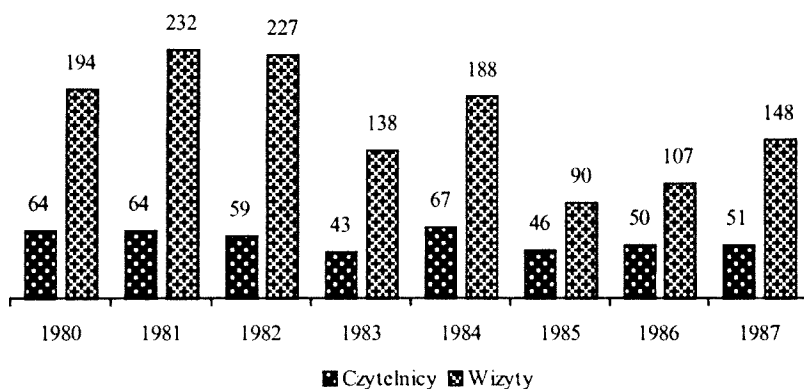
W latach 1976-87 czytelnicy biblioteki odwiedziło łącznie 701 osób (niektórzy wielokrotnie) — m.in. z Polski, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Izraela, Niemiec, Finlandii, Kanady, Hiszpanii, Australii a personel biblioteki załatwił osobiście, listownie lub telefonicznie 1770 kwerend, z których wiele wymagało dłuższej pracy badawczej, przygotowania bibliografii różnych zagadnień czy zrobienia kserokopii.

Rok 1987, to rok likwidacji biblioteki w Glasgow i przeniesienia całości zbiorów do lokalu na Pont Street. Ogólny stan skatalogowanego księgozbioru biblioteki na 31.12.1987 r. wynosił 95 270 książek, z czego 70 270 pozycji znajdowało się na Pont Street; 15 000 przekazano z Glasgow a 10 000 stanowił podręczny zbiór na Princes Gate. Całość zbiorów bibliotecznych uzupełnia 4100³¹ tytułów czasopism (łącznie ze zbiorem z Glasgow).

³¹ *Sprawozdanie z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego od 1 stycznia do 31 grudnia 1987.* Londyn 1988, s. 9.

Wykres 1

Wizyty czytelników w czytelni Biblioteki Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego na Pont Street w latach 1980-1987

Źródło: *Sprawozdania z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego* [w:] „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie”, Londyn XXIV-XXXI, 1982-1988.

Okres następnych pięciu lat (1988-1992) to czas nadziei i rozczarowań. Dzierżawa lokalu na Pont Street, w centrum Londynu, dobiegała końca, a przedłużenie jej ze względów finansowych nie wchodziło w rachubę. Lokal ten i tak nie mógł zapewnić rozrastającej się ciągle bibliotece odpowiedniej powierzchni potrzebnej do całkowitego rozpakowania, leżących nadal w paczkach, zbiorów z Glasgow.

W 1991 r. w styczniu zaczęto przygotowania do przeprowadzki i w kwietniu tegoż roku, po 32 latach na Pont Street, biblioteka Instytutu została przeniesiona do nowego lokalu, w zachodnim Londynie, już nie tak prestiżowego jak poprzedni, ale dzierżawionego na dogodnych warunkach i przestronnego. W głównej sali nowego pomieszczenia zainstalowano nowe, ruchome półki mogące pomieścić na tej samej powierzchni podłogi dwa razy tyle książek; wykorzystano również stare półki i szafy przeniesione z Pont Street. Urządzono czytelnię i biuro i już w drugiej połowie tego roku biblioteka wznowiła swoją działalność.

Niestety, rok 1991 nie był pomyślny jeśli chodzi o sprawy personelu, ponieważ trzy osoby związane z nią od lat przestały pracować — Tadeusz Białostocki — opiekun biblioteki z ramienia Instytutu zmarł 13 marca; Maria Wojakowska — kierowniczką, zrezygnowała ze swojej funkcji pod koniec roku, ze względu na stan zdrowia; Krzysztof Szczepański — długoletni pracownik, odszedł we wrześniu z powodów osobistych. W zaistniałej sytuacji odpowiedzialność za dokończenie przeprowadzki jak i prowadzenie biblioteki wziął na siebie Aleksander Szkuta. Nie był to niestety koniec problemów. W połowie roku 1992 okazało się, że Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego nie ma funduszy na dalsze utrzymanie swojej placówki bibliotecznej, którą półtora roku temu, dużym nakładem kosztów, przeniósł i urządził w nowym lokalu. Nie udało się uzyskać żadnej pomocy finansowej

od jakiegokolwiek instytucji lub organizacji, czy to polskiej emigracyjnej bądź krajowej czy obcej. Wobec takiej sytuacji władze Instytutu uważając, „...że przy zmianach politycznych w kraju, jak i zmniejszaniu się Polonii w Wielkiej Brytanii, posiadanie dwu bibliotek o tym samym profilu jest niepraktyczne” zdecydowały się „...z bólem ale i z przeświadczeniem o słuszności... decyzji oraz mając na względzie dobro tak Instytutu jak i społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii...”³² na połączenie biblioteki Instytutu z Biblioteką Polską w POSK-u. Na uroczystości z okazji 50-lecia Biblioteki Polskiej, w dniu 5 grudnia 1992 r. nastąpiło uroczyste podpisanie umowy przez prezesów obu instytucji (Ryszarda Dembińskiego i Szymona Zarembe) i kierowników obu bibliotek (Aleksandra Szkutę i Zdzisława Jagodzińskiego). Normalna działalność biblioteki została wstrzymana z dniem 1 stycznia 1993 r.

Tabela nr 2

Działalność Biblioteki Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego
w latach 1988-1992

Rok	1988	1989	1990	1991	1992
Stan zbiorów w dniu 31 grudnia	98 697	102 266	104 627	106 763	109 624
Otrzymano druków zwartych	3 427	3 569	2 361	2 136	2 861
Otrzymano egz. czasopism	1 598	1 829	1 756	1 658	1 045
Skatalogowano egz. czasopism i druków zwartych	1 480	1 540	1 917	205	124
Wyłączono dubletów	1 500	2 600	2 500	2 691	brak danych
Liczba osób odwiedzających	49	53	56	30	38
Liczba wizyt w czytelnicy	107	120(?)	120	brak danych	brak danych

Źródło: *Sprawozdanie z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego od 1 stycznia do 31 grudnia 1988; 1989; 1990; 1991; 1992. Londyn, 1989-1993.*

Prace likwidacyjne księgozbioru liczącego orientacyjnie około 120-130 tys. książek, nie zawsze skatalogowanych, oraz kilkaset tysięcy egzemplarzy czasopism (w tym wiele nieskatalogowanych) zajęły ponad 9 miesięcy. Według umo-

³² Cytaty z: *Sprawozdanie z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego od 1 stycznia do 31 grudnia 1991. Londyn 1992, s. 5.*

wy, Instytut miał pierwszeństwo w wybraniu z księgozbioru książek do podręcznych biblioteczek Muzeum i Archiwum na Princes Gate oraz niezbędnych w swojej pracy „militariów” do tworzącej się biblioteczki w lokalu na Leopold Road (siedziba Studium Polski Podziemnej). Biblioteka Polska na podstawie udostępnionych jej katalogów biblioteki Instytutu, miała wybrać interesujące ją pozycje. Dublety i książki niepotrzebne miały być przekazane do różnych bibliotek i instytucji w Wielkiej Brytanii, Polsce oraz dla Polaków na Wschodzie.

Opierając się na sprawozdaniach Instytutu za lata 1991, 1992 możemy przyjąć, że: Biblioteka Polska otrzymała 24 618 książek i broszur oraz około 15 m³ czasopism emigracyjnych; do Polski i na Wschód wysłano ogółem 75 738 egzemplarzy książek i 513 paczek czasopism, map i broszur; do British Library Document Supply Centre w Boston Spa przekazano około 25 m³ polskiej prasy powojennej; Polska Misja Katolicka w Anglii i Walii otrzymała 1752 pozycje; wysłano także około 1000 egzemplarzy do kilkunastu mniejszych instytucji. Sprzedano ponad 500 dubletów. Pozostałe książki, obliczane na mniej więcej 20 000 egzemplarzy oraz szereg tytułów czasopism zatrzymał Instytut.

Od 5 listopada 1993 r., tj. od dnia opuszczenia lokalu na Jeddo Road, biblioteka Instytutu Polskiego — jej czytelnia naukowa — w formie jakiej była znana przez wiele lat, przestała oficjalnie istnieć. W rzeczywistości jednak, w innej co prawda formie, istnieje nadal, a pieczę nad nią sprawuje Aleksander Szkuta przy ogromnej pomocy grona ochotników. Mieści się ona obecnie w budynku Studium Polski Podziemnej na Leopold Road i jest ciągle w stadium organizacji. Przywiezione zbiory złożono w dwóch pokojach, w jednym ułożono druki zwarte, a w drugim czasopisma. Nie ma już właściwie czytelników odwiedzających obecną siedzibę biblioteki, ale są nadal listownie i telefonicznie załatwiane kwerendy. W 1994 r. było ich ponad 30, w 1995 około 40 a w 1996 kilkadziesiąt. Księgozbiór, który według początkowego założenia miał być tylko podręczną biblioteczką służącą głównie Archiwum i Muzeum, zaczyna wychodzić poza te granice. Dalej nadsyłane są bowiem książki, wydawnictwa ciągłe i czasopisma. W latach 1994-1996 łącznie 1134³³ pozycji wzbogaciło zbiory. Prowadzone są prace, w oparciu o dawne katalogi, nad stworzeniem nowego, aktualnego katalogu odzwierciedlającego faktyczny stan biblioteki. Obecny profil zbiorów to polityczne i wojskowe aspekty I i II wojny światowej.

Planowane jest połączenie wszystkich bibliotek Instytutu Polskiego w jeden księgozbiór i skomputeryzowanie go. Całość istniejącego w tej chwili księgozbioru tworzą, znajdujące się w różnych filiach Instytutu następujące kolekcje³⁴:

- Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej — około 135 tomów oprawionych klockowo, książek i broszur wydanych przeważnie przed 1930 rokiem a dotyczących I wojny światowej (na Leopold Rd).

³³ *Sprawozdanie z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego (...)*. Londyn 1995-1997.

³⁴ Dane uzyskane od Aleksandra Szputy, Andrzeja Suchcitz i Tadeusza Typrowicza.

- Alma Tademy — 537 poloników wydanych przed 1921 r. (na Princes Gate).
 - Sir Williama Arthura White — 121 pozycji dokumentów i książek, głównie XIX-wiecznych dotyczących Polski (na Princes Gate i Leopold Rd.).
 - Płk Adama Sawczyńskiego — tylko część została w zbiorach (na Princes Gate i Leopold Rd.).
 - Studium Polski Podziemnej — około 4500 pozycji dotyczących Armii Krajowej (na Leopold Rd.).
 - Biblioteczka Polskich Sił Zbrojnych — 300-400 różnojęzycznych pozycji na temat września 1939 wykorzystywanych do opracowywania tomów tzw. Biblioteki września (na Princes Gate).
 - Zestaw muzealno-archiwalny — 300-400 nieskatalogowanych pozycji związanych z muzealnictwem wojskowym (na Princes Gate).
 - Zestaw graficzny — około 100 pozycji nieskatalogowanych na temat malarstwa (na Princes Gate).
 - Zbiór Jana Domańskiego — około 300 pozycji, katalogowanych obecnie, dotyczących w większości historii wojska polskiego (na Princes Gate).
 - Biblioteczka Komisji Historycznej Polskich Sił Zbrojnych — pozycje dotyczące wojskowości i strategii a potrzebne do opracowywania tomów Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (oddział Ealing, Woodville Gardens).
 - Zestaw broszur — około 400 pozycji wychodzących w Wielkiej Brytanii i w Europie (na Leopold Road).
 - Zbiór wydawnictw polskich oddziałów wojskowych — około 4000 pozycji (na Leopold Road).
- Zlikwidowanie biblioteki Instytutu to niestety rozbitcie na mniejsze zbiory i rozparcelowanie po różnych bibliotekach i instytucjach czy nawet osobach prywatnych najstarszego księgozbioru Emigracji Niepodległościowej, jakim był księgozbiór Polskiego Ośrodka Naukowego, połączony później ze zbiorami Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego.

2.1.4. Biblioteka Polska POSK

Biblioteka Polska w Londynie — jedna z największych bibliotek polskich poza granicami Kraju działa już ponad 55 lat. W okresie tym zmieniała kilka razy swoją nazwę oraz prawnego opiekuna.

Lata 1942-1945. Biblioteka Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

Narodzinom księgozbioru, który powstał właściwie z dwu zbiorów bibliotecznych, podczas II wojny światowej, przyświecała myśl przewodnia — troska o biblioteki w Polsce.

Jednym ze zbiorów był księgozbiór Funduszu Kultury Narodowej, działającego przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, tworzony z myślą o odbudowaniu po zakończeniu działań wojennych, zniszczonych bibliotek w Kraju. Księgozbiór ten zawierał także egzemplarze wydawnictw emigracyjnych

przeznaczonych dla Biblioteki Narodowej i innych bibliotek uniwersyteckich i naukowych otrzymujących przed wojną egzemplarze obowiązkowe. Inwentarz księgozbioru Funduszu Kultury Narodowej został założony 11 września 1942 r. przez Marię Danilewiczową³⁵, przed wojną bibliotekarkę Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Drugim zbiorem była biblioteczka Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych, w której gromadzono z myślą o odbudowie po wojnie polskiego szkolnictwa, literaturę dotyczącą szkolnictwa (także w języku angielskim), a w szczególności podręczniki oraz polonika emigracyjne. Książka inwentarzowa została założona, z inicjatywy Tadeusza Sawickiego przez Helenę Brandtową 23 grudnia 1942 r.³⁶ i do końca roku zawierała już 42 pozycje.

Na skutek reorganizacji ministerstw w lipcu 1943 r. powstało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (WRiOP), które przejęło obydwie księgozbiory. Utworzono z nich jedną bibliotekę, która w latach 1943-1945 znana była pod nazwą Biblioteka Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a kierowniczką jej została Maria Danilewiczowa. Biblioteka mieściła się w Buckingham Palace Mansions przy Buckingham Palace Road. Zakres jej działania obejmował trzy zasadnicze płaszczyzny:

- gromadzenie książek dla bibliotek krajowych,
- dostarczanie Polakom i cudzoziemcom wszelkich informacji o sprawach Polski,
- zbieranie i rejestrację wydawnictw emigracyjnych.

Inwentarz Biblioteki w dniu 31.12.1943 r., a więc po roku działalności, liczył już 2512 egzemplarzy. W okresie tym biblioteka zaczęła ściśle współpracować z Books and Periodicals Commission przy Conference of the Allied Ministers of Education³⁷ przy zakupie książek i czasopism wydanych w W. Brytanii po 1 września 1939 r., a przeznaczonych dla bibliotek polskich w Polsce. Zakupione pozycje, często w pięciu lub nawet więcej egzemplarzach, pozostawały pod czasową opieką biblioteki i były rejestrowane w jej inwentarzu, który rósł bardzo szybko i rok 1944 zamykał się już 6922 pozycjami w księdze inwentarzowej. W okresie następnych sześciu miesięcy księgozbiór powiększył się jeszcze o około 11 tys. egzemplarzy, pochodzących, oprócz zakupionych książek, ze zbiorów bibliotecznych kilku zlikwidowanych ministerstw.

W pierwszych trzech latach swojej działalności biblioteka nie prowadziła publicznej wypożyczalni (istniała bowiem dobrze zorganizowana sieć bibliotek wojskowych, YMCA, Czerwonego Krzyża, oraz poszczególnych ministerstw i urzędów państwowych), odpowiadała jednak na wiele kwerend napływających z polskich i angielskich instytucji; kwerend nierzadko wymagających poszukiwań w bibliotekach angielskich.

³⁵ M. Danilewiczowa: *Biblioteka Polska w Londynie*. Londyn 1959, s. 1.

³⁶ Ibidem, s. 1.

³⁷ Głównym celem „Komisji Bibliotecznej”, jak ją nazywano po polsku, było gromadzenie książek i czasopism dla zniszczonych podczas wojny bibliotek państw alianckich.

Lata 1945-1948. The Polish Library in London

W lipcu 1945 r. Biblioteka przeżyła pierwszy krytyczny moment w swojej egzystencji, a to na skutek cofnięcia przez władze brytyjskie uznania Rządowi Polskiemu w Londynie. Będąc wówczas jedną z agend Ministerstwa WRiOP, nie posiadała osobowości prawnej i groziła jej likwidacja, podobnie jak innym instytucjom rządowym. W obliczu zaistniałej sytuacji Ministerstwo jednym z ostatnich aktów uznanych jeszcze przez Rząd Brytyjski, przekazało zbiory pod opiekę Polskiemu Ośrodkowi Naukowemu. Władze brytyjskie, po długich negocjacjach z przedstawicielami Emigracji, zgodziły się na kontynuowanie działalności biblioteki i udostępnienie jej zbiorów Polakom, ponieważ większość polskich placówek bibliotecznych, w szczególności bibliotek ministerialnych i wojskowych została zlikwidowana. Opiekę nad biblioteką i jej finansowanie wziął na siebie utworzony jeszcze w lipcu 1945 r. Tymczasowy Komitet Skarbu dla Spraw Polskich (Interim Treasury Committee for Polish Questions) utworzony przy brytyjskim Ministerstwie Skarbu.

Biblioteka zmieniła nazwę na The Polish Library in London, ale pozostała w swoim dawnym lokalu. W kontynuowanej dalej księdze inwentarzowej, teraz już jako „Inwentarz Biblioteki Interim Treasury Committee for Polish Questions” pod datą pierwszego wpisu 10.09.1945 r. widnieje pozycja 16 643.

W związku z zaistniałymi zmianami, stając się instytucją użyteczności publicznej, biblioteka miała nowe zadania do spełnienia wobec tysięcy Polaków szukających pomocy w adoptowaniu się w nowym kraju osiedlenia. Do zadań tych m. in. należało dostarczanie podręczników do nauki angielskiego jak i lektury w tym języku, dostarczanie podręczników uniwersyteckich i zawodowych na poziomie szkół średnich oraz udostępnianie lektury w języku polskim. Konsekwencją nowych wymagań było otworenie w 1945 r. wypożyczalni z wolnym dostępem do książek, ustawionych na półkach działowo według klasyfikacji Deweya i czytelnicy z bogatym księgozbiorem podręcznym i dużym (około 100 tytułów) wyborem czasopism.

Księgozbiór powiększający się nieustannie zawierał w tych pierwszych latach przeważnie książki techniczne i różnego rodzaju podręczniki w języku angielskim. I tak na przykład w lutym 1945 r. wpisano do inwentarza 295 pozycji, z których tylko:

- 57 to książki w języku polskim (23 beletrystyka, 14 podręczniki, 20 różne), czyli 19,3% ogółu,

- 62 egzemplarze to beletrystyka (23 w języku polskim i 39 w angielskim; wśród autorów m.in.: M. Wańkiewicz, B. Prus, H. Mniszek, M. Rodziewiczówna, K. Makuszyński, W. Szekspir, J. Austen, Trollope, R. Kipling) czyli 21%,

- 18 egzemplarzy czyli 6% całości stanowiły tłumaczenia polskich pisarzy na angielski (m.in. M. Kuncewiczowa, K. Wierzyński, J. Porazińska).

Mimo nowych zadań biblioteka kontynuowała w dalszym ciągu gromadzenie książek na wysyłkę do Polski, których przesyłanie rozpoczęto w 1946 r. Na

przełomie lat 1946/47 wysłano do Kraju 14 641³⁸ egzemplarzy druków zwartych oraz duży zbiór czasopism³⁹, i tak np. 30 maja 1946 r. wysłano 30 skrzyń zawierających 802 tytuły czasopism, a 20 lipca tegoż roku 21 skrzyń z 3166 książkami. Najwięcej z tych przesyłek, bo 568 książek i broszur i 78 tytułów czasopism otrzymał Uniwersytet Wrocławski⁴⁰. Poza Biblioteką Narodową, która otrzymała przede wszystkim publikacje dotyczące bibliotekoznawstwa oraz dzieła o charakterze podręcznym, odbiorcami przesyłek podczas całej akcji było ponad 15 bibliotek wyższych uczelni, m. in. Akademia Medyczna w Gdańsku (podręczniki medyczne), Politechnika Śląska w Gliwicach, Katolicki Uniwersytet Lubelski (dzieła z zakresu teologii), biblioteki uniwersyteckie w Warszawie, Toruniu, Wrocławiu, Krakowie, Łodzi oraz biblioteki kilku politechnik. Przytoczone poniżej słowa z listu⁴¹, który przyszedł do biblioteki, świadczą jak potrzebna była ta pomoc: „ośmielał się przestać [...] podziękowanie i pokwitowanie za te skrzynie [...]. Biblioteka Uniwersytecka wspomina najserdeczniej działalność [...] nad powiększeniem zbiorów. Za tym idzie umożliwienie niejednej pracy naukowej na uniwersytecie. Dla planów odbudowy zniszczonych księgozbiorów seminaryjnych i zakładowych oraz reorganizacji biblioteki [...] dary przysłane [...] są bardzo ważną pozycją. [...]”.

W 1947 r.,⁴² po odliczeniu pozycji wysłanych do Polski, zbiory biblioteki liczyły 17 364 tomów (ostatnią pozycją w inwentarzu 31.12.1947 jest 32 008). W ciągu ostatnich ośmiu miesięcy przybyło do zbiorów 4062 egzemplarzy, z czego 1433 w języku polskim.

Warto odnotować, że w roku 1947 biblioteka po raz pierwszy zaczęła otrzymywać książki wydawane w Polsce po zakończeniu wojny. Pierwszą taką książką zapisaną w inwentarzu Biblioteki Polskiej w Londynie pod datą 13.12.1946 była — Waclawa Miszewskiego *Proces cywilny w zarysie*, Księgarnia Wydawnictw Prawniczych, Warszawa 1946, a drugą, ofiarowana przez M. Danilewiczową, również w grudniu tegoż roku — Jana Dobraczyńskiego *W rozwalonym domu*, Czytelnik, Warszawa 1946. W styczniu 1947 r. na 501 łącznie wprowadzonych pozycji już 21 było opublikowanych w powojennej Polsce.

Oprócz wymiany międzybibliotecznej zaczęła nawiązywać się pewna forma współpracy pomiędzy placówkami naukowymi w Polsce a biblioteką. Przykładem może być urywek listu z Muzeum Narodowego w Warszawie,

³⁸ W 1950 roku wysłano dodatkowo 4669 tomów, łącznie przekazano do Polski 19 310 tomów, obliczając rzeczywisty stan księgozbioru Biblioteki, liczbę tę trzeba odjąć od ostatniej pozycji w inwentarzu. M. Danilewiczowa, *Biblioteka ...*, op. cit., s. 5, 7.

³⁹ M. Danilewiczowa: *Biblioteka ...*, op. cit. s. 5.

⁴⁰ *Specification. Books and periodicals sent to Poland in May and July 1946*. London 14th Sept. 1946.

⁴¹ List dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie doc. dr. Adama Lewaka z dnia 10.03.1948.

⁴² M. Danilewiczowa: *Sprawozdanie Biblioteki Naukowej Komitetu do Spraw Oświaty Polaków w W. Brytanii za okres od 1 kwietnia 1947 do 31 grudnia 1947*. Londyn 1948.

w którym „...Dyrekcja Muzeum zwraca się z prośbą [...] o łaskawe dopomożenie w wyszukaniu materiałów bibliograficznych z obszaru Anglii jako terenu częstych kontaktów artysty [Stanisław Ostoja-Chrostowski], a zdobycie których za okres 1939-1948 sprawia nam duże trudności...”.

Wypożyczalnia 31.12.1947 r. miała zapisanych 2786 czytelników (z których około 2000 było studentami PUC), a ilość wypożyczeń w okresie 1.04-13.12.1947 wynosiła ponad 28 000, podczas gdy zwrotów w tym samym czasie było niecałe 27 000. Największym powodzeniem cieszyły się książki z zakresu nauk ścisłych, które stanowiły ponad 60% księgozbioru. Korzystający z biblioteki mieli do dyspozycji, prowadzone na bieżąco, katalogi: alfabetyczny autorski według przepisów Anglo-American Cataloguing Rules (AACR) i rzeczowy według klasyfikacji Deweya. W ramach wypożyczalni zamiejscowej wysłano czytelnikom w 1947 r. 693 paczki z książkami przez nich wybranymi.

W nowej czytelni czasopism otwartej 11 września, w której do dyspozycji korzystających było 718 tytułów czasopism, zanotowano 1604 odwiedziny. W miarę powiększania się zbiorów jak i liczby osób korzystających z biblioteki, zwiększał się również jej personel, który w 1947 r. liczył już 10 osób.

Lata 1948 — 1953. Polish University College Library

Po zlikwidowaniu 31.03.1947 Tymczasowego Komitetu Skarbu dla Spraw Polskich, opiekę finansową nad biblioteką przejął od 1 kwietnia 1947 r., utworzony w jego miejsce, Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii, któremu zostały przekazane wszystkie sprawy oświatowe. Finansował on więc także działalność Polish University College (PUC)⁴³, którego wykładowców i studentów obsługiwała biblioteka. Naturalną w takich warunkach kolejnością rzeczy było uznanie jej za bibliotekę uniwersytecką, co stało się 1 kwietnia 1948 r. Biblioteka zmieniła, już po raz trzeci, nazwę, teraz na Polish University College Library.

Biblioteka, mimo tych zmian, nie straciła jednak publicznego charakteru i nadal udostępniała swoje zbiory ogółowi Polaków zamieszkałych w Londynie, a dla tych z terenu W. Brytanii stworzono oddzielną wypożyczalnię wysyłkową, która wysyłała rocznie od 2600 do 3000 paczek. Z wypożyczalni na Buckingham Palace Rd w latach 1950/1951, a były one najaktywniejszymi w tym okresie, korzystało 5318 osób, liczba wypożyczeń wyniosła 63 167, a ilość wysłanych paczek poza Londyn zamknęła się liczbą 3053⁴⁴. Rok 1953 zamykający działalność jako Biblioteki PUC-u przedstawiają następujące dane⁴⁵:

- książki i broszury — 65 322 egz. z czego:

31 405 — księgozbiór należący do PUC-u, w którym 80% to książki w języku angielskim; 15% to literatura piękna.

⁴³ Polish University College został omówiony w rozdziale 1.2.

⁴⁴ M. Danilewiczowa: *Najważniejszy problem* [w:] „Kultura”. Paryż 1960, s. 36.

⁴⁵ *Annual report of the Librarian from 1.4.52 — 31.3.53*. [London 1953], 1 s.; *Polish University College Library — A Report*. By Librarian. London 25th September 1953, 4 s.

33 917 — depozyty (m.in. 10 859 tomów zakupionych przez Fundusz Kultury Narodowej i czekających ciągle na wysłanie do Polski)

- czasopisma — 1941 tytułów w inwentarzu (prenumerata w 1953 r. spadła z 294 do 193 tytułów)

- skatalogowano druków zwartych — 2881 egz.

- zagubiono książek — 163

- oprawiono — 2080 książek i 140 czasopism

- liczba czytelników:

- zarejestrowanych — 6050

- wypożyczających — 4802, w tym z poza Londynu — 700

- nowych — 673

- wykreślonych — 79

- książek wypożyczono — 61 644

- książek zwrócono — 59 903

- liczba wysłanych paczek z książkami poza Londyn — 2668

Będąc biblioteką uniwersytecką finansowaną przez Brytyjczyków, przeżywała swój najlepszy okres. Zwiększona dotacja jak i zrozumienie potrzeb przez Pryncypała College'u profesora E. G. McAlpine, pozwalało kierownicze biblioteki na celowe i wszechstronne (choć głównie pod kątem potrzeb PUC-u) uzupełnianie zbiorów.

Nadszedł jednak rok 1953, w którym — jak władze brytyjskie planowały od początku — zakończono działalność Polish University College. Biblioteka po raz drugi stanęła w obliczu poważnego kryzysu ponieważ wraz z PUC-em władze brytyjskie zamierzały i ją także zlikwidować. Zrobiono wszystko, by w obronie jej poruszyć polską opinię i zmobilizować do działania całe środowisko emigracyjne.

W prasie polskiej, jak i również angielskiej, ukazywały się apele o ratowanie biblioteki pióra znakomitych przedstawicieli polskiego emigracyjnego życia politycznego i literackiego, m. in. Stanisława Balińskiego, Mieczysława Grydzewskiego, Mariana Kukiela, Zygmunta Nowakowskiego, Stanisława Cata Mackiewicza, Adama Pragiera czy Stefanii Zahorskiej. W efekcie czego wystosowano petycję do rządu brytyjskiego, doręczoną na specjalnej audiencji brytyjskiemu ministrowi oświaty w dniu 18 maja 1953 r., z prośbą o zezwolenie na dalsze kontynuowanie przez Bibliotekę jej usług dla Polaków zamieszkałych w Wielkiej Brytanii. Pod petycją złożyło podpisy 21 360 osób, co stanowiło około 15% ogółu Polaków przebywających na Wyspach Brytyjskich.

Rząd brytyjski ustosunkował się życzliwie i pozytywnie do przyszłości biblioteki, zapewnił o swojej gotowości dalszego jej finansowania (subwencje Ministry of Education) pod warunkiem jednak, że społeczeństwo polskie zapewni jej lokal. Z pomocą „bezdomnej” Bibliotece przyszło Polish University College Association Ltd., czyli tzw. PUCAL, udostępniając bezpłatnie lokal w dzierżawionym przez siebie budynku przy 5 Princes Gardens.

Lata 1953 — 1967. Biblioteka Polska (The Polish Library)

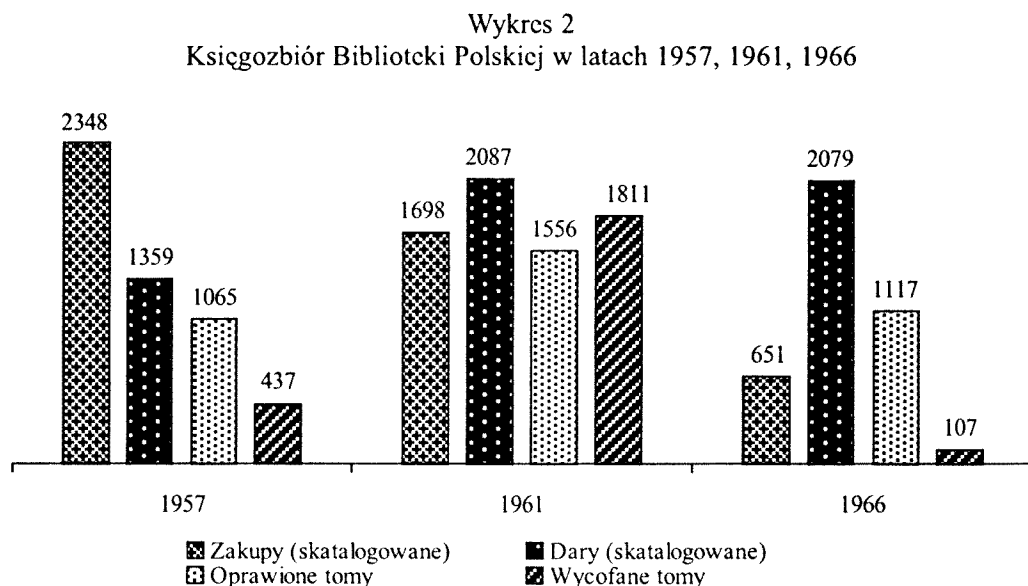
Biblioteka, przyjęła obecnie nazwę Biblioteka Polska (The Polish Library) i przeniosła się w grudniu 1953 r. do nowego, mniejszego niż poprzednie pomieszczenia a podwoje swoje dla publiczności otworzyła 14 stycznia 1954 r., rozpoczynając tym samym nowy okres swojej działalności, który trwał do 1967 r. Oficjalnym prawnym opiekunem Biblioteki został Polski Ośrodek Naukowy (PRC), który administrację jej powierzył Komitetowi Bibliotecznemu⁴⁶.

Zmiany, które zaszły odbiły się na charakterze jej pracy. Obecnie główną uwagę skoncentrowano na wszechstronnej rozbudowie księgozbioru polskiego i Polski dotyczącego, na zaopatrzeniu czytelnicy w polskie czasopisma naukowe ze wszystkich dziedzin oraz kontynuowaniu prac bibliograficznych prowadzonych od narodzin biblioteki. Książki techniczne w języku angielskim (1255 egz.) nie będące już teraz tak pożądanymi, przekazano uczelniom brytyjskim.

Księgozbiór wzbogacał się o nowości emigracyjne i krajowe pochodzące z zakupów oraz darów, o coraz to nowe tytuły czasopism, o mapy, nuty, fotografie i rękopisy, a wśród tych ostatnich autografy listów Conrada czy 24-tomowy zapis „Dzienników” Jana Lechonia. Od 1956 r. zaczęto także prowadzić wymianę książek z bibliotekami krajowymi.

Nietrudno zauważyć na poniższym wykresie, że liczba zakupionych książek malała z roku na rok a dary zaczynały stanowić główne źródło nabytków bibliotecznych.

Zbiory udostępniane były czytelnikom w czytelnicy oraz w wypożyczalni miejscowej i wysyłkowej. Coraz większy procent ogółu wypożyczeń stanowiło

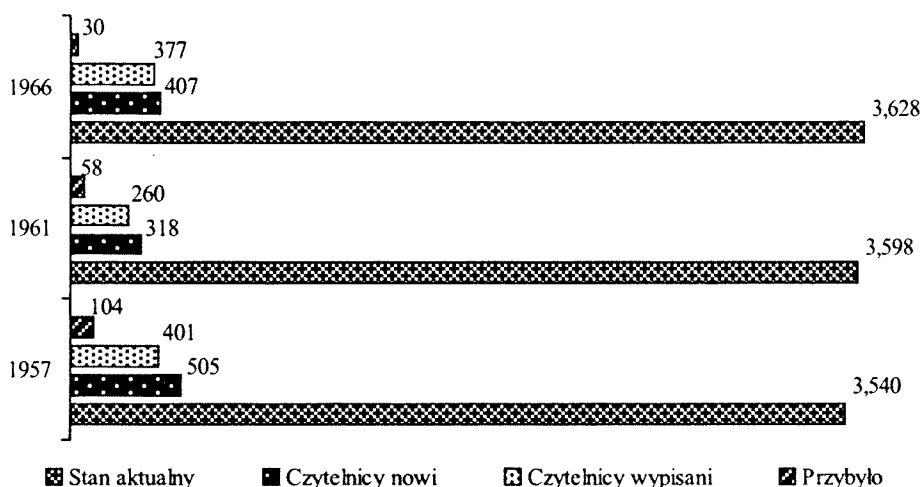
Źródło: Biblioteka Polska w Londynie, *Sprawozdania Biblioteki Polskiej*. Materiały archiwalne.

⁴⁶ PRC omówiony został w rozdziale 1.2, a Komitet Biblioteczny w rozdziale 2.

wypożyczanie książek zamawianych przez czytelników bibliotek uniwersyteckich czy publicznych brytyjskich w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych.

Liczba czytelników korzystających w tym okresie z biblioteki była zdecydowanie niższa niż w latach poprzednich, ponieważ odpadli studenci PUC-u. Przybywało jednak sporo nowych osób i przez cały omawiany okres liczba czytelników przekraczała 3000.

Wykres 3
Czytelnicy Biblioteki Polskiej w latach 1957, 1961, 1966

Źródło: Biblioteka Polska w Londynie, *Sprawozdania Biblioteki Polskiej*. Materiały archiwalne.

Po 1956 r. z biblioteki zaczęli korzystać również, podczas pobytu w Londynie, liczni przyjezdni z Kraju. Z myślą o nich zaczął powstawać w tym okresie dział książek publikowanych na emigracji i niedostępnych w Kraju, znany jako „rozdawnictwo”, który omówiony będzie później. Biblioteka załatwiała również dużo kwerend przychodzących z Polski i z całego świata.

Rok 1962 był pomyślny w dziejach biblioteki ponieważ przenosi się ona do nowego, większego i elegantszego lokalu — również udostępnionego bezpłatnie przez PUCAL, a znajdującego się w budynku na tej samej ulicy pod numerem 9. Było to jednak nadal pomieszczenie tymczasowe i przyszłość nie była pewna.

Prowadzone w międzyczasie rozmowy przez przedstawicieli głównych polskich bibliotek w Londynie i organizacji opiekujących się nimi w sprawie połączenia Biblioteki Polskiej z Biblioteką PRC i Centralą Bibliotek Ruchomych, nie przyniosły pożądanego rozwiązania.

Rok 1965 przyniósł zapowiedź rządu brytyjskiego o wstrzymaniu z dniem 31 marca 1967 r. wypłacanej dotąd Bibliotece Polskiej subwencji, która była podstawą jej utrzymania. Zapowiedzi tej towarzyszył plan wcielenia części księgozbioru do Aleksander Baykov Library przy „Russian Centre” Uniwersytetu

Czytelnictwo w Bibliotece Polskiej w latach 1957, 1961, 1966

	1957	1961	1966
Liczba odwiedzin w czytelni	2 885	2 894	3 375
Liczba wypożyczonych tomów	51 938	51 111	39 670
Liczba tomów wypożyczonych zamiejscowym czytelnikom	7 794	7 226	5 342
Liczba wysłanych paczek	1 306	1 151	961
Liczba tomów wypożyczonych do bibliotek i instytucji brytyjskich	78	263	381
Liczba tomów zwróconych	52 056	49 709	38 834
Bibliotekę odwiedzili m. in.:	Zdzisław Najder, Kazimiera Hłakowiczówna, Monika Żeromska	Jarosław Marek Rymkiewicz, Ma- ria Kuncewiczowa	Marek Hłasko, Antoni Słonimski

Źródło: Biblioteka Polska w Londynie, *Sprawozdania Biblioteki Polskiej*. Materiały archiwalne.

w Birmingham⁴⁷ i rozparcelowania reszty pomiędzy kilka instytucji brytyjskich. Plany takie spotkały się z ogromnym sprzeciwem ze strony emigracji polskiej.

Wobec zaistniałej sytuacji nowo powstały Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny przejął w 1965 r. po likwidacji PUCAL-u jego majątek oraz zobowiązania tegoż odnośnie zapewnienia lokalu Bibliotece Polskiej. Na życzenie Polskiej Rady Bibliotecznej POSK zawiadomił w 1966 r. rząd brytyjski o gotowości przyjęcia odpowiedzialności za bibliotekę. Wyrażenie zgody przez School of Slavonic and East European Studies London University na coroczne dofinansowywanie biblioteki⁴⁸ oraz utworzenie przez Radę Biblioteczną Funduszu Bibliotecznego, zostało uznane przez rząd brytyjski za dostateczne podstawy finansowe do zapewnienia trwałego bytu i umożliwiło mu podjęcie decyzji o przekazaniu prawa własności do księgozbioru Polskiemu Ośrodkowi Społeczno-Kulturalnemu. Z dniem 1 sierpnia 1967 r. POSK stał się prawnym właścicielem Biblioteki Polskiej.

Od tego dnia, istnienie Biblioteki Polskiej uzależnione zostało od ofiarności społeczeństwa polskiego, „...utrzymanie jej w nadchodzących latach będzie kwestią honoru emigracji, sprawdzianem jej poczucia obowiązku narodowego...”⁴⁹.

Biblioteka Polska, stając się oficjalnie własnością społeczeństwa polskiego, miała zasadniczo profil humanistyczny, a w zbiorach swoich w dniu 1.01.1967 posiadała:

⁴⁷ *Sprawozdanie Polskiej Rady Bibliotecznej w Londynie...*, op. cit. s. 16.

⁴⁸ Subsydium wypłacane było Bibliotece Polskiej do 1977 roku.

⁴⁹ *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza*. Londyn 1967, 30.VIII.

● książek i broszur	ponad 61 000
● tytułów czasopism emigracyjnych	901
● tytułów czasopism krajowych	817
● wydawnictw powielanych	2 290
● rękopisów	286
● nut	729
● map	185
● fotografii	ponad 10 000

Lata 1967 — 1996. Biblioteka Polska (POSK)

Najbliższe lata to okres wyczekiwania na wybudowanie gmachu Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego, w którym biblioteka miała dostać odpowiednie do wielkości swoich zbiorów i zadań pomieszczenie. POSK dając lokal nie był jednak w stanie pokryć całości wydatków związanych z jej prowadzeniem, zachowaniem i pomnażaniem jej zbiorów. Otrzymywane subsydlum od SSEES wystarczało tylko na częściowe pokrycie wydatków. Wobec takiej sytuacji Rada Biblioteczna pod przewodnictwem Stefana Zamoyskiego, całym sercem oddanego sprawie biblioteki, starała się zebrać dodatkowe fundusze potrzebne na wyposażenie nowego lokalu jak i na bieżące wydatki. Utworzono Polski Fundusz Biblioteczny, na który wpływały hojne dary emigracyjnego społeczeństwa polskiego. Odzew na apele Rady był szeroki i wzruszający. Odpowiedzi nadeszły nawet ze Stanów Zjednoczonych, Kanady, Wenezueli, Australii i Persji.

Pomoc społeczeństwa nie ograniczała się tylko do wspierania Polskiego Funduszu Biblioteczny, lecz również do darów książkowych. Wiadomość o uratowaniu biblioteki rozeszła się też szeroko po Kraju wpływając na wydatne zwiększenie liczby darów napływających od placówek naukowych i osób prywatnych. W okresie sierpień-październik 1967 zbiory zwiększyły się o 3137 tomów, w tym 377 tomów z Polski⁵⁰. Liczące po kilkaset pozycji, cenne dary z tego okresu to biblioteczka po Aleksandrze Bregmanie, kolekcje druków emigracyjnych Ryszarda Zakrzewskiego i Juliusza Sakowskiego czy zbiór Zofii Kozarynowej zawierający powieści, pamiętniki itp z ostatnich lat. Na szczególne wyróżnienie zasługuje dar niezmiernie cenny, o unikatowej wartości, jakim był komplet (53 numery) pisma „Pobudka”, organu Wojska Polskiego we Lwowie, wydawanego od 5 listopada 1918 do 5 stycznia 1919 r., zakupiony z myślą o bibliotece przez POSK⁵¹.

Przez około osiem lat, ozdobą i chlubą zbiorów Biblioteki Polskiej była niezwykle cenna kolekcja Fundacji z Brzezia Lanckorońskich zawierająca stare druki (XVI-XVII w.), rękopisy, mapy, grafikę oraz książki i broszury nowsze (XIX-XX w.) przekazana bibliotece na warunkach depozytu z woli Karoliny Lanckorońskiej

⁵⁰ m. d.: *Cenne nabytki Biblioteki Polskiej w Londynie* [w:] „Dziennik Polski...”, op. cit., Londyn 16.01.1968.

⁵¹ m. d.: *Pismo Orłąt Lwowskich* [w:] „Dziennik Polski...”, op. cit., Londyn 10.01.1968.

w grudniu 1968 r.⁵². Cały depozyt obejmujący około 2000 tomów umieszczony został w lokalu biblioteki w osobnym pokoju i po uporządkowaniu udostępniony do badań naukowych. Pierwszymi czytelnikami byli doktoranci, Anglicy, pracujący nad tematami polskimi. Wiele cennych pozycji było pokazanych 5 lutego 1969 r. na wystawie, specjalnie zorganizowanej z okazji otrzymania depozytu, na otwarcie której przyjechała z Rzymu Karolina Lanckorońska. Niestety depozyt został wycofany w 1976 r. w okresie przenosin biblioteki do nowego gmachu POSK-u.

Z wydarzeń związanych z działalnością biblioteki na przełomie lat 1960/70 warto wspomnieć wieczory autorskie Aleksandra Janty, Normana Daviesa czy Lorda Bethella.

Przykrym wydarzeniem dla wszystkich związanych z Biblioteką Polską w Londynie, pośród radosnego oczekiwania na własny lokal, było dość nieoczekiwane pożegnanie się z biblioteką 1 października 1973 r., jej założycielki i długoletniej kierowniczką Marii Danilewicz, która na skutek zmian w swoim życiu osobistym zdecydowała się przejść na emeryturę i wyjechać na stałe do Portugalii. Dzięki nieustrudzonej pracy, energii, wysiłkom i trosce Marii Danilewicz Zielińskiej, Biblioteka Polska w Londynie przetrwała 30-letni okres pełen dramatycznych napięć, kolejnych kryzysów i niepokojów związanych ze swoim istnieniem i stała się placówką naukową znaną nie tylko na terenie Wielkiej Brytanii czy Polski ale i na świecie.

Ostatnie lata działalności pod zarządem Marii Danilewicz przedstawiają poniższe dane liczbowe zaczerpnięte z bibliotecznych sprawozdań.

Tabela 4

Wypożyczenia i nabytki w Bibliotece Polskiej
w latach 1969-1973

	1969	1970	1971	1972	1973
Liczba tomów zakupionych	372	346	122	125	155
Liczba tomów otrzymanych	5 266	6 140	6 413	6 278	5 454
Liczba tomów otrzymanych z Polski	1 659	2 165	2 361	1 808	1 799
Skatalogowano tomów	1 895	2 202	2 988	3 179	2 427
Liczba odwiedzin w czytelnicy	2 157	2 103	1 706	2 790	2 609
Liczba wypożyczeń miejscowych	27 544	20 840	20 664	20 519	19 289
Liczba wypożyczeń zamiejscowych	3 946	2 789	2 013	1 520	846
Liczba wypożyczeń do bibliotek i instytucji brytyjskich	241	220	290	398	310

Źródło: *Działalność Biblioteki Polskiej w Londynie* [w:] „Wiadomości POSK”. Londyn 1969-1973, nr 13, 16, 18, 20, 22.

⁵² *Biblioteka Polska w Londynie. Depozyt Fundacji Lanckorońskich w Bibliotece Polskiej w Londynie*. Londyn [1969]. Materiały archiwalne.

Stan zbiorów w:	1972 r.	1973 r.
• książki (egz.)	74 512	76 535
• czasopisma (tytuły)	2 150	3 300
• rękopisy	545	575
• wydawnictwa powielane	2 511	2 571
• atlasy i mapy	195	201
• nuty	856	1 002
• fotografie	37 103	37 480
• ekslibrisy	brak danych	11 104

Nietrudno zauważyć, że zbiory biblioteczne wzbogacały się głównie dzięki darom. Duże zasługi mają w tym polskie wydawnictwa emigracyjne, które przekazywały bezpłatnie swoje nowe publikacje jak i autorzy, krajowi i emigracyjni, ofiarowując egzemplarze autorskie. Z ciekawszych pozycji otrzymanych w omawianym okresie od osób prywatnych można wymienić m. in.: I. Chodźko — *Pamiętniki kwatermistrza* wydane w 1881 r.; *Mémoires sur les dernières révolutions de la Pologne* — Rotterdam 1710 r.; J. J. Rousseau — *Consideration sur le Gouvernement de la Pologne* 1782 r.; 8 roczników niemieckich pism okupacyjnych z II wojny światowej; archiwum zawierające dokumenty osobiste, rękopisy i maszynopisy prac, notatki, korespondencję Józefa H. Retingera; archiwum czasopisma „Polska Walcząca”; 2 oryginalne listy Conrada czy rękopisy Mariana Hemara, Sergiusza Piaseckiego, Jana Lechonia, Wacława Grubińskiego.

Budżet biblioteki, w pierwszych latach jej przynależności do POSK-u przedstawia tabela 5.

Tabela 5

Budżet Biblioteki Polskiej w latach 1969-1973

Rok	Rozchód (Ł) (płace, administracja, komornic, zakup książek i ich oprawa)	Przychód (Ł) (subwencje, dary, fundusze wypracowane przez Bibliotekę)			
		POSK	SSEES London University	Fundusz Biblioteczny	Różne
1968	11 738	2 500	2 500	3 590	1 148
1969	15 105	2 500	2 500	6 240	3 865
1970	16 383	2 500	2 500	7 014	4 369
1971	15 141	2 500	2 500	6 580	3 651
1972	14 077	2 500	3 000	5 429	3 148
1973	14 165	2 500	3 000	4 741	3 924

Źródło: „Wiadomości POSK”. Londyn 1969-1974.

Personel w tym okresie wahał się od 6 do 7 pracowników zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin oraz 2 pracujących na pół etatu.

Następcą Marii Danilewicz został mianowany przez Zarząd POSK-u jej dotychczasowy zastępca Zdzisław Jagodziński pracujący w bibliotece od 1 kwietnia 1970 r. Obejmując kierownictwo Biblioteki Polskiej w Londynie uważał on, że zadania jakie przed nią stoją w przyszłości łączą się ściśle⁵³ „...z trzema płaszczyznami działalności — różnymi, ale wzajemnie powiązаныmi — nastawionymi na Emigrację, na Kraj i na środowiska obce, wśród których przebywamy [...] lecz z natury rzeczy na pierwsze miejsce wysuwa się rola biblioteki jako ośrodka kulturalnego emigracji...”. I tak na płaszczyźnie emigracji głównym zadaniem jest gromadzenie poloników zagranicznych, w kontaktach z Krajem najważniejszym elementem jest pomoc w udostępnianiu naukowcom czy bibliotekom wydawnictw emigracyjnych, niedostępnych w Polsce, a w oddziaływaniu na środowisko obce zbiory Biblioteki powinny (co już niejednokrotnie czyniły) ukazywać zdobycze naszej kultury szerząc zarazem wiedzę o Polsce.

Okres poprzedzający przenosiny do szybko rosnących murów POSK-u był okresem pełnym napięcia. Ciągłe niewystarczające fundusze POSK-u nie pozwalały na zrealizowanie marzeń Rady Bibliotecznej i kierownictwa biblioteki o przestrzennym, nowoczesnym lokalu. Niezmordowany Stefan Zamoyski, wystosował kolejne apele do Polaków na całym świecie z prośbą o pomoc w urządzeniu biblioteki. Dzięki wspaniałej reakcji na „apel półkowy” (zebrano ponad £ 27 500) ma dzisiaj Biblioteka półki ruchome w magazynie i nowe regały w wypożyczalni i czytelnicy, na wszystkich widnieją nazwiska ich fundatorów. British Library ofiarowała dotację w wysokości £ 6000 na pokrycie kosztów przenosin. Fundacja Lanckorońskich pomogła przy zakupie stolików, półek i fotokopiarki do czytelnicy.

Przy olbrzymiej pomocy ludzi dobrej woli, pod koniec 1976 r. zaczęto przenosić zbiory biblioteczne do nowego, jasnego i nowoczesnego lokum, które nie było jednak ani tak duże, ani tak urządzone jak oczekiwano, ale za to było własne. Biblioteka otrzymała dla siebie pomieszczenia na parterze i pierwszym piętrze we wschodnim skrzydle budynku. Duża sala na parterze przeznaczona została na tzw. magazyn, w którym na ruchomych półkach ulokowano zbiór podstawowy czyli pierwsze egzemplarze nabytków książkowych, zaś na półkach zwykłych znalazły swoje miejsce zbiory czasopism, rękopisów, skryptów i ułożono pudła z broszurami, fotografiami oraz dokumentami życia społecznego. Osobny, mały pokój służył do pakowania paczek, których wtedy wysyłano bardzo dużo. Na pierwszym piętrze był pokój kierownika, sekretariat, czytelnicy i wypożyczalnia. Układ ten, z małymi zmianami, przetrwał do dzisiaj.

Zamknięcie biblioteki na okres pakowania, przenoszenia i rozpakowywania zbiorów — mimo iż tylko na jeden miesiąc — odbiło się na jej działalności, co widać było w raptownym spadku liczby wypożyczeń i odwiedzin w czytelnicy.

⁵³ Z. Jagodziński: *O zadaniach i potrzebach Biblioteki Polskiej w Londynie* [w:] „Wiadomości POSK”. Londyn 1973, nr 21, s. 51-63.

ni. Pod koniec lat siedemdziesiątych wróciły one jednak do stanu poprzedniego i w roku 1979 zanotowano już 2813 odwiedzin w czytelni oraz 15 919 wypożyczeń.

Zbiory Biblioteki w chwili przenoszenia ich do lokalu w budynku POSK-u składały się z⁵⁴:

- 79 802 książek (tytuły)
- 37 628 fotografii
- 11 447 ekslibrisów
- 4 000 czasopism (około tytułów)
- 1 765 skryptów
- 1 078 nut
- 523 rękopisów
- 210 atlasów i map
- 127 płyt gramofonowych

Oficjalnego otwarcia nowej siedziby Biblioteki Polskiej w gmachu Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego przy King Street, w dzielnicy Hammer-smith, dokonał w dniu 3 maja 1977 r., w obecności ponad trzystu zaproszonych na tę uroczystość gości, Prezydent RP na Uchodźstwie Stanisław Ostrowski, a lokal poświęcił biskup Szczepan Wesoły. Niestety nie doczekał tego podniosłego momentu Stefan Zamoyski, który zmarł nagle kilka miesięcy przedtem. Następcą jego na stanowisku przewodniczącego Rady Bibliotecznej został Zbigniew Mieczkowski, który kładąc specjalny nacisk na kontakty z Anglikami zorganizował 18 maja osobne otwarcie Biblioteki dla gości brytyjskich, zapraszając na nie przedstawicieli Rządu i Parlamentu oraz świata kultury i nauki, wśród których byli m. in. Minister for the Arts Lord Donaldson, dyrektor British Library dr Harry Hookway, Lord Carrington, Winston T. Churchill oraz dziennikarze wielu brytyjskich gazet.

Posiadanie przez bibliotekę własnej, a zatem stałej, siedziby przyczyniło się do zwiększenia liczby darów napływających dla niej. Jednym z większych i cenniejszych w tym okresie był dar Ireny i Wacława Motzów, którzy dla upamiętnienia swoich dzieci Ewuni i Wojtusia, zamordowanych w czasie powstania warszawskiego, podarowali w dniu 3.04.1977 r.⁵⁵ kolekcję składającą się z 505 oprawionych jednakowo tomów książek opatrzonych własnymi ekslibrisami. W czerwcu 1979 r. dodali oni jeszcze do niego zbiór obrazów przedwojennych polskich malarzy oraz gabloty z bronią polską i wschodnią. Darowizna ta znana jako „Zbiór Motzów” wzbogaciła ogromnie stan posiadania Biblioteki Polskiej.

Kolejnym następstwem posiadania własnego pomieszczenia przez Bibliotekę Polską, było zawarcie i podpisanie umowy pomiędzy POSK-iem (Bi-

⁵⁴ *Działalność Biblioteki Polskiej w Londynie w roku 1976* [w:] „Wiadomości POSK”. Londyn 1978, nr 26, s. 32.

⁵⁵ „Wiadomości POSK”. Londyn 1979, nr 27, s. 43.

blioteką Polską) a Joseph Conrad Society (UK JCS)⁵⁶. Do podpisania jej w dniu 14 października 1978 r. przyczynił się w dużej mierze ówczesny przewodniczący Rady Bibliotecznej Zbigniew Mieczkowski. Umowa przewidywała przeniesienie siedziby i księgozbioru Towarzystwa Conradowskiego do Biblioteki Polskiej oraz umożliwienie organizowania przez JCS zebrań, konferencji i zjazdów międzynarodowych w gmachu POSK-u. Na zaadaptowanie pomieszczenia (sala na I piętrze), Joseph Conrad Society dało £ 3000, British Library i POSK po £ 2000 i w 1980 r. Joseph Conrad Study Centre zostało otwarte. Biblioteka uzyskała dzięki temu najbardziej reprezentacyjną po dziś dzień salę w gmachu POSK-u, tzw. Salę Conrada, w której w specjalnie zrobionych szafach trzymane są zbiory JCS oraz „Conradiana” i druki wydane przed 1900 rokiem.

W 1979 r. w miejsce rozwiązanej Polskiej Rady Bibliotecznej, Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny powołał do życia Komisję Biblioteczną. Jednym z pierwszych jej działań było opracowanie w kwietniu 1982 r. statutu, który określa główne cele i zadania biblioteki jako służeńie polskiej społeczności emigracyjnej, Krajowi oraz społeczeństwom krajów osiedlenia poprzez gromadzenie, konserwowanie i udostępnianie materiałów związanych z działalnością emigracji polskiej na świecie, a zbieranych według trzech kryteriów:

1. Podstawowego — księgozbiór obejmujący słowniki, encyklopedie, literaturę emigracyjną i krajową dotyczącą Polski z zakresu nauk humanistycznych, dzienniki i periodyki emigracyjne i krajowe, polonika, druki sprzed 1939 r.

2. Archiwalnego — dokumenty życia społecznego, broszury, okólniki, informatory i sprawozdania wydawane przez instytucje i organizacje emigracyjne, fotografie, kalendarze itd.

3. Muzealnego — rękopisy, dokumenty i pamiątki osobiste autorów, itp.

Sytuacja finansowa Biblioteki uległa pewnemu pogorszeniu po 1977 r., kiedy to skończyła się dotacja School of Slavonic and East European Studies London University. Odtąd musiała ona polegać — i polega dotychczas — „...wyłącznie na ofiarości społeczeństwa polskiego, dotacjach organizacji, instytucji i stowarzyszeń emigracyjnych, opiece POSK-u i własnej przemyślności w wygospodarowaniu środków na swą egzystencję”⁵⁷. Ogromnym wsparciem finansowym były dotacje różnych organizacji czy instytucji, a przede wszystkim otrzymywane przez wiele lat od Fundacji z Brzezia Lanckorońskich i Fundacji Feliksa Laskiego. W latach 1980-90 obydwie Fundacje wpłaciły na utrzymanie Biblioteki około £ 83 000⁵⁸. W 1986 r. założono Złotą Księgę, z myślą o upamiętnieniu i uhonorowaniu znaczniejszych darów finansowych przez wpisywanie do niej nazwisk hojnych ofiarodawców.

⁵⁶ Ibidem, s. 55-56.

⁵⁷ Z. Jagodziński: *Biblioteka Polska w Londynie 1973-1983* [w:] *Stala Konferencja Muzeów i Bibliotek Polskich na Zachodzie*. Londyn 1983, s. 28.

⁵⁸ Obliczone na podstawie danych zawartych w „Wiadomości POSK”. Londyn 1981-1991, nr 29-39.

W październiku 1988 r. po czterdziestu latach pracy odeszła na zasłużoną emeryturę Jadwiga Nowakowa, która „...zaczęła pracę w bibliotece [...] w 1948 r. [...]. Od tego czasu biblioteka przeżyła wiele kryzysów, burz, niepoko-
jów i zmian. Różni ludzie odegrali większą lub mniejszą rolę w życiu tej instytu-
cji i odeszli z jej orbity, a Jadwiga Nowakowa zawsze była. Była jakby sym-
bolem ciągłości życia emigracyjnego w tych tak burzliwych i zmiennych cza-
sach. I nie tylko była, ale [...] otaczając macierzyńską troskliwością wiele już
pokoleń czytelników i wiele zestawów personelu bibliotecznego pomogła niejed-
nemu z nas [...]”⁵⁹.

Rzut oka na dane statystyczne zawarte w sprawozdaniach bibliotecznym z lat osiemdziesiątych daje obraz działalności w tym okresie. Stan skatalogowa-
nych zbiorów udostępnianych czytelnikom przedstawiał się następująco:

	1980 r.	1985 r.	1990 r.
● druki zwarte	88 241	98 177	112 801
● fotografie	38 937	41 431	37 310 ¹
● ekslibrisy	12 009	13 730	14 332
● czasopisma (tyt.)	3 786	3 950	4 000
● skrypty	1 845	1 993	2 092
● nuty	1 092	1 092	1 123
● rękopisy	623	796	956
● atlasy i mapy	247	218	595 ²
● druki zwarte w „drugim obiegu”	131 ³	376	1 173
● czasopisma (egz.) w „drugim obiegu”	2 735 ³	4 105	9 363

¹ W 1989 r. przeniebrowano zbiór wylęczając dublety

² Przeprowadzono reinwentaryzację w 1989 r.

³ Dane z 1982 r., gdy zaczęto prowadzić katalogowanie II obiegu

W 1982 r. po raz pierwszy w rodzajach zbiorów trzymany w Bibliotece
Polskiej pojawia się hasło „drugi obieg”. Niestrudzonym zbieraczem i założycie-
lem działu wydawnictw niezależnych był kierownik biblioteki Zdzisław Jago-
dziński. Pomagała mu w ich kompletowaniu, jak sam pisze „...niezależność na-
leżycie rozumiana i niepodważalnie zachowana. To właśnie dzięki niej zdobyła
biblioteka nadzwyczaj cenny kapitał zaufania. Istnieją na to dowody w pamięci
ludzkiej [...]. Za taki dowód uchodzić może bogaty zbiór druków „drugiego
obiegu”, największy w Wielkiej Brytanii i jeden z najpoważniejszych poza Pol-
ską. Załączkiem jego była moja własna kolekcja, ofiarowana bibliotece a na-
stępnie stale powiększana napływającymi z Kraju coraz szerszym potokiem wy-
dawnictwami pozacenzuralnymi. Przeciekały niepowstrzymanie poprzez granice
i przeszkody, przemykały się pokonując strażę i pułapki, przedostawały się dzie-
siaćkami różnych szlaków, sposobów i schowków. [...] Nie byliśmy zresztą je-
dynam adresatem, wydawnictwa niezależne docierały do licznych innych osób

⁵⁹ Cytat z pożegnania wygłoszonego 3.10.1988 r. przez Martę Spohn, przewodniczącą
Komisji Bibliotecznej, „Wiadomości POSK”. Londyn 1989, nr 37, s. 4.

i ośrodków zaangażowanych we wspomaganie podziemia polskiego [...]. W zmienionych obecnie warunkach [...] niektóre jak Solidarity with Solidarity, Polish Solidarity Campaign i inne, zakończywszy swoją misję, zdecydowały posiadane materiały przekazać do naszej biblioteki. Powstawały te materiały w latach 1976-1990 [...]. Główny zrąb zbioru stanowiły trzy działy: czasopism, książek, dokumentacji różnej (listy otwarte, protokoły, pisma protestacyjne, korespondencja, papiery urzędowe i osobiste itd.). Dzięki dostarczycielom, liczba ich przekroczyła parę setek, liczy on obecnie⁶⁰ 1460 tytułów czasopism (przeszło 11 000 egz.) i ponad 1600 książek i broszur — w większości oryginałów. Do tego dodać trzeba inne kategorie uzupełniające jak afisze, plakietki, znaczki i kartki pocztowe, fotografie i grafikę, ulotki, banknoty itp. ...”⁶¹.

Biblioteczna kolekcja „drugiego obiegu” została w 1983 r. udostępniona w celu zmikrofilmowania, w ramach postanowień odbytej w 1982 r. konferencji w Virginia University (USA)⁶² szwajcarsko-holenderskiej firmie Inter Documentation Company BV.

Wybiegając czasowo naprzód, chciałabym tu odnotować, iż w 1992 r. ze zbioru wydawnictw niezależnych korzystały Anna Sitarska i Zofia Wilińska przy opracowywaniu materiałów do bibliografii *Jan Paweł II poza cenzurą PRL*.

W latach 1980-1990 zbiory powiększały się głównie dzięki darom otrzymywanym z Polski, Wielkiej Brytanii i zza granicy zarówno od osób prywatnych jak i szeregu instytucji, organizacji, redakcji, firm wydawniczych. Niemały procent stanowiły w nich dary pośmiertne przekazywane testamentem lub przez rodzinę. Pozycje niezgodne z profilem zbiorów lub dublety przekazywano do bibliotek w Polsce lub sprzedawano. Z powodu ograniczeń budżetowych kupowano tylko niewielką ilość książek niezbędnych, przeważnie poloników obcojęzycznych. Poniższe zestawienie, zrobione na podstawie rocznych sprawozdań oddaje sytuację nabytków biblioteki w latach osiemdziesiątych.

	1980 r.	1985 r.	1990 r.
● dary książkowe (egz.)	6 482	8 982	9 501
● dary czasopism (egz.)	8 900	14 747	14 089
● zakupy książkowe	154	36	76

Czytelnia odwiedzana była bardzo licznie przez rodaków z Polski, dla których dostępna w bibliotece prasa krajowa i obca była, często jedynym, źródłem informacji o sytuacji w Kraju.

Od lat wielu biblioteka prowadziła wymianę z placówkami bibliotecznymi w Polsce. Należały do nich zarówno biblioteki PANu, uniwersyteckie jak i szereg

⁶⁰ Stan z 1993 roku.

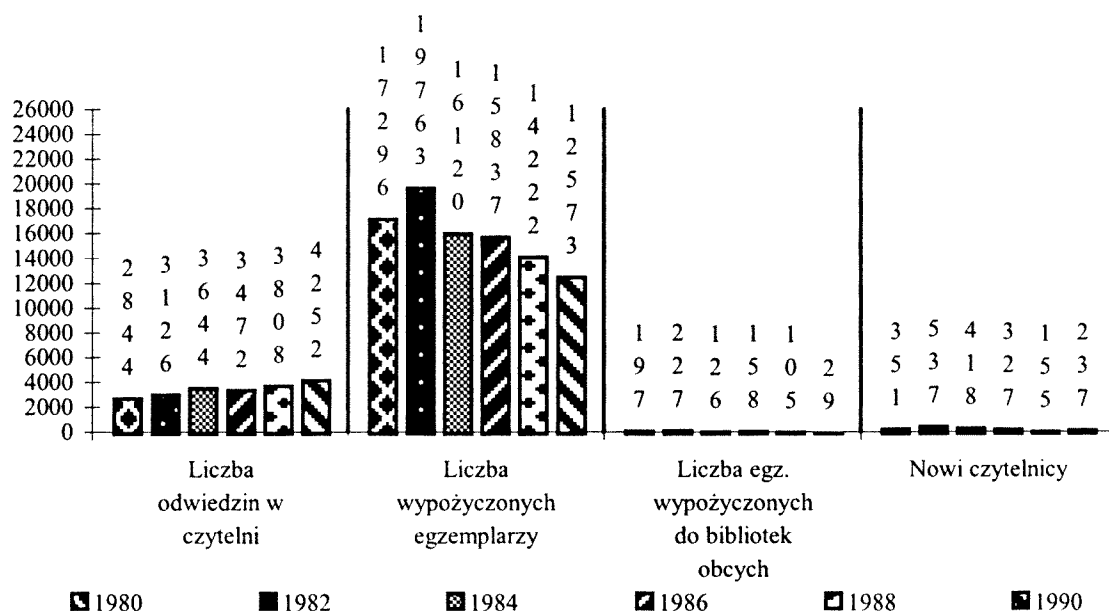
⁶¹ Z. Jagodziński: *Biblioteka żywa [w:] Biblioteka Polska w Londynie 1942-1992*. Londyn 1993, s. 58.

⁶² W październiku 1982 r. na Uniwersytecie Virginia w Stanach Zjednoczonych została zwołana specjalna konferencja międzynarodowa, której celem było omówienie problemu przechowania, wymiany, dostępu, lokalizacji i opracowania bibliograficznego materiałów pozacenzuralnych, dokumentujących ruchy opozycyjne.

bibliotek publicznych. Jak na przestrzeni dekady lat osiemdziesiątych wymiana ta wyglądała jeśli chodzi o ilość przekazanych w obydwie strony egzemplarzy, ilustruje wykres 5.

Omawiając działalność w latach osiemdziesiątych nie można pominąć „Archiwum B. O. Jeżewskiego”, które zostało przekazane na własność Biblioteki Polskiej w październiku 1981 r. Założycielem Archiwum był Bohdan Olgierd Jeżewski (1900-1980), redaktor i wydawca m. in. „Polskiego Londynu” i „Roczników Polonii”, który przez wiele lat gromadził karty z danymi biograficznymi Polaków żyjących na emigracji (przede wszystkim w W. Brytanii), zarówno tych zasłużonych jak i nikomu nie znanych, z myślą o wydaniu kiedyś biograficznego słownika Polonii. Kartoteka, znana obecnie jako „Archiwum Osobowe Emigracji im. B. O. Jeżewskiego” zawiera materiały biograficzne dotyczące tysięcy Polaków.

Wykres 4
Czytelnictwo w Bibliotece Polskiej w latach 1980-1990

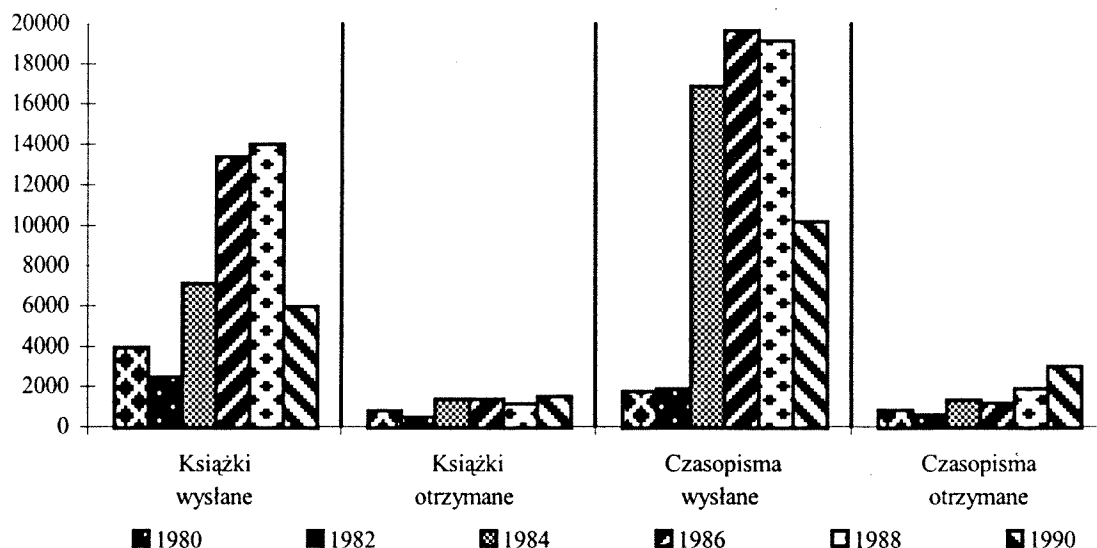

Źródło: Sprawozdania z działalności Biblioteki Polskiej, „Wiadomości POSK”.

Przez prawie 10 lat „pobytu” archiwum w bibliotece nie było ono uzupełniane, obecnie dzięki gronu pań wolontariuszek, powstałe zaległości są nadrabiane i w tej chwili archiwum zawiera już informacje z lat dziewięćdziesiątych. Dane do niego wprowadzane są na podstawie nekrologów zamieszczanych, prawie wyłącznie, w londyńskim „Dzienniku Polskim”. Zmienił się wobec tego charakter kartoteki z „żywych i umarłych” na zbiór danych o ludziach już nieżyjących. Od roku 1996, ogłoszonego „Rokiem pamięci narodowej” Archiwum Osobowe Emigracji uzupełniane jest skróconymi danymi biograficznymi otrzymywanymi z Polskiej Misji Katolickiej, Stowarzyszenia Polskich Kombatantów i innych organizacji. Ostatnio zaczęto wprowadzać dane z kartoteki do komputerowej bazy danych.

Wykres 5

Wymiana książek i czasopism pomiędzy Biblioteką Polską w Londynie a placówkami bibliotecznymi i osobami prywatnymi w Polsce w latach 1980-1990

Źródło: Sprawozdania z działalności Biblioteki, „Wiadomości POSK”.

Z Archiwum korzysta, czy to na miejscu w bibliotece czy drogą korespondencyjną, bardzo dużo osób; są to naukowcy szukający biogramów do swoich prac jak i osoby prywatne poszukujące danych o rodzinie.

W 1992 r. biblioteka dostała w darze od Stowarzyszenia Rolników Polskich w Wielkiej Brytanii specjalne szafki do przechowywania kartotek archiwum liczącego już ponad 28 tysięcy nazwisk.

Lata dziewięćdziesiąte obfitowały w dużo wydarzeń i zmian dotyczących Biblioteki Polskiej. Inicjatorem większości z nich jak i motorem ich wykonania była Eugenia Maresch, przewodnicząca Komisji Bibliotecznej, bez której zapału, energii i zmysłu organizacyjnego wiele pomysłów nie ujrzałoby światła dziennego.

Zdarzeniem, chyba najważniejszym w tym okresie, a zdecydowanie przeżyciem najmiłszym dla wszystkich, których sercu bliska jest Biblioteka Polska w Londynie, były obchody 50-lecia jej istnienia i działalności. Przygotowania do obchodów rozpoczęły się już w 1990 r. od zbierania materiałów do przygotowywanej z okazji jubileuszu pamiątkowej publikacji.

Obchody jubileuszowe zainaugurował, urządzony w dniu 5 grudnia 1992 r. uroczysty wieczór, który zaszczylicili swoją obecnością przedstawiciele emigracyjnego życia politycznego, społecznego i kulturalnego a także konsul generalny RP w Londynie Janusz Kochanowski. Jednym z punktów programu tego wieczoru było otwarcie wystawy obrazującej historię, działalność, zadania i osiągnięcia biblioteki i przedstawiającej osoby z nią związane.

Wieczór literacki, połączony z koncertem chopinowskim zakończył jubileuszowe uroczystości. Urządzono go głównie z myślą o wielu angielskich przyjaciółach biblioteki, w dniu 4 czerwca 1993 r. w Sali Teatralnej POSK-u, a uświet-

nili go swoimi wystąpieniami Norman Davies, który mówił na temat zmian zachodzących w Polsce, Adam Zamoyski z referatem o historii, znaczeniu i roli Biblioteki Polskiej oraz Allan Simmons omawiający polskość Conrada.

Biblioteka Polska
Dział Czasopism Emigracyjnych

Podczas wieczoru odbyła się promocja książki *Biblioteka Polska w Londynie 1942-1992*, która oprócz krótkiego rysu historycznego i nadesłanych gratulacji, zawiera wspomnienia ponad 40 osób korzystających na przestrzeni tych pięćdziesięciu lat z usług tej jednej z największych Książnic Polskich poza granicami Kraju. Do obchodów jubileuszowych przyłączyła się Biblioteka Narodowa w Warszawie urządzając u siebie w czerwcu 1993 r. wystawę przedstawiającą 50 lat działalności Biblioteki Polskiej w Londynie oraz wydając o niej broszurkę.

Wydarzeniem o wymiarze historycznym, które zbiegło się z 50-leciem Biblioteki Polskiej, było przejęcie przez nią księgozbioru biblioteki Instytutu

Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego. Uroczyste podpisanie umowy o połączeniu zbiorów dwóch największych bibliotek polskich w Londynie, przez prezesa Instytutu Ryszarda Dembińskiego i prezesa Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego Szymona Zarembę oraz kierowników tych bibliotek Zdzisława Jagodzińskiego i Aleksandra Szkutę miało miejsce 5 grudnia 1992 r. podczas wieczoru jubileuszowego Biblioteki Polskiej.

Prace przygotowawcze do przyjęcia tak ogromnej ilości książek i czasopism trwały kilkanaście miesięcy. Rozpoczęło je żmudne porównywanie katalogów obu bibliotek, celem wybrania pozycji interesujących Bibliotekę Polską, w czym personelowi biblioteki pomagało grono wolontariuszy. Konieczność powiększenia metrażu magazynu o lokal Centrali Bibliotek Ruchomych, wymagała przeniesienia całego zbioru CBR do nowego pomieszczenia. Zainstalowanie nowych półek ruchomych na czasopisma i półek ruchomych przeniesionych z biblioteki Instytutu, związane było z przesunięciem, w dość krótkim czasie, każdego egzemplarza czy to książki czy czasopisma znajdującego się w podstawowym księgozbiore. Wykonanie wszystkich tych prac przez personel liczący wówczas 6 osób⁶³ i pełniący jednocześnie swoje codzienne obowiązki, wymagało wręcz nadludzkiego wysiłku. Niezależnie od prac prowadzonych na terenie biblioteki, jej pracownicy przeprowadzali selekcję i pakowanie wybranych materiałów w bibliotece Instytutu, których przewożenie do budynku POSK-u zakończono 31 października 1993 r.

Koszta związane z zintegrowaniem obu księgozbiorów wynoszące £ 31 886 zostały w wysokości £ 29 309 pokryte z funduszy ogłoszonego specjalnie w tym celu Apelu Serdecznego, a niedobór pokryty został przez Polonia Aid Foundation Trust⁶⁴.

Biblioteka Polska w końcowym rozliczeniu otrzymała 24 618 egzemplarzy książek, broszur, albumów i skryptów, 7 map szkolnych sprzed 1939 roku oraz 15 m³ czasopism emigracyjnych, maszynopisów, nut⁶⁵, co stanowiło tylko małą część zbiorów biblioteki Instytutu. Otrzymane materiały są stopniowo przeglądane, sprawdzane, klasyfikowane i włączane do zbiorów. Do końca 1996 r. około 30% przywiezionych pozycji zostało skatalogowanych.

Przy okazji robienia tak ogromnych „porządków” przygotowując miejsce na zbiory z IPMS, przeprowadzono segregację księgozbioru wyłączając kilkadziesiąt tysięcy egzemplarzy książek i czasopism będących dubletami lub wychodzącymi poza profil zbiorów. Pozycje wydane w Polsce przekazano do British Library Document Supply Centre w Boston Spa, a emigracyjne wysłano do bibliotek w Polsce. Wysyłkę dubletów do Kraju umożliwiła dwukrotnie ofiarowana pomoc przez dyrektora Biblioteki Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w postaci, nieobciążającego kosztami Bibliotekę Polską,

⁶³ Przez krótki okres czasu zatrudniony był dodatkowy pracownik do cięższych prac fizycznych.

⁶⁴ E. Maresch.: *Kartki z dziennika Przewodniczącej Komisji Bibliotecznej* [w] „Wiadomości POSK”. Londyn 1994, s. 13.

⁶⁵ Z. Jagodziński: *Działalność Biblioteki Polskiej w Londynie w roku 1993* [w:] *ibidem*, s. 24.

transportu. Zorganizowano dwa olbrzymie transporty książek i czasopism. Odbiorcami były biblioteki PAN-u, uniwersyteckie oraz publiczne. Pierwszy transport do 28 bibliotek zawierający w 230 pudłach ponad 9000 książek i około 57 000 egzemplarzy czasopism wysłany był w 1993 r. Druga wysyłka (160 pudeł) nastąpiła na przełomie lat 1994/95 i zawierała 10 525 książek oraz 11 415 egzemplarzy czasopism a przeznaczona była dla 35 bibliotek.

Ewenementem kiedyś nawet nie do pomyslenia, była pierwsza, oficjalna prezentacja w Polsce Biblioteki Polskiej w Londynie. Historię, działalność, ludzi z nią związanych i zbiory przedstawiono na kilkudziesięciu planszach w ramach wystawy zorganizowanej przez Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”. Wystawa pokazująca dorobek POSK-u i organizacji z nim związanych miała miejsce w Warszawie, w Domu Polonii, a otwarcie jej nastąpiło w dniu 11 listopada 1991 r.

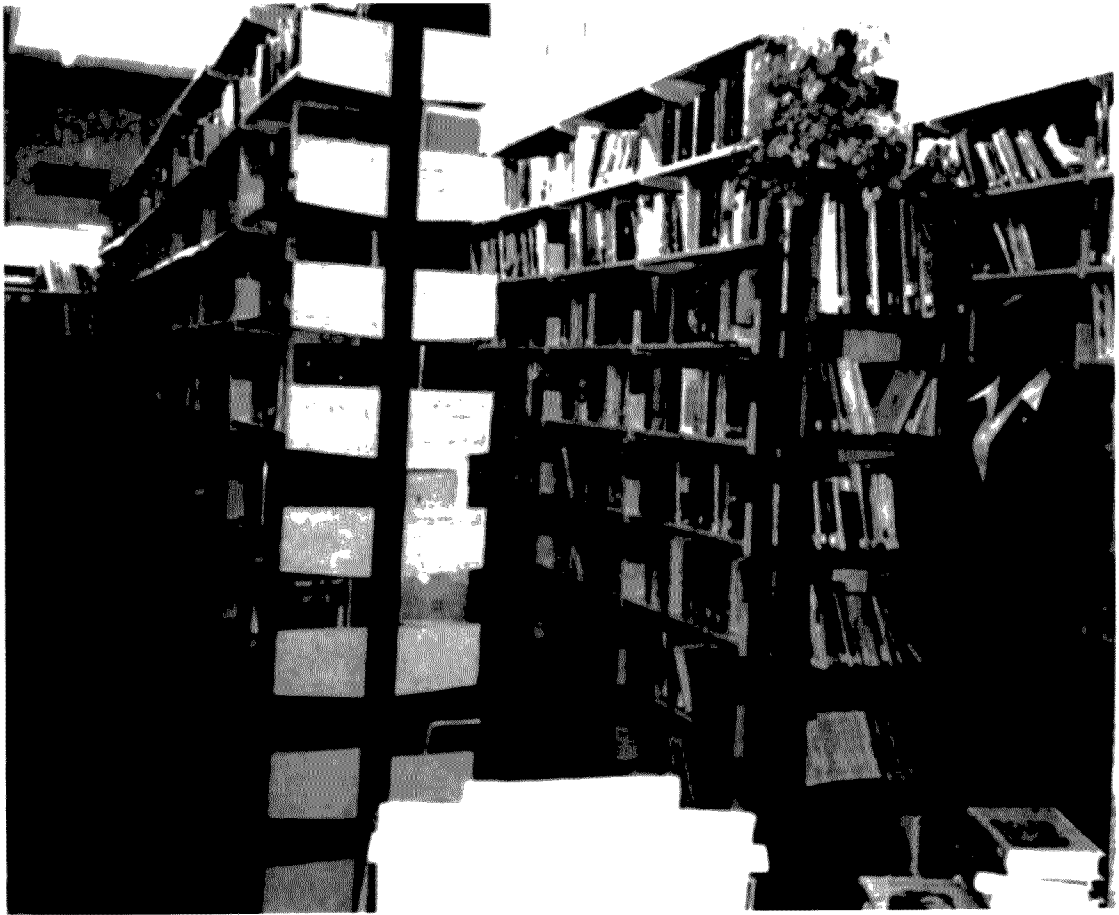
Kolejną wystawą w Polsce przedstawiającą, tym razem 50-letni dorobek Biblioteki Polskiej, była wystawa urządzona przez Bibliotekę Narodową w Warszawie. Mówiąc o „oficjalnym zaistnieniu” Biblioteki w Polsce, nie można pominąć zorganizowanej przez nią w Polsce kolejnej, XVII już sesji Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie (MAB).

Pomysł powołania do życia MAB-u — instytucji umożliwiającej współpracę wszystkich organizacji kultury polskiej na Zachodzie, narodził się pod koniec lat siedemdziesiątych i pierwsze spotkanie jej członków odbyło się w 1979 r. MAB zrzesza obecnie 14 instytucji polskich z Anglii, Francji, Włoch, Szwajcarii, Stanów Zjednoczonych i Kanady, których przedstawiciele spotykają się na corocznych konferencjach.

Bibliotece Polskiej przypadło zaszczytne zadanie zorganizowania takiej konferencji, po raz pierwszy w Polsce, w dniach 15-18 sierpnia 1995 r. w Lublinie. Stało się to możliwe dzięki pomocy i gościnie okazanej przez Katolicki Uniwersytet Lubelski, a szczególnie przez dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej Andrzeja Paluchowskiego. Wśród oficjalnych gości byli obecni m.in. Adam Manikowski dyrektor Biblioteki Narodowej w Warszawie, Andrzej Rottermund, dyrektor Zamku Królewskiego, Jerzy Skowronek, dyrektor Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, Tadeusz Polak, Pełnomocnik Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą przy Ministerstwie Kultury i Sztuki.

W 1992 r., po 20 latach pracy w Bibliotece, odeszła na emeryturę Zofia Przedzrymirska, która przez wiele lat prowadziła dział czasopism. Dla wielu jednak osób z Polski była ona, prawie że symbolem niedostępnej w Kraju przez tyle lat książki emigracyjnej, ponieważ z ramienia Biblioteki Polskiej „... na uroczym zapleczu, prowadziła przez tyle lat akcję „wywrotową”. Rozpowszechniała bibułę, która miała rozwalić monolit komunistyczny...”⁶⁶ czyli zajmowała się tzw. rozdawnictwem.

⁶⁶ N. Taylor: *Moje przygody z bibliotekarkami* [w:] *Biblioteka Polska w Londynie 1942-1992*. Londyn 1993, s. 100.

Biblioteka Polska. Wypożyczalnia.
W tle Autorka książki

„Rozdawnictwo” — dział książek przeznaczonych na czytelniczy rynek krajowy, powstał już pod koniec lat pięćdziesiątych. Finansowany był przez cały prawie czas przez International Literary Centre (ILC) z siedzibą w Nowym Jorku (USA). Książki wydawane poza Polską, a związane z nią tematycznie lub osobą autora, były kupowane przez ILC i rozsyłane, za pośrednictwem Biblioteki Polskiej w Londynie, do punktów rozdawnictwa w 10 krajach. Nie sposób dzisiaj ustalić, ze względu na brak w bibliotece jakichkolwiek sprawozdań otaczanych w tamtych czasach tajemnicą, ile egzemplarzy książek wysłano do Polski czy ile osób prywatnych lub instytucji naukowych z rozdawnictwa skorzystało. W przybliżeniu można powiedzieć, że „...z rozdawnictwa korzystały jednak tysiące rodaków [...], wśród nich zwłaszcza historycy, pisarze, naukowcy, studenci zresztą wszyscy chętni do potajemnego przewiezienia zakazanych w Polsce Ludowej druków. [...] przemysł <<zabronionych myśli i słów nieuległych>> nie ustawał [...] dzięki niemu dochodziły one także do struktur podziemnych, działaczy opozycyjnych, redakcji gazetek drugiego obiegu...”⁶⁷. „...Owe książki wydawane każdemu kto się zgłosił,

⁶⁷ Z. Jagodziński: *Biblioteka żywa* [w:] *ibidem*, s. 56.

najpierw szerzej, potem w obawie przed handlem, po dwie pozycje, a takiemu jak ja zależnie od potrzeb, to była wielka, ważna służba w odzyskiwaniu niepodległości...”⁶⁸. „...nie tylko zabraliśmy tyle książek, ile zdołaliśmy unieść w przepastnych plecakach, ale również na koszt biblioteki wyekspediowaliśmy do kraju kilkanaście 5-kilogramowych paczek [...]. Publikacje najbardziej trefne dla cenzury wieźliśmy ze sobą, natomiast w paczkach umieszczaliśmy te wydawnictwa, których obecność w naukowych bibliotekach władze celne mogły sobie od biedy wyobrazić [...]. Piszę o tym wszystkim, aby nie został zapomniany ważny rozdział w historii Biblioteki, gdy przez całe lata prowadzono w niej tzw. rozdawnictwo...”⁶⁹. Ciekawą statystyką byłby także wykaz książek przewożonych czy przesyłanych zarekwirowanych przez Urząd Celny PRL-u.

Wydarzeniem może nie aż tak ważnym, ale z radością powitany przez personel i użytkowników biblioteki, było odnowienie i przemeblowanie w 1994 r., czytelnicy po prawie dwudziestu latach używalności. Praca ta wymagała przeniesienia do magazynu sporej ilości książek, w efekcie czego czytelnia stała się dużym, jasnym pomieszczeniem, które można obecnie wykorzystywać na kameeralne wieczory literackie.

Zmianą o pozytywnym wpływie na działalność biblioteki była jej automatyzacja, do której nie doszłoby bez Eugenii Maresch wspieranej fachowymi radami przez Ewę Lipniacką, członka Komisji Bibliotecznej. Pierwsze kroki w kierunku komputeryzacji poczyniono już w 1989 r. Wyrażały się one przede wszystkim w szukaniu funduszy na sfinansowanie projektu automatyzacji. Z pomocą Bibliotece przyszło Ministry of Heritage, przyznając dwukrotnie dotacje z Public Library Development Incentive Scheme, na podstawie przedstawionych konkretnych planów komputeryzacji i zgody POSK-u na częściowe partycypowanie w kosztach ogólnych.

Zintegrowany system biblioteczny, a więc posiadający moduły gromadzenia, katalogowania, katalogu publicznego (OPAC — Online Public Access Catalog) i obsługi wypożyczeń najlepiej nadawał się do zastosowania w Bibliotece Polskiej. Po naradach i dyskusjach Komisja Biblioteczna zdecydowała się na zakupienie opracowanego przez firmę Libpac i dostosowanego do potrzeb Biblioteki Polskiej, oprogramowania BOOKMARC pracującego w systemie operacyjnym DOS. Opis bibliograficzny wykonywany jest w formacie UKMARC.

Działająca obecnie autonomiczna sieć lokalna korzysta z oprogramowania NetWare firmy Novell. Poza serwerem pracuje w niej 7 stacji roboczych. Pierwsze komputery i moduł katalogowania zostały zainstalowane na początku 1991 r. W czerwcu 1995 r. uruchomiony został program obsługi wypożyczeń (BMIS-SUE), co przy posiadaniu w bazie danych prawie całego już działu beletrystyki oraz wszystkich nabytków od 1992 r., ułatwiło ogromnie pracę w wypożyczalni. Zainstalowany w 1996 r. OPAC, wymaga jeszcze dopracowania i polskiej wersji

⁶⁸ T. Strzembosz: *Biblioteka Polska w Londynie* [w:] *ibidem*, s. 97.

⁶⁹ R. Terlecki: *Książki z Londynu* [w:] *ibidem*, s. 102.

językowej odnośnie obsługi; udostępnienie go czytelnikom planowane jest na 1997 rok.

Warto tu nadmienić, że biblioteka ma dostęp sieciowy do oprogramowania MAK, pod którym w formacie MARC-BN posiada skatalogowane druki zwarte i czasopisma „drugiego obiegu” czyli wydawnictwa niezależne.

Pierwsze książki do komputerowej bazy danych wprowadzono 4 marca 1991 r. i mimo ciągle psującego się w tym początkowym okresie sprzętu, zdołano w ciągu pierwszych trzech miesięcy skatalogować 965 pozycji. Po sześciu la-

Biblioteka Polska. Czytelnia

tach automatyzacji, podczas których za wprowadzanie danych odpowiedzialna była właściwie jedna osoba i tylko dorywczo reszta pracowników, możemy się poszczycić niebagatelnymi osiągnięciami. Całość bibliotecznej bazy danych tworzą rekordy różnych działów, wyodrębnionych według kryterium rodzaju zbioru czy jego właściciela. Liczba rekordów w poszczególnych działach w dniu 31.12.1996 r. przedstawiała się następująco:

• Biblioteka — druki zwarte	32 145	(45 884 egz.) ⁷⁰
• Biblioteka — czasopisma	96	
• Joseph Conrad Society — księgozbiór	533	(1 000 egz.)
• Centrala Bibliotek Ruchomych (tylko „nowy system”)	2 755	(3 822 egz.)
• tom V „Bibliography of books in Polish...”	2 973	
• tom VI „Bibliography of books in Polish...”	3 118	
• bazy danych innych bibliotek	420	
• ogólna ilość rekordów w bazie	39 314 ⁷¹	

Księgozbiór, będący w bazie danych obejmuje zarówno wszystkie nowe nabytki od 1992 r. jak i pozycje skatalogowane retrospektywnie. Katalogowanie retrospektywne zaczęto od działu powieści, co wydawało się rozwiązaniem najlepszym ze względu na prosty stosunkowo zapis jak i ułatwienie pracy w wypożyczalni w chwili wprowadzenia modułu wypożyczeń. Do końca 31 grudnia 1996 r. w komputerowej bazie danych, oprócz systematycznie wprowadzanych nowych nabytków, był już cały dział powieści, humoru, historii i krytyki literackiej, poezji i większość dramatu. Wśród książek już skatalogowanych zdecydowaną większość stanowią pozycje w języku polskim, a następnie w angielskim — 1986 tytułów, francuskim — 376, niemieckim — 250, ukraińskim — 14, hiszpańskim — 4, litewskim — 9, hebrajskim — 2 i 1 tytuł w języku ormiańskim.

Pożyteczną nowością w działalności biblioteki okazała się współpraca z Instytutem Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego. W grudniu 1993 r. odbyło się w POSK-u spotkanie dyrektora IBIN Marcina Drzewieckiego z Eugenią Maresch i Zdzisławem Jagodzińskim, na którym omówiono warunki współpracy oraz wystosowano wniosek do British Council

⁷⁰ Rekord jest zapisem danych bibliograficznych książki, a nie poszczególnych egzemplarzy. Dlatego np. porównując w bazie danych druków zwartych, liczbę rekordów z liczbą egzemplarzy, obliczoną na podstawie wklejanych do każdej książki kodów kreskowych, zwanych z angielska „barcodami”, zauważymy „nadwyżkę” egzemplarzy w wysokości 13 771, którą tworzą drugie, trzecie a nieraz i czwarte egzemplarze tego samego tytułu.

⁷¹ Niezgodność pomiędzy ogólną liczbą rekordów (39 314) a sumą poszczególnych grup (42 040) bierze się stąd, że ten sam rekord może mieć egzemplarze należące do BP, CBR, JCS itd. i liczony jest wobec tego przez komputer w każdej grupie osobno.

o przyznanie w ramach tzw. Academic Links funduszy na realizację tego planu. Rezultatem zawartej umowy były dwukrotne (1995 i 1996) praktyki studentów IBIN w bibliotece w ramach programu „Polish Libraries Data for Foreign and International Information Systems and Networks”. Trzecia tura praktyk przewidziana jest na wrzesień 1997 r. choć inne będą już źródła jej finansowania. W pierwszej praktyce, w dniach 28.08.-26.09.1995 r., udział wzięło czworo studentów, w drugiej, w dniach 31.08.-26.09.1996 r., siedmioro. Studenci pracowali pod opieką pracowników naukowych IBIN. Plonem obydwu praktyk jest opracowany i wprowadzony w całości do komputerowej bazy danych w programie MAK w formacie MARC-BN zbiór wydawnictw niezależnych.

Tabla 6

Druki zwarte Biblioteki Polskiej w komputerowej bazie danych

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	RAZEM
Skatalogowano tytułów	3 889	4 367	5 172	7 081	6 411	5 225	32 145
W tym nowości	1 464	1 402	1 362	1 730	2 406	1 603	9 967
W tym retrospektywnie	2 425	2 965	3 810	5 351	4 005	3 622	22 178

Źródło: Obliczenia własne na podstawie informacji z bazy danych.

Na początku 1995 r. decyzją Komisji Bibliotecznej i Zarządu POSK-u została włączona do Biblioteki Polskiej, jako jej dział, Centrala Bibliotek Ruchomych.

Możliwości i zasady korzystania ze zbiorów zasadniczo nie zmieniły się w ciągu ostatnich pięciu lat. Czytelnia i wypożyczalnia były czynne 4 dni w tygodniu, w tym dwa razy do 8⁰⁰ wieczorem, łącznie 30 godzin. Podczas dwóch dni, w których biblioteka jest zamknięta dla publiczności, wykonywane są niezbędne prace porządkowe.

W Bibliotece Polskiej, w dniu 31.12.1996 r. zatrudnionych było dziewięciu pracowników; czterech w pełnym wymiarze godzin, a pięciu na pół etatu. Personel tworzyli, odpowiadając za poszczególne działy: Zdzisław Jagodziński — kierownik, Józefa Hermaszewska — Centrala Bibliotek Ruchomych, Tadeusz Hudowski — czasopisma, magazyn, Małgorzata Litwin-Roberts — czytelnia, katalogowanie, Irena Mailer — katalogowanie, Grzegorz Pisarski — magazyn, Anna Stefanicka — Centrala Bibliotek Ruchomych, Jadwiga Szmidt — zastępca kierownika, sekretariat, Krystyna Tyszczyk — wypożyczalnia. Biblioteka posiada na szczęście grono oddanych sobie wolontariuszy, bez których pomocy i pracy, wykonywanej nieraz w nie najlepszych warunkach, nie byłaby w stanie podołać wszystkim stawianym jej zadaniom.

Nad całokształtem prac czuwała Komisja Biblioteczna, w skład której w 1996 r. wchodziła przewodnicząca — Eugenia Maresch, członkowie — Jan Chodakowski, Zdzisław Jagodziński, Ewa Lipniacka i Tadeusz Walczak.

Zbiory w dniu 31.12.1996 r., według sprawozdania z jej działalności przedstawiały się następująco⁷²:

- 171 233 książek i broszur (egz.)⁷³
- 42 097 fotografii
- 16 065 ekslibrisów
- 11 157 czasopism „drugiego obiegu” (egz.)
- 3 139 czasopism (tyt.)
- 2 219 skryptów
- 1 860 książek i broszur „drugiego obiegu” (tyt.)
- 1 752 obwolut (wydawnictw emigracyjnych)
- 1 724 nut i śpiewników
- 1 511 czasopism „drugiego obiegu” (tyt.)
- 1 152 rękopisów
- 757 map
- 356 atlasów

Podobnie jak w latach poprzednich, tak i w roku 1996 zbiory zwiększyły się głównie dzięki darom napływającym z całego świata a przede wszystkim z Wielkiej Brytanii i z Polski, zarówno od osób indywidualnych jak i bibliotek, domów wydawniczych, organizacji i instytucji. Ogółem biblioteka otrzymała w darze 6809 książek i broszur oraz 5232 egzemplarzy czasopism, a sama w ramach swojego budżetu była w stanie zakupić tylko 919 książek, z których prawie 600 przeznaczonych było dla Centrali Bibliotek Ruchomych oraz opłacić prenumeratę 6 periodyków krajowych i 2 obcych.

W ostatnich pięciu latach do cenniejszych i większych darów należałoby zaliczyć m. in.: archiwum Instytutu Badania Zagadnień Krajowych; maszynopisy twórczości, listy, dokumenty osobiste itp. po śp. Stanisławie Sobotkiewiczu; zbiór śp. Andrzeja Dolińskiego liczący około 1031 książek (przeważnie wydawnictw przedwojennych), fotografii i dokumentów; 691 egzemplarzy książek, broszur i czasopism po śp. Wiesławie Strzałkowskim; *Psalmy przyszłości* Zygmunta Krasieńskiego wydane w 1861 r.; dokumentację odnośnie powojennej Rady Narodowej RP; archiwum śp. Zygmunta Nowakowskiego.

Do dyspozycji wszystkich korzystających z biblioteki jest kilka typów katalogów. Kartkowe, alfabetyczne katalogi autorskie obejmują działy: druków zwartych włączonych do zbiorów bibliotecznych do 1992 r., z wyodrębnieniem pozycji w językach obcych, rękopisów, nut oraz wydawnictw niezależnych z podziałem na druki zwarte i czasopisma. Mapy, ekslibrisy, obwoluty książek emigracyjnych, fotografie czy skrypty mają tylko spisy inwentarzowe. Tytułowy katalog kartkowy czasopism traktujący osobno czasopisma krajowe, emigracyjne i przedwojenne znajduje się w czytelnii.

⁷² Z. Jagodziński: *Działalność Biblioteki Polskiej w Londynie w 1996 r.* [w:] „Wiadomości POSK”. Londyn 1997, s. 21.

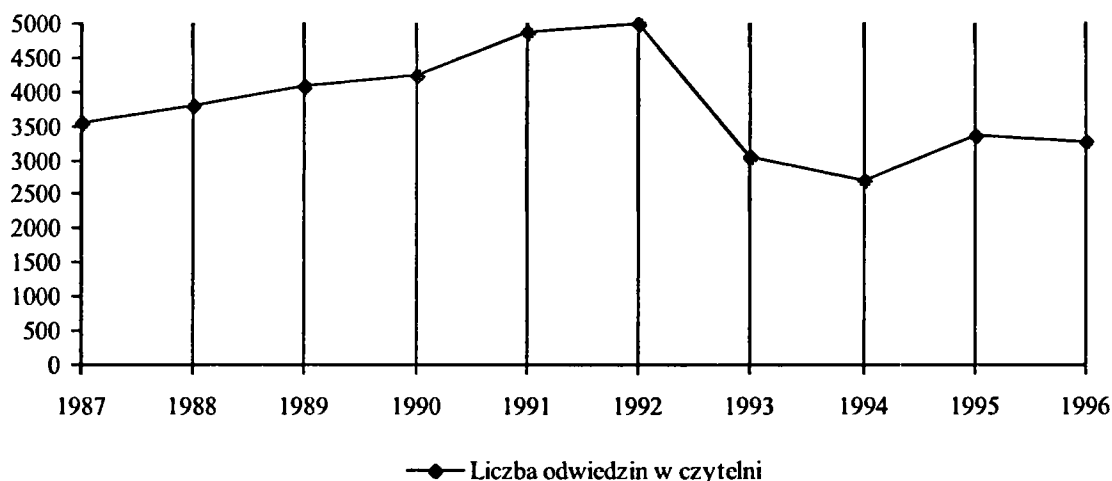
⁷³ Liczba ta przedstawia całkowity stan biblioteki, a więc łącznie z księgozbiorem Centrali Bibliotek Ruchomych.

W planach jest udostępnienie czytelnikom katalogu komputerowego OPAC, który zawierać będzie wszystkie nabytki od 1992 r. oraz tę część księgozbioru, która została już retrospektywnie skatalogowana.

Czytelnia z 15 stanowiskami do pracy, dostępna jest dla wszystkich. Znajdują się w niej — z wolnym dostępem czytelników do półek — księgozbiór podręczny (słowniki, encyklopedie, bibliografie itp.), komplety „Wiadomości”, „Dziennika Polskiego i Dziennika Żołnierza”, „Orła Białego”, „Kultury” i „Zeszytów Historycznych” oraz 67 tytułów krajowej i emigracyjnej prasy codziennej i periodyków. Jest możliwość zrobienia na miejscu fotokopii.

Studiując liczbę wizyt w czytelnicy na przestrzeni ostatnich 10 lat, na podstawie znajdującej się w niej książki podpisów, zauważyć można od razu ich nasilenie w okresie przemian w Polsce, gdy czasopisma dostępne w czytelnicy były dla wielu Polaków jedynym źródłem informacji o sytuacji w Kraju.

Wykres 6
Liczba odwiedzin w czytelnicy Biblioteki Polskiej
w latach 1986 — 1996

Źródło: *Sprawozdania z działalności Biblioteki Polskiej*. „Wiadomości POSK”.

Gwałtowny spadek wizyt, o prawie 40% w 1993 r., tłumaczy chyba tylko powrót wielu Polaków do kraju, natomiast zmniejszenie się liczby odwiedzin w 1994 r. spowodowane było zamknięciem czytelnicy na okres remontu.

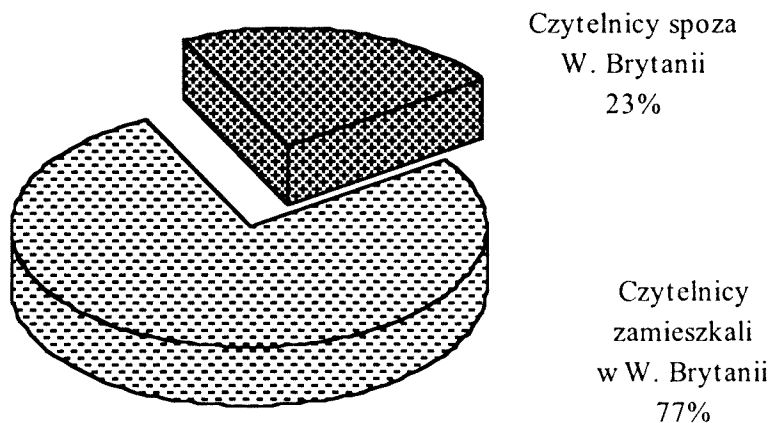
Tematyka z którą zwracano się najczęściej o pomoc w znalezieniu materiałów to m. in.: historia Polski (szczególnie najnowsza), sprawy dotyczące wszelkich form życia Emigracji, zagadnienia związane z II wojną światową, literatura polska, sztuka i folklor Polski, wiadomości biograficzne i genealogiczno-heraldyczne (z herbarzy w 1996 r. korzystało ponad 120 osób).

Progi czytelnicy, w poszukiwaniu wiadomości, przekraczali naukowcy czy „zwykli” ludzie nieomal z całego świata, i tak byli wśród nich przybysze ze Szwecji, z Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Izraela, Włoch, Kanady, Japonii, Nowej Zelandii, Brazylii, Litwy, Francji, Danii, choć oczywiście najwięcej ich było z terenu Zjednoczonego Królestwa i z Polski.

Oprócz osób składających „wizyty robocze” w Bibliotece Polskiej, było wiele takich, które bibliotekę odwiedzały prywatnie, dokumentując to wpisem w Księdze Gości. W ostatnich pięciu latach wpisali się do niej m.in. (chronologicznie); Czesław Okińczyc (poseł do parlamentu litewskiego, Wilno), W. Wrześciński (rektor Uniwersytetu Wrocławskiego), Wacław Niewiarowski (minister handlu i przemysłu), Romuald Brazis (rektor polskiego uniwersytetu w Wilnie), ks. Janusz Pasierb, Marcin Drzewiecki (dyrektor IBIN Uniwersytet Warszawski), ks. Roman Nir (dyrektor Biblioteki Polonijnych Zakładów Naukowych w Orchard Lake, USA), Waldemar Pawlak, Marian Drozdowski, Jadwiga Woźniak (IBIN UW), Ambasador RP w W. Brytanii Ryszard Stemplowski, ambasador RP w Grecji i na Cyprze Ryszard Żółtaniecki, arcybiskup Szczepan Wośły, Andrzej Stelmachowski, Jan Sęk, Leszek Moczulski, Hanna Gronkiewicz-Waltz, Kaya Mircka Ploss (dyrektorka Centrum Kultury Polskiej w Waszyngtonie (USA), wycieczka młodzieży ze szkoły polskiej w Argentynie, konsul generalny RP w Londynie Jacek Starościak, arcybiskup Marian Jaworski metropolita lwowski, Janusz Korwin-Mikke.

Z wypożyczalni korzystać może tylko członek biblioteki i w praktyce każdy może nim zostać po dopełnieniu odpowiednich formalności bez względu na miejsce stałego zamieszkania. Członkostwo jest odpłatne i wymaga corocznego odnawiania. Każdorazowo można wypożyczyć do 6 książek na okres 4 tygodni. Za nieoddanie książek w określonym terminie, czytelnik płaci karę.

Wykres 7
Czytelnicy Biblioteki Polskiej według miejsca stałego pobytu w dniu 31.12.1996

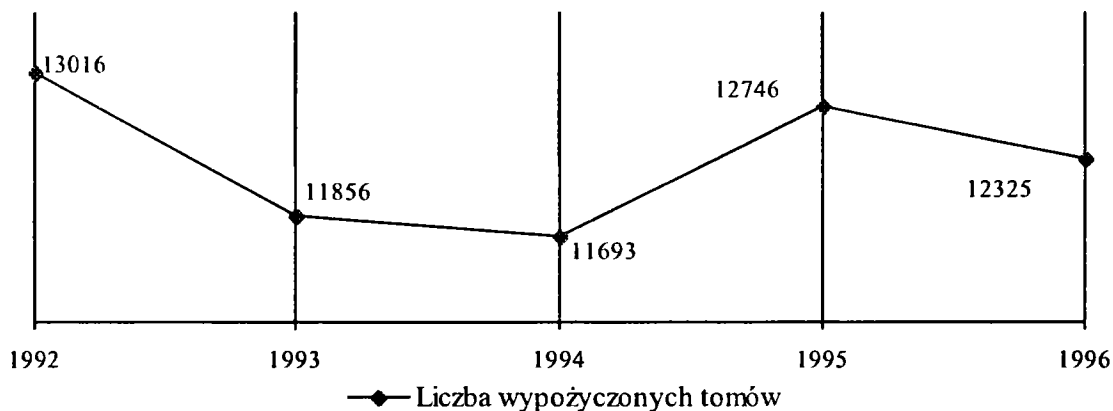

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w Bibliotece.

Książki w wypożyczalni ułożone są na półkach, działami tematycznymi według klasyfikacji Deweya, a w ich obrębie alfabetycznie według autorów. Dla wygody czytelników stworzony został, na specjalnie wydzielonym regale, „kącik nowości” włączonych do wypożyczalni w ciągu ostatnich 12 miesięcy. Każda książka w wypożyczalni opatrzona jest pieczętą biblioteki, kartą wypożyczeń i numerem inwentarza (te „skomputeryzowane” posiadają również kod kreskowy) oraz symbolem klasyfikacji, który jest także zaznaczony na grzbiecie książki. Czytelnicy mają wolny dostęp do półek.

W chwili obecnej wypożyczalnia liczy około 20 600 egzemplarzy książek. Pozycje ze zbioru podstawowego (około 151 000 książek i broszur) są udostępniane tylko do korzystania na miejscu w czytelni. Działem najbardziej popularnym wśród czytelników są powieści, zarówno dzieła klasyków literatury polskiej jak i współczesnych autorów obcych. Na drugim miejscu po powieściach, na równi z książkami biograficznymi i wspomnieniami z różnych okresów, znajdują się książki dotyczące współczesnej historii Polski. Dużą popularnością cieszą się też książki popularnonaukowe szczególnie z dziedziny medycyny.

Wykres 8
Liczba tomów wypożyczonych w Bibliotece Polskiej w latach 1992-1996

Źródło: *Sprawozdania z działalności Biblioteki, „Wiadomości POSK”*.

Z powodu trudności finansowych od kilku już lat przestano oddawać książki z wypożyczalni do oprawy, wykonując tę pracę we własnym zakresie.

Do czerwca 1995 r. książki wypożyczano metodą wypisywania, na każdą pozycję, rewersów, których jedną część podłączano do karty czytelnika a drugą układano według numerów inwentarza. Była to metoda bardzo żmudna i czasochłonna, choć wizualnie dawała ona od razu obraz ilości wypożyczonych książek czy zapisanych czytelników.

Przechodząc w 1995 r. na komputerową metodę wypożyczania, wykorzystując do tego program BMISSUE, kartoteka czytelników liczyła 1715 osób. Wydaje się, że nie będzie odstępstwem od prawdy stwierdzenie, że z liczby tej tylko około 25% ostatnio faktycznie z wypożyczalni korzystało. W dniu 12 czerwca 1995 wydano pierwszą, nową kartę członkowską posiadającą już kod kreskowy i rozpoczął się tym samym nowy okres w obsłudze czytelników. Ponieważ tylko część księgozbioru wypożyczalni (około 50%) ma kody kreskowe, stosuje się nadal w ewidencji wypożyczeń, dla pozycji nie włączonych jeszcze do komputerowej bazy danych, starą metodę zastawników.

Do końca 1996 r., czyli w okresie 18 miesięcy, nowe karty członkowskie z kodami kreskowymi otrzymało 677⁷⁴ osób, z których 272, czyli prawie 40%, to

⁷⁴ Większość obliczeń wykonana jest przez mnie na podstawie danych statystycznych uzyskanych w bibliotece.

nowi czytelnicy W dniu 31.12.1996 r. 199 osób, czyli 29,4% ogółu zapisanych, posiadało nie przedłużone legitymacje członkowskie, z których 159 (79%) było stałymi mieszkańcami W. Brytanii. Ważne legitymacje posiada 478 czytelników.

W okresie omawianych pięciu lat, liczba wypożyczanych rocznie tomów wahała się pomiędzy 11 000 a 13 000. Na ogólną sumę 66 636 wypożyczonych w tym okresie egzemplarzy, nie zwrócono z powrotem do Biblioteki 2332 czyli 3,78%. Ogromnej zmianie uległa, w ciągu ostatniego okresu liczba przedłużeń wypożyczonych książek, czego powodem jest automatyczne obliczanie kary przez komputer za każdy dzień przetrzymania książki poza wyznaczony termin zwrotu w wysokości £ 0.05. W ciągu ostatnich 12 miesięcy takich przedłużeń było 3812, w większości załatwianych telefonicznie.

Biblioteka prowadzi także wypożyczenia międzybiblioteczne (interlibrary loans), współpracując ściśle z British Library Document Supply Centre oraz okazjnie z LASER (London and South Eastern Region), których ilość znacznie się zmniejszyła w porównaniu z ubiegłymi latami.

Pisząc o szerokim wachlarzu działalności Biblioteki Polskiej w Londynie w ciągu jej istnienia, nie można pominąć milczeniem jej osiągnięć na polu wydawniczym. Mimo ciągłych problemów finansowych zdołała opublikować kilkanaście pozycji. Na szczególną uwagę zasługują opracowania bibliograficzne, głównie publikacji drukowanych poza granicami Polski po 1 września 1939 r. a powiązanych z Krajem poprzez język, temat bądź osobę autora. Materiały do opracowań zbierane były od pierwszych prawie dni istnienia biblioteki, a walenie przyczyniły się do tego Maria Danilewicz i Janina Zabielska. A oto lista wydawnictw Biblioteki w chronologicznym porządku ukazywania się.

● Głównym wydawnictwem Biblioteki jest *Bibliography of books in Polish or relating to Poland published outside Poland since September 1st 1939 (Bibliografia druków polskich i Polski dotyczących wydanych poza Polską po 1 września 1939)* nazywana potocznie Bibliografią Emigracyjną. Do końca roku 1996 ukazały się następujące tomy:

Tom I — obejmujący lata 1939-1951 ukazał się w roku 1953 w opracowaniu Janiny Zabielskiej

Tom II — obejmujący lata 1952-1957 + uzupełnienia ukazał się w roku 1959 w opracowaniu Janiny Zabielskiej

Tom III — obejmujący lata 1958-1963 + uzupełnienia ukazał się w roku 1966 opracowany częściowo przez Janinę Zabielską, a uzupełniony przez Marię Danilewicz i Halinę Choynacką

Tom IV — obejmujący lata 1964-1967 + uzupełnienia ukazał się w roku 1985 w opracowaniu Zdzisława Jagodzińskiego przy współpracy Mai Cybulskiej i Marii Danilewicz Zielińskiej

Tom V — obejmujący lata 1968-1971 + uzupełnienia ukazał się w roku 1995 w opracowaniu Zdzisława Jagodzińskiego przy współpracy Mai Cybulskiej i Marii Danilewicz Zielińskiej

Razem w pięciu wydrukowanych tomach znalazło się 20 240 pozycji. Tom VI — obejmujący lata 1972-1976 + uzupełnienia ukaże się w 1997 r. w opracowaniu Zdzisława Jagodzińskiego i zawierać będzie ponad 3500 pozycji.

- Wydawnictwem rejestrującym nabytki jest ukazujący się od 1950 r. (tom XLVII za rok 1996) kwartalnik „Books in Polish or related to Poland added to the Collections of the Polish Library”, którego redaktorką do 1987 r. była Jadwiga Nowakowa. Obecnie kwartalnik redagowany jest przez Jadwigę Szmidt i ukazuje się w formie wydruku komputerowego. Prenumerowany jest przez szereg bibliotek zagranicznych, a do polskich wysyłany bezpłatnie. W 1996 r. dostarczano go ogółem do 43 bibliotek. O przydatności tego wydawnictwa niech zaświadczy cytat z listu zastępcy dyrektora Biblioteki Narodowej Zbigniewa Daszkowskiego z dnia 15.04.1967 r. „...kwartalnik „Books in Polish” otrzymujemy regularnie i bardzo zależy nam na kontynuacji. Jest to jedno z podstawowych czasopism niezbędnych dla naszych prac bibliograficznych...”.

- W opracowaniu Janiny Zabielskiej katalog wystawy zorganizowanej przez bibliotekę w związku z odczytem Johna Conrada (syna pisarza) w 1956 r.

- Joseph Conrad: *Listy do Johna Galsworthy'ego* w opracowaniu Marii Danilewicz. Londyn 1957.

- *Katalog czasopism polskiej prasy podziemnej z okresu 1939-1945*. W opracowaniu Józefa Garlińskiego. Londyn 1962. Publikacja jest uzupełnieniem „Katalogu polskiej prasy konspiracyjnej, 1939-1945” opracowanego przez Lucjana Dobroszyckiego.

- *Katalog czasopism polskich i dotyczących Polski oraz innych krajów słowiańskich, wydanych poza Polską po dniu 1.IX.1939*. Wydanie I w opracowaniu Marii Danilewicz i Genowefy Sadowskiej ukazało się w 1964 r., a wydanie II w opracowaniu Marii Danilewicz i Barbary Jabłońskiej w 1971 r.

- *Bibliography of works by Polish scholars and scientists published outside Poland in languages other than Polish* — tom I obejmujący lata 1939-1962 opracowany przez Marię Danilewicz i Jadwigę Nowakową na podstawie zbiorów Biblioteki Polskiej ukazał się w 1964 r. i zawierał ponad 4000 pozycji.

- *The Joseph Conrad Collection in the Polish Library in London. Catalogue (Nos 1-139)* w opracowaniu Jadwigi Nowakowej. London 1970.

- *Katalog Wystawy Zbiorów Historycznych* w opracowaniu Marii Danilewicz i Zdzisława Jagodzińskiego. Londyn 1970.

- Z okazji wystawy dorobku Jacka Malczewskiego w opracowaniu Mieczysława Paszkiewicza ukazał się katalog *Jacek Malczewski w Azji Mniejszej i w Rozdole* oraz w wersji angielskiej *Jacek Malczewski in Asia Minor and in Rozdol*. Londyn 1972.

- Wojciech Zaleski: *Gospodarczy dorobek odrodzonej Rzeczypospolitej (1918-1939)*. Londyn 1975.

- *Bibliografia Katyńska (Książki i broszury) — The Katyń Bibliography (Books and Pamphlets)* w opracowaniu Zdzisława Jagodzińskiego. I wydanie ukazało się w 1972 r., a drugie w 1982.

• *The Polish Cartography (16th-17th centuries). Exhibition Catalogue.* Londyn 1977.

• *The Polish Library 1942-1979.* London 1979.

• *Międzybiblioteczne Sympozjum III* wydane w ramach Stałej Konferencji Muzeów i Bibliotek Polskich na Zachodzie w opracowaniu Ryszarda Zakrzewskiego. Londyn 1983.

• *Duch Narodu Polskiego. Katalog Wystawy Dwusetnej Rocznicy Konstytucji 3 Maja 1971.* Londyn 1991.

• *The automation of the catalogue at the Polish Library to form a centre of excellence as a resource for public libraries* w opracowaniu Ewy Lipniackiej i Eugenii Maresch. Wydruk komputerowy. Londyn 1992.

• *Biblioteka Polska w Londynie 1942-1992* w opracowaniu Zdzisława Jagodzińskiego, Eugenii Maresch, Jadwigi Szmidt i Ryszarda Zakrzewskiego. Londyn 1993.

• *National one-stop Polish Centre of Excellence* w opracowaniu Ewy Lipniackiej i Eugenii Maresch. Wydruk komputerowy. Londyn 1995.

W dalszym ciągu gromadzone są materiały do następnych wydań *Bibliografii Katyńskiej* (zawiera obecnie 10 526 pozycji prasowych, 670 książek i 888 do uzupełnienia) oraz kolejnych tomów *Bibliografii Emigracyjnej* liczącej już 9668 tytułów.

Zbierane są także materiały do przygotowywanej publikacji *Bibliografii Polaków na Wschodzie (b. ZSSR)* opracowywanej przez Zdzisława Jagodzińskiego. Kartoteka robocza liczy w chwili obecnej 10 526 pozycji prasowych, 1160 książkowych i 239 do uzupełnienia.

W opracowywaniu jest również katalog Conradianów, który będzie zawierał oprócz kolekcji biblioteki także zbiory Joseph Conrad Society. Wydruk komputerowy katalogu, przygotowywany przez Jadwigę Szmidt powinien ukazać się w czerwcu 1997 r.

Jednym z wielu aspektów aktywności biblioteki jest jej działalność wystawiennicza. W okresie swojego prawie 55-letniego istnienia urządziła samodzielnie kilkanaście wystaw, a w kilkudziesięciu brała udział. Wystawy urządzone przez bibliotekę:

1944 — starych druków polskich w Bodleian Library, Oxford,

1957 — Conradowska,

1964 — w 100 rocznicę Powstania Styczniowego,

1969 — zbiorów Fundacji z Brzezia Lanckorońskich,

1970 — „Wystawa Zbiorów Historycznych”,

1971 — fotografii Andrzeja Kuszella,

1972 — prac Jacka Malczewskiego,

1977 — „The Polish Cartography (16th-17th centuries)” (z okazji otwarcia Biblioteki Polskiej w POSK-u),

1978 — wileńska,

1978 — lwowska,

1979 — krakowska,

1979 — wydawnictw o II wojnie światowej,

1982 — emigracyjnej książki i plakatu teatralnego,
1982 — wydawnictw NSZZ „Solidarność”,
1991 — „Duch Narodu Polskiego” (w 200 rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja 1971 r.),
1992 — z okazji 50-lecia Biblioteki Polskiej.

W gablotach ustawionych w czytelni, na mniejszą już skalę, są urządzone wystawy związane z aktualnymi rocznicami. Ostatnia, z okazji przyznania Władysławie Szymborskiej literackiej nagrody Nobla za rok 1996, cieszyła się ogromnym zainteresowaniem.

Biblioteka brała również udział w różnych wystawach dostarczając eksponatów. A oto niektóre z nich: wystawa o Conradzie urządzona w University of Canterbury, „Poland” w Leeds, „10 ans d'edition independante en Pologne” w Paryżu i Rzymie, „50 lat Biblioteki Polskiej w Londynie” w Warszawie, „Polski Exlibris Emigracyjny” w Londynie czy ostatnio — urządzana przez French International School w Hong Kongu w 1995 r. wystawa o życiu i twórczości Conrada

Kończąc opisywanie działalności, zasług i roli Biblioteki Polskiej w Londynie koniecznie trzeba podkreślić, że to CZYM jest, to efekt pracy i zaangażowania jej kierowników.

O Marii Danilewicz Zielińskiej, która za swój wkład w rozwój kultury została kilkakrotnie odznaczona, a w 1993 otrzymała Krzyż Komandorski Orderu „Polonia Restituta”, pisałam już wyżej.

Teraz chciałabym dorzucić kilka zdań o obecnym jej kierowniku, Zdzisławie Jagodzińskim, który 1 kwietnia 1970 r. związał swoje życie „na dobre i na złe” z Biblioteką Polską. Swój obecny charakter i pozycję nieugiętej w szerzeniu prawdy, nawet w najtrudniejszych chwilach i naciskach, zawdzięcza biblioteka właśnie Jemu. To pod Jego kierownictwem Biblioteka Polska okrzepła w roli ostoji niezależnej myśli polskiej. Ten cichy i spokojny człowiek, a zarazem o niebywałej wiedzy i zainteresowaniach, stał się Osobistością bez zobaczenia się z którą, nikt z polskich naukowców czy działaczy solidarnościowych nie mógł — i nie chciał — wyjechać z Londynu. Powszechnie szanowany i ogromnie ceniony przez podwładnych, został za swoją postawę i działalność kilkakrotnie uhonorowany, tu na emigracji, wieloma odznaczeniami i nagrodami, a ostatnio również przyjął nagrody przyznane Mu w Polsce. Wymienię tylko kilka ostatnich z długiej listy: Order Odrodzenia Polski (IV, V), Londyn; Złota Odznaka Związku Ziem Wschodnich RP, Londyn; nagroda im. Juliana Godlewskiego, Rapperswil; nagroda naukowa im. Ireny i Franciszka Skowyrów przyznawana przez Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin; nagroda (Civitas Christiana) im. Włodzimierza Pietrzaka, Warszawa; nagroda Koła Oficerów Dyplomowanych w Londynie.

Biblioteka Polska w Londynie przetrwała wiele kryzysów i nie jest od nich wolna obecnie. Wierzyć jednak trzeba, że przez wiele jeszcze lat będzie ona żywym centrum polskiej myśli emigracyjnej.

2.2. BIBLIOTEKI PUBLICZNE

2.2.1 Centrala Bibliotek Ruchomych

Pod koniec lat czterdziestych dało się odczuć silne zapotrzebowanie na polską książkę wśród Polaków zamieszkałych na obszarze Wielkiej Brytanii, szczególnie dotkliwie brak ich odczuwano poza Londynem. Wychodząc tej potrzebie naprzeciw, Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii powołał do życia, w ramach „oświaty dla dorosłych”, Centralę Bibliotek Ruchomych tzw. CBR⁷⁵.

Biblioteka powstała 21 maja 1948 r. Naczelnym zadaniem nowo powstałej placówki było dotarcie z polską książką, poprzez stworzenie sieci stałych punktów bibliotecznych, do skupisk polskich w obozach i osiedlach mieszkaniowych oraz hostelach na terenie Anglii, Walii i Szkocji. Pierwsze komplety książek wysłane były już 1 sierpnia tegoż roku. Przyszłych odbiorców polskiej książki można było w tym początkowym okresie podzielić na trzy grupy⁷⁶:

- byłych żołnierzy, którzy będąc już kilka lat w Wielkiej Brytanii tęsknili za polskim słowem pisanim,

- tych co przeszli przez łagry Rosji, walczyli na Środkowym Wschodzie i we Włoszech, a mając teraz problemy z asymilacją w nowym kraju swego osiedlenia, w literaturze polskiej szukali umocnienia własnej polskości,

- jeńców wojennych, przybyłych z Niemiec, którzy mając trudności z wejściem w normalne życie w nowym środowisku, zwracali się ku polskiej książce dla pokrzepienia ducha.

Założycielem i pierwszym kierownikiem biblioteki był Michał Andrzej Stopa, który aż do przejścia na emeryturę w 1973 r., nie szczędził trudu i pracy zabiegając o rozwój CBR. Księgozbiór zapoczątkowały książki odziedziczone po byłych polskich placówkach rządowych, do którego nowe pozycje były sukcesywnie dokupowane.

Pierwszymi stałymi punktami przyjmującymi polskie książki w ramach „bibliotek ruchomych” były polskie organizacje rozsiiane po Wielkiej Brytanii. Z biegiem czasu komplety polskich książek zaczęły przyjmować zakłady i instytucje brytyjskie, jak szpitale oraz hostele górnicze i przemysłowe, zwłaszcza te, które miały już zorganizowaną własną obsługę biblioteczną. Liczba punktów bibliotecznych rosła z roku na rok. W okresie 1948-1954 utworzono ich łącznie 222, z czego 82 z różnych przyczyn w tym samym czasie zlikwidowano.

Najlepszym pośrednikiem dla polskiej książki okazały się być brytyjskie biblioteki publiczne (Public Libraries), ponieważ istniały one wszędzie, nawet

⁷⁵ Angielska nazwa: The Central Circulating Library; skrót CCL.

⁷⁶ M. A. Stopa: *Polish Central Circulating Library* [w:] *Library Association Record*. London, Vol. 75, 12 December 1973, s. 244-245.

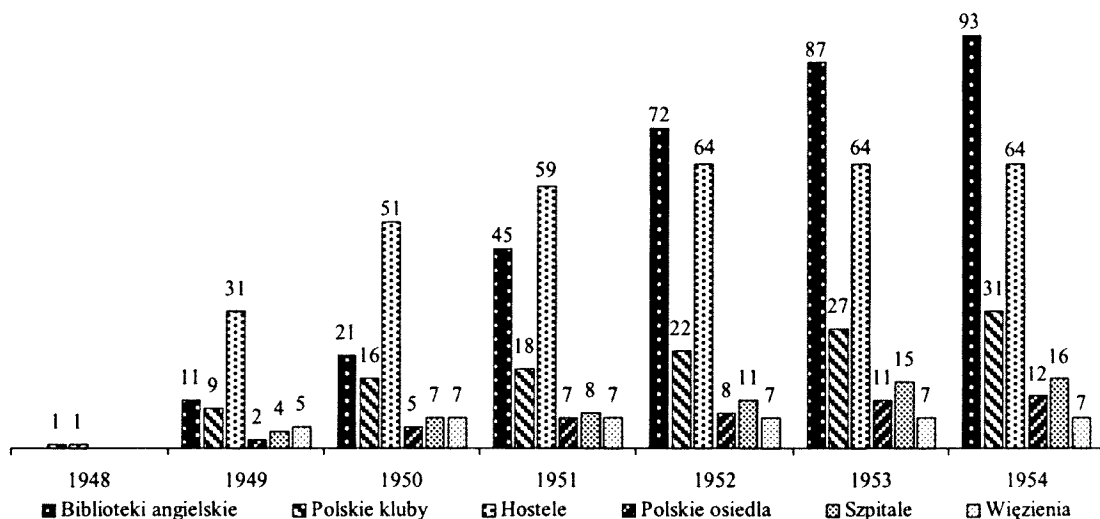

Brytyjskie biblioteki publiczne przyjmujące zestawy polskich książek z Centrali Bibliotek Ruchomych: ● – „nowy system”; x – „stary system”

w najmniejszym miasteczku czy osiedlu, w którym mieszkali Polacy. Do uzyskania zgody brytyjskich bibliotek publicznych na przyjmowanie na swoje półki kompletów polskich książek i wypożyczanie ich na warunkach równych z angielskimi książkami, przyczynił się znacznie brytyjski sekretarz Komitetu dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii Frank. H. Harrod. Pomocny był również przychylny stosunek dla idei i potrzeby istnienia bibliotek ruchomych, jaki miał prezes Komitetu Sir George Gater.

Wykres 9

Punkty biblioteczne obsługiwane przez Centralę Bibliotek Ruchomych w latach 1948-1954

Źródło: *Summary of work executed by The Central Circulating Library (from 1st August, 1948 to 30th September, 1954).*

Tabela 7

Centrala Bibliotek Ruchomych w latach 1948-1954

Rok	Stan księgozbioru	Punkty biblioteczne	Liczba wysłanych książek	Liczba czytelników	Liczba wypożyczeń
1948	3 500	2	364	113	880
1949	8 981	58	7 775	3 712	23 315
1950	12 431	97	14 590	4 954	32 006
1951	14 224	112	11 760	5 430	33 500
1952	16 342	129	12 953	6 005	36 729
1953	17 867	138	13 400	6 432	47 100
1954	20 488	140	13 186	6 689	47 315

Źródło: M. A. Stopa: *Polskie Biblioteki Ruchome w Wielkiej Brytanii* [w:] *Biblioteki Polskie Komitetu Oświatowo-Bibliotecznego przy Polish Research Centre*. Londyn, 1956, s. 7.

Pierwszy rok istnienia CBR to 3500 zarejestrowanych książek, 2 wypożyczające punkty biblioteczne, 364 wysłanych pozycji oraz 113 czytelników. Już w drugim roku swej działalności Centrala Bibliotek Ruchomych dotarła ze swoimi książkami na półki 10 brytyjskich bibliotek publicznych. Początkowo książki były wypożyczane nieodpłatnie, w zestawach od 25 do 500 tomów — w zależności od liczby czytelników — na okres od 6 do 12 miesięcy. Przesyłkę ich do punktu bibliotecznego opłacała CBR z funduszy Ministry of Education, a koszt zwrotu książek pokrywał dany punkt.

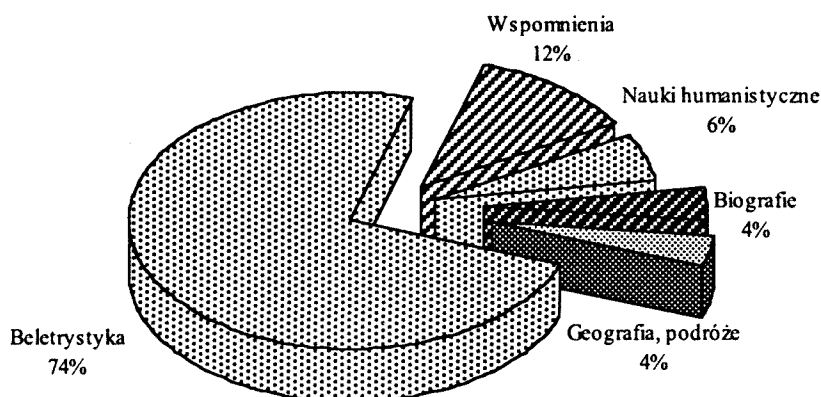
Pierwszy okres działalności Centrali Bibliotek Ruchomych to lata 1948-1954, kiedy była ona pod opieką Komitetu dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii.

Po zlikwidowaniu Komitetu w 1954 r., opieka nad Centralą Bibliotek Ruchomych została przekazana Komitetowi Oświatowo-Bibliotecznemu⁷⁷. Zaczął się drugi okres działalności CBR trwający do 1967 r.

Zmiana opiekuna ani nie ograniczyła w niczym pracy CBR ani nie zahamowała rozwoju, mimo iż w tym okresie zmniejszyła się liczba osiedli i hosteli wypożyczających książki, gdyż ulegały one likwidacji na skutek przenoszenia się ich mieszkańców do miast i normalizacji życia w Wielkiej Brytanii. Sieć punktów Centrali Bibliotek Ruchomych rozrastała się szybko w wyniku starań samych czytelników o polską książkę, współpracy polskich organizacji (szczególnie SPK) z CBR, jak i kierownictwa Centrali. Najtrwalszymi i najliczniejszymi ogniwami w tej sieci były jednak nadal brytyjskie biblioteki publiczne.

Zmniejszająca się ciągle pomoc finansowa władz brytyjskich, zmusiła Komitet Oświatowo-Biblioteczny do zwrócenia się w 1956 r.⁷⁸ do brytyjskich bib-

Wykres 10
Skład procentowy przeciętnego zestawu Centrali Bibliotek Ruchomych

Źródło: J. Jasnowski: *Zainteresowania kulturalne...*, op. cit., s.137.

⁷⁷ Działalność Komitetu została omówiona w rozdziale 2.

⁷⁸ J. Jasnowski: *Zainteresowania kulturalne emigracji polskiej na terenie Wielkiej Brytanii na podstawie doświadczeń Centrali Bibliotek Ruchomych* [w:] *Polskie więzi kulturowe na Obczyźnie*, Londyn 1986, s. 136.

liotek publicznych o wyrażenie zgody na opłatę, w postaci rocznej subskrypcji, za korzystanie z polskich książek. Z biegiem lat do subskrypcji — rosnącej minimalnie i wynoszącej w tym okresie 25 pensów za książkę — doszła opłata za transport oraz za zagubione lub zniszczone książki.

Według „arkusza kontroli czytelnictwa” wysyłanego do wszystkich punktów i „kart wypożyczeń” znajdujących się w każdej książce, najpopularniejszymi pozycjami były powieści obyczajowe współczesnych autorów, powieści detektywistyczne oraz klasycy polscy XIX i XX wieku. Z książek popularnonaukowych najbardziej poczytne były pamiętniki, zarówno współczesne z okresu ostatniej wojny jak i dawniejsze.

W wysyłanych zestawach książek literatura piękna, zgodnie z zapotrzebowaniem czytelników, stanowiła około 75%, co rzutowało na profil całego księgozbioru Centrali Bibliotek Ruchomych.

Zapowiedź rządu brytyjskiego o ograniczeniu i wkrótce całkowitym wstrzymaniu pomocy finansowej udzielanej CBR poprzez Komitet Oświatowo-Biblioteczny, następnie sugestia, iż za dalsze jej istnienie winny być odpowiedzialne władze lokalne danego terytorium zamieszkałego przez Polaków lub National Central Library i wreszcie, opracowany w brytyjskim ministerstwie oświaty, projekt oddania CBR pod opiekę brytyjskiej biblioteki publicznej w Yorkshire, postawiły pod znakiem zapytania dalszą działalność Centrali Bibliotek Ruchomych. Władze Komitetu zmuszone zostały do szukania, najlepszego dla biblioteki i polskich czytelników, rozwiązania problemu. Na wniosek ówczesnego kierownika CBR Michała Stopy, Rada Biblioteczna⁷⁹ przedstawiła brytyjskiemu ministrowi oświaty, podczas specjalnego spotkania w dniu 19 stycznia 1967 r., projekt zatrzymania Centrali w Londynie pod nadzorem Rady Bibliotecznej o ile rząd brytyjski przyzna subwencję na okres 3 lat⁸⁰, po którym to okresie biblioteka miałaby się stać samowystarczalna. W dniu 23 lutego 1967 r. Department of Education and Science poinformował POSK o przyznaniu Centrali Bibliotek Ruchomych subsydium na okres trzech lat (1967/68 — £ 3000; 1968/69 — £ 2000; 1969/70 — £ 1000) i aprobachie przedstawionego projektu⁸¹. Centrala Bibliotek Ruchomych pozostała w Londynie a prawo jej własności rząd brytyjski przekazał w dniu 1 kwietnia 1967 r. Polskiemu Ośrodkowi Społeczno-Kulturalnemu. Zakończył się tym samym drugi okres działalności CBR.

Zaczynając trzeci okres swojej działalności, Centrala Bibliotek Ruchomych posiadała majątek wartości około 29 tys. funtów, a tworzyło go około 47 tys. książek oprawnych, urządzenia biblioteczne i kwota £ 4300 w gotówce, otrzymana od brytyjskich władz oświatowych z pozostałości po „Polish Library Fund”⁸². Miała ona także pod swoją opieką 158 punktów bibliotecznych (w tym 110 to bry-

⁷⁹ Rada Biblioteczna została omówiona w rozdziale 2.

⁸⁰ „Wiadomości POSK”, Londyn 1967, nr 7, s. 16.

⁸¹ „Wiadomości POSK”, Londyn 1967, nr 8, s. 5.

⁸² M. A. Stopa: *Sprawozdanie z działalności Centrali Bibliotek Ruchomych za czas od 1.4.do 31.12.1967 r* [w:] „Wiadomości POSK”, Londyn 1968, nr 9, s. 22.

tyjskie biblioteki publiczne), którym wysyłała około 20 000 książek rocznie⁸³. W bibliotece zatrudnionych było czworo pracowników (2 osoby na całym etacie i 2 na pół etatu). W grudniu 1967 r. decyzją władz POSK-u, CBR została przeniesiona do własnego lokalu na Holland Road w zachodnim Londynie. Wydatki na utrzymanie pokrywane były w tym okresie, prawie w całości, z subwencji rządu brytyjskiego i opłat uiszczanych przez brytyjskie biblioteki publiczne. Koniec lat sześćdziesiątych to apogeum działalności Centrali Bibliotek Ruchomych.

Tabela 8

Centrala Bibliotek Ruchomych w latach 1968-1993

Rok	1968	1973	1978	1983	1988	1993
Ogółem punktów bibliotecznych	151	130	101	87	80	46
Brytyjskie biblioteki publiczne	123	112	92	82	77	46
Polskie organizacje	28	18	9	5	3	0
Liczba egz. wysłanych	17 680	13 648	10 100	8 521	5 850	3 035
Liczba egz. zwróconych	16 559	14 548	9 197	7 710	5 382	3 869
Liczba nabytków zakatalogowanych	808	745	602	137	242	315
Liczba egz. kupionych	638	340	322	109	188	315
Liczba egz. ofiarowanych	170	405	280	28	54	0

Źródło: „Wiadomości POSK” — sprawozdania z działalności CBR.

Zgodnie z zawartą umową rok budżetowy 1969/70 był ostatnim, w którym Ministry of Education wspierało finansowo działalność Centrali Bibliotek Ruchomych. Przez dwadzieścia jeden lat (1948-1969) działalności CBR brytyjskie władze oświatowe wydatkowały na nią ponad £ 100 000⁸⁴. W kilka lat po wycofaniu pomocy brytyjskiej, biblioteka zaczęła borykać się z trudnościami finansowymi, które głównie odczuwano przy zakupie nowych książek.

W 1973 r. odchodzącego na emeryturę założyciela i długoletniego kierownika Centrali Bibliotek Ruchomych Michała Stopę, zastąpił Józef Jasnowski. Na przełomie czerwca i lipca 1977 r. CBR została przeniesiona do nowego lokalu w budynku POSK-u, skąd prowadziła swoją działalność do 1993 r. Tabela 8 przedstawia tę działalność od momentu przejścia przez POSK opieki nad CBR do momentu jej modernizacji w 1993 r.⁸⁵.

⁸³ J. Jasnowski: *Zainteresowania ...*, op. cit., s. 137.

⁸⁴ M. A. Stopa: *Sprawozdanie z działalności Centrali Bibliotek Ruchomych za rok 1969* [w:] „Wiadomości POSK”, Londyn 1970, nr 13, s. 32.

⁸⁵ Dane statystyczne ze sprawozdań z działalności CBR za poszczególne lata zamieszczonych w „Wiadomości POSK”, Londyn.

Ograniczenia budżetowe i ogólny spadek czytelnictwa polskiego spowodowały, iż zamykając trzeci okres swojej działalności Centrala Bibliotek Ruchomych miała tylko 46 punktów bibliotecznych korzystających z jej usług i trochę ponad 54 tys. książek, a w tym około 30 tys. zaczytanych, nie nadających się do dalszego wysyłania.

Czwarty okres działalności Centrali Bibliotek Ruchomych rozpoczął się w 1993 r., kiedy to Komisja Biblioteczna postanowiła przeorganizować zasady jej funkcjonowania. Wystąpiono do Secretary of State for National Heritage o przyznanie funduszy w ramach Public Library Development Incentive Scheme na unowocześnienie działalności CBR. Od przyznania dotacji, która głównie przeznaczona była na skomputeryzowanie całości pracy CBR i zakup nowych książek — zgodnie z oczekiwaniami polskich czytelników i wymogami brytyjskich bibliotek publicznych — praca Centrali Biblioteki Ruchomych potoczyła się dwutorowo.

W 1994 r. działały równolegle — „stary system” na dawnych warunkach, ze starym księgozbiorem, prowadzony przez dawny personel i „nowy system” udostępniający zestawy nowości wydawniczych na nowych warunkach finansowych, skomputeryzowany i prowadzony przez nowy personel.

Na początku 1995 r., wraz z odejściem na emeryturę po 40 latach pracy dotychczasowego kierownika CBR Józefa Jasnowskiego, Komisja Biblioteczna, przy aprobacie Zarządu POSK-u, podjęła decyzję o włączeniu Centrali Bibliotek Ruchomych do Biblioteki Polskiej jako jej działu. Po 47 latach dostarczania polskiej książki Polakom zamieszkałym w różnych zakątkach Wielkiej Brytanii, Centrala Bibliotek Ruchomych przestała istnieć jako samodzielna instytucja.

Nowo utworzony dział Biblioteki Polskiej kontynuując ideę działalności CBR i zachowując jej angielską nazwę — Central Circulating Library (CCL), wypożycza książki brytyjskim bibliotekom publicznym w „starym” i „nowym” systemie⁸⁶.

Książki „starym systemem”⁸⁷, wypożyczało w dniu 31.12.1996 r. nadal 15 bibliotek brytyjskich w miastach Bolton, Cambridge, Cwmbran, Doncaster, Horsham, Ipswich, Preston, Redditch, Rochdale, St. Helens, Warwick, Whitchurch, Wolverhpton i w Londynie w dzielnicach Barons Court i Haringey. Odpowiedzialną za ten dział (mieszczący się w dawnym lokalu CBR) jest Józefa Hermaszewska, długoletnia pracownica Centrali Bibliotek Ruchomych. Księgozbiór, którym rozporządza wynosi około 50 tys. książek⁸⁸, z których na ogół tylko 25 000 jest w obiegu. Najwięcej książek wypożycza biblioteka

⁸⁶ Ostatnie dwa lata (1995 i 1996) działalności CBR jako działu Biblioteki Polskiej, zostały omówione w tym punkcie, stwarzając tym samym wyraźniejszy obraz całokształtu pracy „bibliotek ruchomych”.

⁸⁷ Wszystkie dane statystyczne w oparciu o kwestionariusz wypełniony w styczniu 1997 r. i rozmów przeprowadzonych podczas moich wizyt w bibliotece z osobą ją prowadzącą.

⁸⁸ Ostatnia pozycja w inwentarzu — 61 401, lecz przypuszcza się, iż w ciągu 50 lat działalności ponad 12 000 egzemplarzy wycofano, w roku 1993 wycofano ponad 3500 egzemplarzy.

w Wolverhampton — 250 egz., a najmniej Ipswich tylko 25, po 100 książek bierze 6 bibliotek, a pozostałych 7 — przeciętnie po 50. Opłaty za korzystanie z usług „starego systemu”, są niewiele wyższe niż były kilkadziesiąt lat temu. Brytyjskie biblioteki publiczne, oprócz pokrywania kosztów transportu, płaciły za wypożyczoną książkę w roku 1994, w skali rocznej, po £ 0.50 a od roku 1995 płacą po £ 1.00. Otrzymywane pieniądze nie wystarczają na wzbogacanie księgozbioru nowościami; do wysyłki wykorzystywany jest więc tylko stary księgozbiór, którego pozycje nie stanowią zbyt wielkiej atrakcji dla czytelników ani pod względem szaty graficznej ani często treści.

Zlikwidowanie jednak, już w tej chwili, zupełnie „starego systemu”, mogłoby spowodować zniknięcie polskiej książki z półek tych angielskich bibliotek, które nie są skore do wyasygnowania większej kwoty na poprawę usług świadczonych polskim czytelnikom, którzy ze swojej strony nie zawsze domagają się swoich praw.

Niemniej w planach przyszłościowych Komisja Biblioteczna POSK zakłada zakończenie działalności „starego systemu” w ciągu kilku najbliższych lat, licząc na to, iż do tego czasu wszystkie brytyjskie biblioteki publiczne będą korzystały już z usług „nowego systemu”.

Tabela 9

Działalność „starego systemu” Centrali Bibliotek Ruchomych w latach 1994-1996

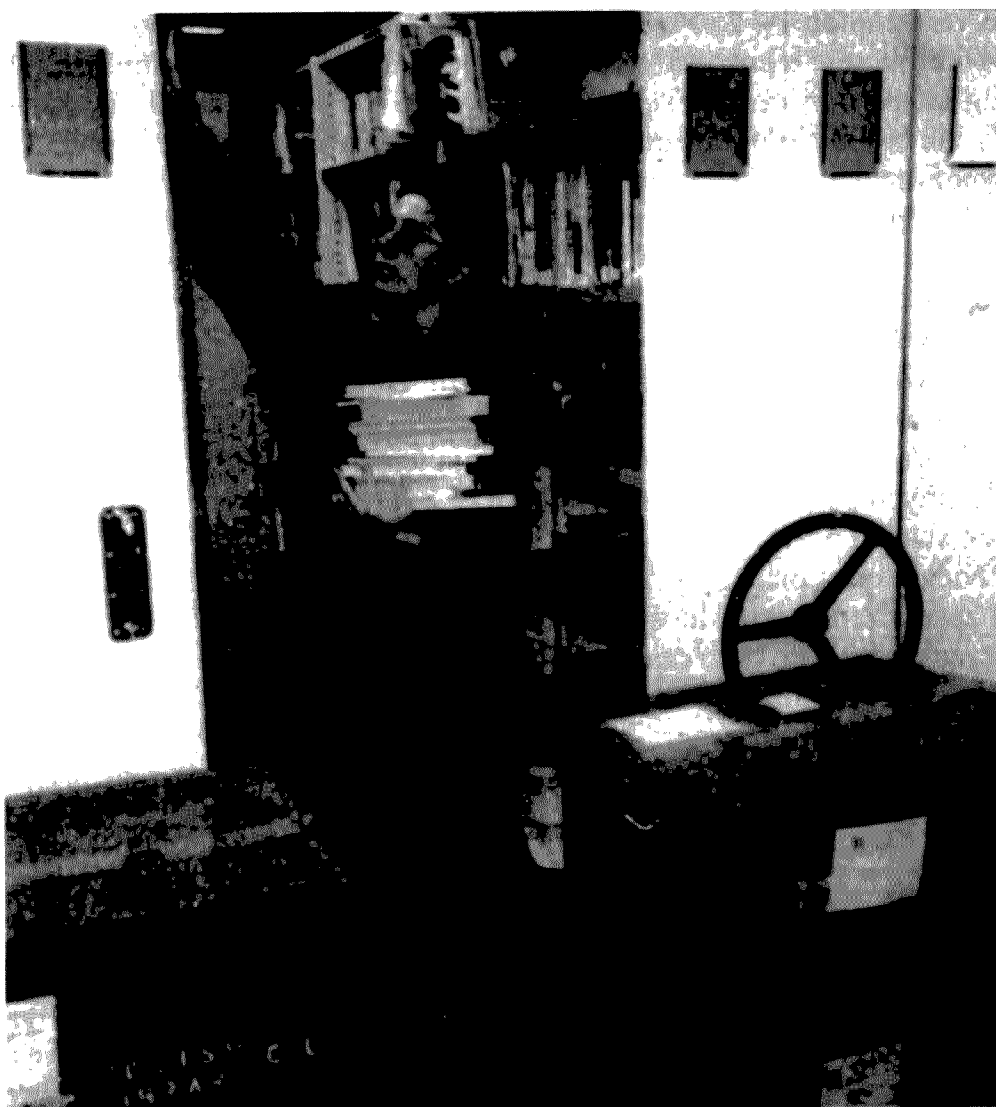
ROK	1994	1995	1996
Liczba brytyjskich bibliotek publicznych	31	17	15
Liczba wysłanych książek	3 045	2 125	1 136
Liczba zwróconych książek	3 335	2 773	2 306
Liczba zakupionych egzemplarzy	480 (zakup i dary)	50? (dary)	nic

Źródło: dane otrzymane od Józefy Hermaszewskiej.

Nadwyżkę książek zwróconych nad wysłanymi tłumaczy fakt, iż część bibliotek po odesłaniu wypożyczonych uprzednio książek przeszła do „nowego systemu”.

„Nowy system”⁸⁹ rozpoczął działalność przygotowawczą już w roku 1993 od spotkań (w styczniu i w sierpniu) z bibliotekarzami 8 brytyjskich bibliotek publicznych, korzystających z usług Centrali Bibliotek Ruchomych, które wyraziły chęć przystąpienia do niego w ramach eksperymentu. W sierpniu zaczęto wprowadzanie około 1000 książek (częściowo zakupionych, a częściowo ofiarowanych w ramach wymiany przez Bibliotekę Narodową w Warszawie) do komputerowej bazy danych. Odpowiedzialną za prowadzenie tego działu, mieszczącego się w lokalu Biblioteki Polskiej, została Anna Stefanicka, pracująca w Bibliotece Polskiej od 1991 r.

⁸⁹ Wszystkie dane statystyczne w oparciu o kwestionariusz wypełniony w 1997 r. i rozmowę z mgr Anną M. Stefanicką.

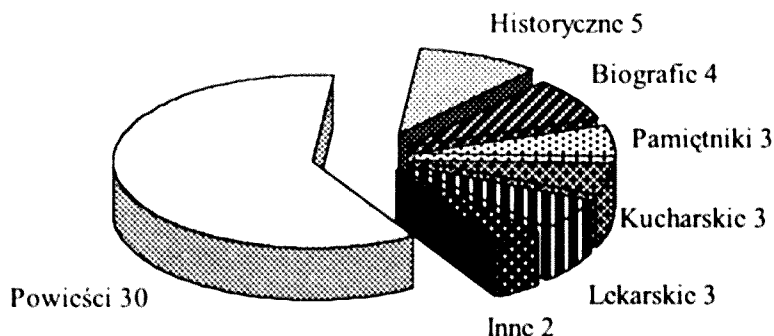

Centrala Bibliotek Ruchomych (CCL)
Anna Stefanicka przygotowuje zestaw książek do wysyłki

Za możliwość korzystania z „nowego systemu”, biblioteki angielskie płacą abonament w wysokości £ 50,00 rocznie oraz £ 2,50 za każdą wypożyczoną książkę. Książki wypożyczane są na okres 6 miesięcy. Za książki nie zwrócone (zagubione lub nie oddane przez czytelników) pobierana jest opłata w wysokości £ 7,00. Biblioteki pokrywają także przesyłkę książek w obie strony. Książki są wysyłane do bibliotek w zestawach po 50 egzemplarzy, w specjalnie do tego zakupionych, plastikowych pudłach łatwych do transportu. Liczba zestawów zależy od liczby czytelników zgłaszających się po polskie książki.

Brytyjskie biblioteki publiczne w Coventry, Reading, Slough, Nottingham i w Londynie w dzielnicach: Acton, Balham, Ealing, West Hill, jako pierwsze korzystające z „nowego systemu”, otrzymały zestawy książek w czerwcu i w lipcu 1994 r.

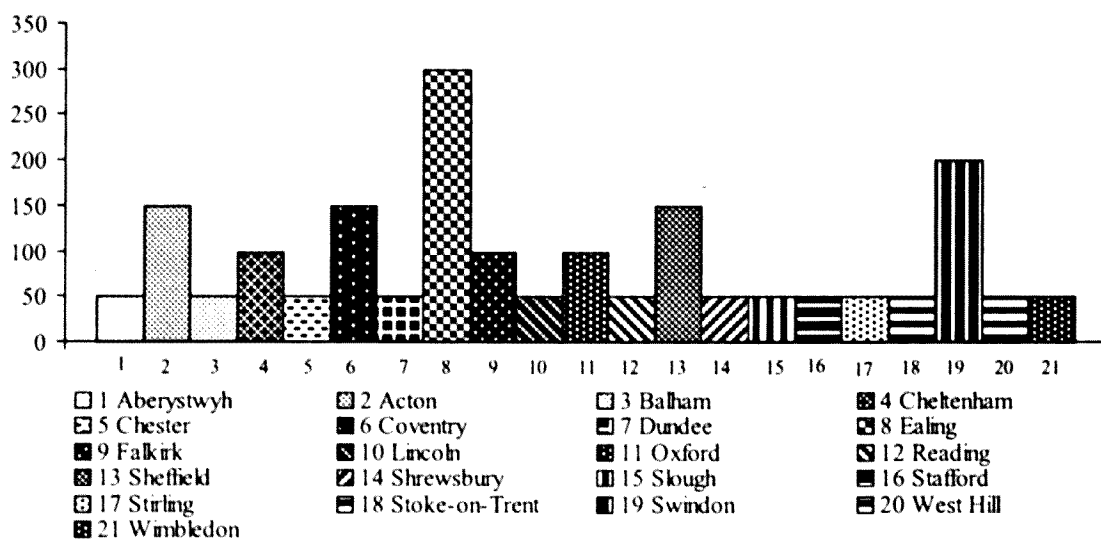
Wykres 11
Skład przeciętnego zestawu „nowego systemu” (liczba egzemplarzy)
Centrali Bibliotek Ruchomych

Źródło: Dane uzyskane od Anny Stefanickiej.

Do bibliotek otrzymujących po raz pierwszy zestawy książkowe „nowego serwisu”, dołączana jest ankieta przeznaczona dla czytelników, której analiza pozwala zorientować się jakich książek czytelnicy oczekują. Bez względu na termin wymiany zestawów, wysyłane są regularnie do bibliotek aktualne biuletyny POSK-u, zawierające informacje o wydarzeniach kulturalnych mających miejsce w POSK-u oraz różne ulotki informacyjne. Biblioteki angielskie zobowiązały się do wydzielenia osobnych półek dla polskich książek i udostępniania przysyłanych informacji. Niektóre biblioteki same zgłaszają sugestie co do doboru książek w zestawie i tak biblioteka w Stirling między innymi prosiła o książki dla dzieci, które specjalnie zostały w tym celu zakupione.

Wykres 12
Liczba egzemplarzy wypożyczanych przez brytyjskie biblioteki publiczne z „nowego systemu”
Centrali Bibliotek Ruchomych, stan na 31.12.1996

Źródło: Dane uzyskane od Anny Stefanickiej.

W dniu 31.12.1996 r. z usług „nowego systemu” korzystało 21 bibliotek, pożyczając od 50 do 300 egzemplarzy książek na okres pół roku. Książki znajdowały się na półkach następujących brytyjskich bibliotek publicznych:

- na terenie Anglii w Cheltenham, Chester, Coventry, Lincoln, Oxford, Reading, Sheffield, Shrewsbury, Slough, Stafford, Stoke-on-Trent i Swindon,
- na terenie Szkocji w Dundee, Falkirk i Stirling,
- na terenie Walii w Aberystwyth,
- na terenie Londynu w dzielnicach Acton, Balham, Ealing, West Hill i Wimbledon.

Tabla 10

Działalność „nowego systemu” Centrali Bibliotek Ruchomych w latach 1994-1996
(stan na 31.12.1996)

BIBLIOTEKI			
Rok	1994	1995	1996
Liczba korzystających z „nowego systemu”	8	12	20
Liczba dołączonych w danym roku	8	5	9
Liczba przejętych od „starego systemu”	7	5	8
Liczba korzystających z CBR po raz pierwszy lub po kilkuletniej przerwie	1	0	1
Liczba rezygnujących z usług „nowego systemu”	0	1	1
KSIĘGOZBIÓR			
Rok	1994	1995	1996
Liczba tytułów	1 050	2 018	2 755
Liczba egzemplarzy	1 450	2 888	3 822
Liczba egzemplarzy wysłanych	1 300	1 750	3 300
Liczba egzemplarzy zwróconych	0	1 325	2 446
Liczba egzemplarzy zagubionych	0	10	0
Liczba egz. wycofanych (zniszczone)	0	45	70
Dochód ¹	£ 3 695-37	£ 5 865-60	£ 10 377-81

¹ Obliczono na podstawie rachunków wystawionych brytyjskim bibliotekom publicznym przez CBR.

Źródło: Obliczenia na podstawie danych otrzymanych od Anny Stefanickiej.

W ciągu niecałych 3 lat działalności „nowego systemu” z usług jego zrezygnowały 2 biblioteki — biblioteka w Nottingham ponieważ zakupiła własną kolekcję polskich książek i biblioteka w Bristol ponieważ nie miała wystarczającej ilości Polaków zainteresowanych czytaniem polskich książek.

Porównując dawne sprawozdania z działalności Centrali Bibliotek Ruchomych z danymi obecnymi, skonstatować z łatwością można, że ilość wypożyczanych książek przez poszczególne brytyjskie biblioteki publiczne z Centrali Bib-

liotek Ruchomych spada drastycznie. Wśród bibliotek, które brały kiedyś kilkaset egzemplarzy, tylko biblioteka w Ealing (Londyn) pozostała przy tej samej liczbie. Żadna biblioteka nie podwyższyła ilości wypożyczanych książek. Zmniejszyła się też radykalnie liczba obsługiwanych przez CBR punktów bibliotecznych — ze 151 w 1968 r. do 35 w 1996 r. Spadek zainteresowania polską książką spowodowany tym, że starsi wiekiem czytelnicy umierają, a młodzi wychowani w Anglii wolą czytać po angielsku, odbił się na działalności Centrali Bibliotek Ruchomych.

Reorganizacja zasad działania CBR oraz jej komputeryzacja usprawniająca pracę, wzmogły zainteresowanie brytyjskich bibliotek publicznych. Nowe, ładnie prezentujące się książki przyczyniły się do przyciągnięcia nowej grupy czytelników, którą stanowią Polacy przybyli do Wielkiej Brytanii w ciągu ostatnich lat. Należy więc wierzyć, że przez długie jeszcze lata dzięki bibliotekom ruchomym polska książka będzie docierała do każdego Polaka na terenie Wielkiej Brytanii, chcącego czytać w rodzimym języku.

2.3. BIBLIOTEKI PARAFIALNE

2.3.1. Biblioteka parafii pod wezwaniem Chrystusa Króla (Balham)⁹⁰

Południowy Londyn, szczególnie okolice Clapham, był miejscem, w którym zaraz po wojnie osiedliła się spora grupa Polaków. W 1946 r. działało tu już, założone przez Tomasza Arciszewskiego, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci i Młodzieży, pod którego auspicjami powstało przedszkole, a w 1951 r., działająca do dnia dzisiejszego, Szkoła Przedmiotów Ojczystych. W 1948 r. społeczność polska na Clapham po raz pierwszy uczestniczyła w odprawianym dla niej — w grzeckościowo udostępnionym angielskim kościele — polskim nabożeństwie. Był to początek dzisiejszej parafii pod wezwaniem Chrystusa Króla, liczącej około 5 tysięcy parafian, obejmującej swym zasięgiem dzielnicę Clapham i Balham. Pierwszy proboszcz, ks. Stanisław Cynar, rozumiejąc potrzeby rosnącej liczbowo parafii postanowił wspólnymi siłami wszystkich parafian zakupić dom, w którym mogłyby odbywać się nabożeństwa, jak i toczyć życie kulturalno-towarzystkowe. W 1969 r. zakupiono budynek w dzielnicy Balham, w którym rozpoczął działalność Polski Ośrodek Katolicki tzw. Klub Orła Białego.

Wkrótce po otwarciu klubu, bo już na przełomie lat 1969/70, powstała, dzięki staraniom wszystkich parafian i dużemu poparciu ks. proboszcza, Biblioteka Parafialna. Biblioteka, pod opieką R. Meyerowej, czynna była początkowo raz w tygodniu, w poniedziałki. Księgozbiór zapoczątkowały dary, zarówno z biblioteki prywatnej ks. Cynara jak i Biblioteki Polskiej, księgarni wysyłkowej F. Tyczyńskiego oraz wielu parafian. Patronat nad nowo powstałą biblioteką, objęło Koło Pań⁹¹, które zakupiło trochę pozycji wydanych przez

⁹⁰ Od nazwy dzielnicy potocznie zwana biblioteką parafii „na Balham”.

⁹¹ *Wiadomości Parafialne Wspólnoty przy kościele Chrystusa Króla Balham*. Londyn lipiec 1979, s. 8.

Polską Fundację Kulturalną oraz prenumerowało emigracyjny tygodnik „Wiadomości”. Innymi, dostępnymi w owym czasie w bibliotece czasopismami, otrzymywanymi w darze, były m.in. z emigracyjnych — „Kultura”, „Głos Kobiet”, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, a z krajowych „Tygodnik Powstaniecki”. Regularnych czytelników miała biblioteka w tym czasie około czterdziestu.

W 1978 r. z inicjatywy kolejnego proboszcza, ks. Stanisława Świerczyńskiego kupiono, mieszczący się naprzeciwko istniejącego Ośrodka, kościół z przylegającymi do niego zabudowaniami. Jedno z pomieszczeń zostało przeznaczone na bibliotekę. Do nowego lokalu, wyposażonego w zamykane, oszklone szafy na książki, zrobione specjalnie dla biblioteki, przeniesiono zbiory na przełomie lat 1980/81. W wygodnym i dużym pokoju można było nareszcie wyeksponować cały księgozbiór biblioteczny, a liczył on już wtedy około 2 tys. tomów. Zdecydowaną jego większość stanowiła beletrystyka, starannie dobrana, tak emigracyjna jak i krajowa. Koło Pań kupowało do zbiorów nowości ukazujące się na emigracyjnym rynku wydawniczym.

Dzisiaj biblioteka nadal mieści się w tym samym lokalu i w każdą niedzielę, w godzinach przedpołudniowych czeka na czytelników. Kieruje nią od kilkunastu już lat, przy ogromnej pomocy grona pań — a przede wszystkim Barbary Borkowskiej i Teresy Marszewskiej — Wanda Kessling⁹². Żadna z osób, pracujących z tak wielkim oddaniem, nie ma przygotowania zawodowego. Wszyscy pracują społecznie.

Z Biblioteki mogą korzystać, nieodpłatnie, wszyscy zainteresowani. Aktualnie zapisanych jest około 300⁹³ osób, w tym korzystających regularnie tylko 100, a więc trochę ponad 2% ogółu parafian. Liczba ta utrzymuje się na tym samym poziomie przez kilka ostatnich lat. Biblioteka ma kilku czytelników spoza parafii i wysyła również około 20 książek do pobliskiego Domu Spokojnej Starości. Jednorazowo można wypożyczyć nie więcej niż 5 książek. Na kartach czytelnika odnotowuje się numer inwentarzowy książki oraz datę jej wypożyczenia. Wśród czytelników prawie nie ma dzieci ani młodzieży, a średnia wieku wypożyczających jest powyżej 55 lat.

Księgozbiór liczy teraz ponad 3 tys. egzemplarzy zinwentaryzowanych. Osobny dział tworzy ponad 200 książek o tematyce religijnej. Kryminały, których jest dość dużo i są bardzo poczytne, są nie spisane, trzymane osobno i wypożyczane bez zapisywania. Z myślą o starszych czytelnikach jest trochę książek z dużym drukiem. Książki ułożone są w szafach, według numerów inwentarzowych wypisanych na grzbiecie. Biblioteka prowadzi inwentarz nabytków odzwierciedlający aktualny stan zbiorów odnotowując w nim autora, tytuł i kolejny numer pozycji. Posiada też alfabetyczny katalog autorski, obecnie uaktualniany. Czytelnicy mają dostęp do katalogu, lecz rzadko z niego korzy-

⁹² Dr Wanda Kessling zmarła dnia 8 sierpnia 1997 roku.

⁹³ Wszystkie dane statystyczne podane są na podstawie rozmów z osobami prowadzącymi Bibliotekę.

stają. Najchętniej czytane są powieści, książki o tematyce historycznej, biografie i wspomnienia z okresu ostatniej wojny.

Rocznie zbiory biblioteczne powiększają się o około 100 nowych pozycji, które przeważnie pochodzą z darów. Koło Pań kupuje nadal trochę tytułów z emigracyjnych nowości wydawniczych. Biblioteka nie ma żadnego stałego funduszu przydzielonego jej przez parafię. Jedynym dochodem są datki wrzucane do puszek w bibliotece i pieniądze uzyskane ze sprzedaży na kiermaszu dubletów i książek niepotrzebnych. Dochód ten przeznaczany jest także na zakup książek. Koszty biurowe (ołówki, papier itp.) pokrywane są na ogół z własnych pieniędzy osób prowadzących bibliotekę.

Biblioteka Parafialna na Balham, otoczona życzliwością proboszcza ks. Władysława Wyszowadzkiego, wspomniana (co jest rzadkością) w biuletynach parafialnych, jest żywą komórką, która powinna jeszcze przez długie lata służyć społeczności polskiej w tamtej części Londynu.

2.3.2. Biblioteka parafii pod wezwaniem Jezusa Miłosiernego (Croydon)⁹⁴

Parafia polska Crystal Palace — Croydon w południowym Londynie powstała we wrześniu 1950 r.⁹⁵ i skupiała około 300 polskich rodzin. Założycielem i proboszczem był — i jest do dnia dzisiejszego — ks. Walerian Gajecki. Przez pierwsze lata nabożeństwa odbywały się w kościele angielskim, lecz młoda i prężna parafia odczuwała coraz silniej potrzebę własnego domu — ośrodka, w którym skupiałoby się życie kulturalno-towarzyskie członków parafii, znalazłaby pomieszczenie szkoła sobotnia, jak również byłby lokal dla różnych organizacji działających na terenie parafii. W 1963 r. doszło do otwarcia własnego Ośrodka Parafialnego, do którego przeniosła się szkoła sobotnia, a dom stał się miejscem zebrań i spotkań, obchodów świąt kościelnych i narodowych. Z biegiem lat dobudowano salę ze sceną i wreszcie nowy kościół. W tej chwili parafia liczy około 1000 osób, wywodzących się przeważnie z emigracji żołnierskiej, mały procent stanowią Polacy, którzy osiedlili się w Londynie w ostatnich latach. W pomieszczeniach Ośrodka Parafialnego znalazło się także miejsce dla biblioteki

Działająca współcześnie biblioteka zawdzięcza swój powrót do życia, po kilkunastoletniej przerwie, zapałowi Zygmunta Kowalczyka urodzonego już w Wielkiej Brytanii z matki Walijki i ojca Polaka, a ożenionego z Angielką. Z podziwu godną energią postanowił on otworzyć zamknięte od lat pomieszczenie z książkami i wskrzesać bibliotekę, udostępniając książki wszystkim chętnym, a przede wszystkim dzieciom i młodzieży, z działającej przy parafii Szkoły Przedmiotów Ojczystych, do której i jego dzieci zaczęły wtedy uczęszczać

Nie sposób już dzisiaj ustalić dokładnej daty powstania Biblioteki Parafialnej, ale było to na początku lat pięćdziesiątych, wkrótce po założeniu parafii.

⁹⁴ Od nazwy dzielnicy potocznie zwana biblioteką parafii „w Croydon”.

⁹⁵ *25 lecie Polskiej Parafii Croydon-Crystal Palace*. Londyn 1975, s. 11.

Ofiarne przez wiele lat prowadziła ją pani Wnukowa. Pierwsze książki pochodziły z rozwiązujących się polskich bibliotek wojskowych, organizacyjnych itp., oraz z darów parafian. Wraz z odejściem w latach siedemdziesiątych długoletniej bibliotekarki, książki zostały zgromadzone w jednym, małym pokoiku i zamknięte na klucz, ponieważ nie było chętnych do kontynuowania jej pracy!

Drugie jakby „założenie” biblioteki nastąpiło w 1986 r. Rozpoczął je Zygmunt Kowalczyk od segregacji i spisania wydobytego z zamknięcia księgozbioru oraz od zrobienia półek na książki. Cały księgozbiór został podzielony na działy (fikcja w twardej oprawie, książki w miękkiej oprawie, literatura dziecięca (5-7 lat), literatura dziecięca (powyżej 8 lat), historia, Polonia (emigracja), krajobrazy, religia, przyroda, pedagogika, zdrowie, nauki ścisłe oraz kuchnia), a spis jego stworzył rodzaj katalogu rzeczowego. Opis bibliograficzny książki zawiera tylko jej tytuł i nazwisko autora, podana jest też liczba egzemplarzy. Katalog, z przyczyn technicznych, nie obejmuje niestety książek wprowadzonych do zbioru po 1987 r.

Biblioteka nie posiada właściwie własnego lokalu. Książki, ułożone częściowo na półkach, częściowo w pudłach, trzymane są w małym, zamykanym pomieszczeniu w domu parafialnym. W godzinach otwarcia biblioteki wyciągane są z kilkunastu pudeł i rozkładane tematycznie na stołach w dwóch pokojach, które normalnie służą szkole sobotniej za klasy, reszta zaś ustawiona jest, także tematycznie, na półkach. Czytelnicy mają wolny dostęp do książek.

Do maja 1994 r. biblioteka była czynna dwa razy w miesiącu — w pierwszą sobotę miesiąca, podczas zajęć szkoły sobotniej, dla dzieci i młodzieży oraz przez pół godziny w pierwszą niedzielę miesiąca, głównie dla dorosłych. Obecnie czynna jest tylko w pierwszą niedzielę każdego miesiąca. Na drzwiach Domu Parafialnego wywieszona jest informacja przypominająca, z wyprzedzeniem, datę otwarcia biblioteki. Osoby chcące pożyczyć książki w okresie, gdy biblioteka jest zamknięta mogą korzystać ze specjalnej półki z książkami, zlokalizowanej przy pomieszczeniu bibliotecznym. Nad jej działalnością czuwa tylko jedna osoba, co czasami utrudnia regularne funkcjonowanie.

Księgozbiór jest nie zinwentaryzowany, ocenia się go teraz na około 4500 tomów⁹⁶. Najliczniejszą grupę książek stanowią powieści a następnie książki o tematyce historycznej. Dużo jest książek dla dzieci i młodzieży. Wśród tej ostatniej grupy przeważają książki wydane w Polsce. Pozostała część księgozbioru zawiera wydawnictwa krajowe i emigracyjne w podobnej liczbie. Nie posiadając żadnego dochodu, biblioteka nie dokonuje właściwie żadnych zakupów nowości książkowych. Większość księgozbioru to pozycje dawno wydane i wyglądem zewnętrznym nie przyciągające czytelnika. Od czasu do czasu Komitet Rodzicielski szkoły sobotniej przydziela trochę pieniędzy na zakupienie książek dziecięcych i młodzieżowych. Księgozbiór powiększa się wyłącznie dzięki darom parafian, wśród których trafiają się też wydawnictwa najnowsze, szczegól-

⁹⁶ Wszystkie dane statystyczne podane są na podstawie rozmowy z osobą prowadzącą bibliotekę.

nie krajowe. Biblioteka posiada kilka słowników i książek w językach obcych. Wszystkie książki mają na stronie tytułowej pieczętkę biblioteki. Nie prowadzi się działu czasopism, choć kiedyś ofiarowane stare numery „Przekroju”, które były chętnie wypożyczane.

Wypożyczać książki mogą wszyscy chętni. Usługi biblioteczne są darmowe. Czytelnicy nie mają swoich kart, tylko w „księdze wypożyczeń” bibliotekarz odnotowuje pożyczone pozycje, podając autora i tytuł książki, a czytelnik potwierdzając zapis, składa obok swój podpis. Z biblioteki korzysta około 25 osób, ale regularnych czytelników jest nie więcej niż 12. W 1996 r. biblioteka z różnych przyczyn nie była czynna regularnie co miesiąc i spowodowało to chwilowy spadek zainteresowania nią czytelników. Średnia wieku czytelników wynosi 60 lat i zdecydowaną większość stanowią kobiety.

Zygmunt Kowalczyk w ramach uaktywnienia czytelnictwa nosi się z zamiarem przywrócenia wypożyczania książek dzieciom i młodzieży podczas zajęć szkoły sobotniej, jak i zamieszczania wzmianek o bibliotece w biuletynie parafialnym. Mając młodego wiekiem i pełnego entuzjazmu opiekuna, biblioteka parafii ma wielkie szanse na przetrwanie.

2.3.3. Biblioteka parafii pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej (Devonia)⁹⁷

Parafia pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej usytuowana jest przy najstarszym polskim kościele w Londynie znajdującym się przy Devonia Road. Historia jej związana jest ściśle z dziejami Polskiej Misji Katolickiej⁹⁸ w Anglii i Walii, choć parafia powstała dopiero po II wojnie światowej. Skupia ona obecnie około 1000 Polaków (mniej więcej 600 adresów) zamieszkałych w północnym Londynie. Od momentu powstania parafia stała się ośrodkiem życia kulturalno-towarzyskiego swoich parafian. W ciągu ostatnich 50 lat działały tu lub działają nadal m.in. chór, zespół tańca, a przede wszystkim Szkoła Przedmiotów Ojczystych, do której uczęszcza ponad 200 dzieci i młodzieży. Sala parafialna i przylegająca do niej kawiarenka są miejscem cotygodniowych spotkań rodaków (przyjeżdżających nieraz z dużych odległości), zabaw tanecznych, imprez kulturalnych.

Dla spragnionych strawy duchowej, w sąsiadującym z kawiarenką pokoju znajduje się biblioteka parafialna. Trudno dzisiaj ustalić kiedy ona powstała ponieważ nikt nie pamięta, a nie ma żadnej kroniki. Opierając się na zgodnym twierdzeniu pań prowadzących bibliotekę możemy przyjąć, że było to „zaraz po wojnie”. Założyła ją i ofiarnie przez wiele lat prowadziła, nieżyjąca już dzisiaj, Felicja Borowa.

Księgozbiór umieszczony jest w zamykanych szafach w pokoiku, który ma wielu użytkowników. Korzystać z biblioteki można przez 3-4 godziny w nie-

⁹⁷ Od nazwy ulicy potocznie zwana biblioteką parafii „na Devonia”.

⁹⁸ Polska Misja Katolicka została omówiona w rozdziale 1.2.

dziele, raz w tygodniu, w godzinach przedpołudniowych. Obecnie, społecznie, zajmują się nią dwie osoby — Henryka Radziuk i Janina Rybińska. Żadna z osób nie posiada przygotowania bibliotekarskiego. Nie ma już ochotników, którzy pomagali jeszcze kilka lat temu.

Nikt już dzisiaj nie pamięta skąd wzięły się pierwsze książki i ile ich było. Stan obecny to około 2500⁹⁹ pozycji, które pochodzą głównie z darów. Na zakup nowości biblioteka wygospodarowuje rocznie od 50 do £ 100. Pieniądze te, pochodzące z darów i członkostwa, umożliwiają nabycie od 10 do 15 nowych książek w skali rocznej. Parafia nie dofinansowuje działalności biblioteki. Księgozbiór składa się zarówno z pozycji wydawanych w kraju jak i na emigracji. Przeważającą część stanowią powieści. Biblioteka nie posiada czasopism, książek w językach obcych, książek dziecinnych, encyklopedii czy słowników. Prawie wszystkie egzemplarze oprawione są w brązowy papier, a na grzbiecie wypisane mają numery porządkowe, według których ustawione są na półkach.

Książki będące w posiadaniu biblioteki wpisane są w układzie alfabetycznym, autorami w księdze pełniącej jednocześnie rolę inwentarza i katalogu. Numer porządkowy nie odzwierciedla stanu faktycznego.

Z biblioteki mogą korzystać wszyscy zainteresowani, po uiszczeniu opłaty członkowskiej wynoszącej 20 pensów miesięcznie. Biblioteka nie posiada żadnego regulaminu — można wypożyczać dowolną liczbę książek na nieokreślony okres czasu. Dla korzystających z biblioteki prowadzone są, specjalnie w tym celu drukowane, karty czytelnika, które oprócz nazwiska i adresu czytelnika, zawierają adnotacje o wypożyczonej książce — numer książki, datę wypożyczenia i zwrotu. Jak wszędzie tak i w bibliotece na Devonii widać wyraźnie spadek liczby czytelników. Jeszcze w roku 1970, aby móc zaspokoić zapotrzebowanie czytelników, przy niewystarczająco dużym własnym księgozbiorze, prowadząca wówczas bibliotekę F. Borowa dopożyczała z Centrali Bibliotek Ruchomych 300 książek¹⁰⁰ rocznie. Dzisiaj karty czytelników ma 51 osób, ale regularnie wypożycza tylko 20, co stanowi 2% ogółu parafian. Osobom z Polski, przebywającym czasowo w Londynie, udostępniane są książki nie zinwentaryzowane, pochodzące z darów.

Biblioteka parafialna „na Devonii” jest jedną z polskich bibliotek, w której coraz rzadziej ktoś sięga po polską książkę.

2.3.4. Biblioteka parafii pod wezwaniem NMP Matki Kościoła (Ealing)¹⁰¹

Polska parafia wyznania rzymskokatolickiego w zachodniej dzielnicy Londynu — Ealing powstała w 1948 r. i jest pod opieką Zgromadzenia Księża Marianów. Przez bez mała 40 lat, nabożeństwa polskie odprawiane były w dwóch

⁹⁹ Wszystkie dane statystyczne podane są na podstawie rozmów z osobami prowadzącymi bibliotekę.

¹⁰⁰ M. A. Stopa: *Sprawozdanie z działalności Centrali Bibliotek Ruchomych za rok 1970* [w:] „Wiadomości POSK”. Londyn 1971, nr 16.

¹⁰¹ Od nazwy dzielnicy potocznie zwana biblioteką „na Ealingu”.

angielskich kościołach, a po stworzeniu Polskiego Ośrodka Katolickiego (tzw. POK) na Courtfield Gardens również w utworzonej w nim kaplicy. W 1986 r. społeczność polska na Ealing świętowała konsekrację własnego kościoła zakupionego dzięki wysiłkowi całej tamtejszej wspólnoty polskiej. W przylegających do kościoła zabudowaniach otwarty został Ośrodek z salą na wszelkiego rodzaju imprezy, kawiarnio-restauracją i z pomieszczeniem na bibliotekę. Parafia na Ealing ma zarejestrowanych około 6 tysięcy parafian i jest jedną z większych polskich parafii.

Bardzo trudno ustalić dzisiaj dokładną datę powstania biblioteki. Pomysł jej założenia był inicjatywą grona pań pod przewodnictwem Barbary Kintzi i poparciem ówczesnego proboszcza ks. Pawła Honkisa, który udostępnił lokal w POK-u. Organizując różne imprezy, zebrały one pieniądze na zakup pierwszych książek. Dopomógł w tym zakupie, jak i w wyposażeniu pomieszczenia bibliotecznego w półki, również ks. proboszcz asygnując pieniądze z parafii. Zbiór powiększył się także dzięki „książkowej” ofiarności parafian i w latach 1968/69, kiedy biblioteka rozpoczęła działalność, liczył już około 700 tomów. Wszystkie pozycje, po oprawieniu, były zapisane alfabetycznie autorami w inwentarzu. Biblioteką opiekowało się wtedy Koło Przyjaciół Biblioteki, którego członkowie pełnili dyżury w godzinach jej otwarcia jak i wykonywali wszelkie prace biblioteczne. Biblioteka była czynna 3 razy w tygodniu, głównie wieczorami i korzystało z jej usług około 100 osób.

Do swojego obecnego pomieszczenia biblioteka została przeniesiona w 1986 r. W korytarzu, łączącym kościół z Ośrodkiem, obudowano ścianę zamkniętymi szafami na księgozbiór biblioteczny i ustawiono stoliki. Podczas uroczystych nabożeństw, lokal biblioteczny spełnia również funkcję dodatkowej zakrystii. Biblioteka czynna jest w piątki wieczorem i w soboty rano i po południu, razem 6 godzin. W niedziele, jako jedyna z bibliotek parafialnych, jest zamknięta.

Od 1973 r. bibliotekę prowadzi, w ramach pracy społecznej, Krystyna Zbierańska, poświęcając jej wiele serca, energii i czasu. Dorywczo przy dyżurach pomaga jedna osoba.

Dostęp do zbiorów bibliotecznych mają wszyscy zainteresowani. Nie pobiera się żadnych opłat. Według regulaminu, jednorazowo można wypożyczyć 3 książki¹⁰² (przebywający czasowo w Londynie przyjezdni z Polski tylko 2) na okres 4 tygodni. Wszystkie osoby korzystające z biblioteki posiadają karty czytelnika, na których odnotowywane są numery pożyczonych przez nich książek i data ich wypożyczenia. Obecnie karty posiada około 200 czytelników, z których regularnie wypożycza nie więcej niż 40 (liczba ich niestety spada) czyli 6% ogółu parafian. Średnio, podczas dyżuru, odwiedza bibliotekę 5 osób.

Księgozbiór liczy ponad 3 tysiące zinwentaryzowanych pozycji, a wiele książek czeka jeszcze na włączenie do zbiorów. Najchętniej czytane są bio-

¹⁰² Wszystkie dane statystyczne podane są na podstawie rozmowy z Krystyną Zbierańską.

grafie, wspomnienia z II wojny światowej i książki o tematyce historycznej. Książki, oznakowane sygnaturą i pieczęcią biblioteki, ustawione są na półkach alfabetycznie autorami. Biblioteka posiada dwa katalogi. Alfabetyczny autor-ski, który zawiera wszystkie pozycje i tematyczny tzw. zeszyt informacyjny podzielony na działy: książki dla rodziców i nauczycieli, książki kucharskie, beletrystyka, podróże i geografia, historia literatury, kryminały, poezja, historia i historia starożytna, polityka i ekonomia, Armia Krajowa, sztuka teatr muzyka, religia i filozofia, biografie wspomnienia pamiętniki, Solidarność, Rok 1920, najnowsza historia Polski. Księgozbiór powiększa się rocznie średnio o 50 pozycji, z których 10 — 15 to zakup, a resztę stanowią dary.

Biblioteka nie posiada stałego budżetu. Na zakup książek otrzymuje sporadycznie pieniądze od Komitetu Parafialnego. Kupowane są przede wszystkim wydawnictwa emigracyjne (głównie „Veritasu”). Minimalny też dochód daje puszka z datkami czytelników, a przeznaczony jest on w większości na pokrycie kosztów administracyjnych.

Ciekawą inicjatywą bibliotekarki jest podawanie w biuletynie parafialnym „lektury miesiąca”, którą są przeważnie książki o tematyce religijno-filozoficznej. Nie ma niestety danych, jak to zalecenie jest w praktyce realizowane.

Ealingowska Biblioteka Parafialna ma wszelkie szanse utrzymania się, choć bliskość Biblioteki Polskiej w POSK-u jak i duży dział polskich książek w lokalnej angielskiej bibliotece publicznej, nie są elementami sprzyjającymi.

2.3.5. Biblioteka parafii pod wezwaniem Matki Bożej Fatimskiej (Forest Gate)¹⁰³

Piętnaście polskich rodzin zamieszkujących obrzeża północno-wschodniego Londynu zaczęło organizowanie swojego „polskiego” życia od założenia w 1957 r. Szkoły Przedmiotów Ojczystych. Po upływie sześciu lat powstała również parafia polska — Forest Gate. Nabożeństwa odbywały się w kościele angielskim, lecz społeczność polska czując potrzebę posiadania własnego lokum, doprowadziła do kupienia w 1974 r. Domu Parafialnego. Obecna parafia Forest Gate — Ilford zasięgiem swoim obejmująca znaczny obszar wschodniego i północno-wschodniego Londynu wraz z jego obrzeżami, skupia około 250 rodzin.

Biblioteka parafii Forest Gate — Ilford zawdzięcza swoje powstanie proboszczowi ks. Stanisławowi Cymbaliście. Za jego namową dr Jan Gołaszewski uczynił parafię spadkobierczynią swojego, liczącego około 200 pozycji, księgozbioru. W takiej sytuacji w przybudówce do Domu Parafialnego, w której mieści się klub towarzyski, postanowiono otworzyć bibliotekę. Społecznie wykonano półki i w 1980 r. Biblioteka zaczęła działać. Czynna była raz w tygodniu, w piątek wieczorem, w godzinach otwarcia Klubu. Pilnował jej rozwoju

¹⁰³ Od nazwy dzielnicy potocznie zwana biblioteką parafii „na Forest Gate”.

następny proboszcz parafii, wielki miłośnik słowa pisanego i sam posiadacz sporej biblioteczki, ks. Tadeusz Szkudlarski.

W ciągu następnych lat księgozbiór rozrastał się, ale wyłącznie dzięki darom parafian. W inwentarzu zapisanych jest 2300 pozycji, ale oblicza się, iż około 700 tomów, w okresie istnienia biblioteki, zostało wykreślonych i obecnie faktyczny stan zbiorów to około 1600¹⁰⁴ tomów, wydawanych zarówno w Kraju jak i na emigracji. Na zinwentaryzowanie czeka jeszcze ponad 500 książek. W księgozbiornie zdecydowanie przeważają powieści, które są najchętniej czytane. Biblioteka posiada katalog autorski. Książki ustawione są na półkach według numeracji inwentarzowej zaznaczonej na grzbiecie tomu. Numer inwentarza zapisany wewnątrz książki stanowi jedyne oznaczenie przynależności jej do biblioteki parafialnej.

Z biblioteki korzystać mogli wszyscy zainteresowani polską książką, wypożyczając nieodpłatnie dowolną ich liczbę, na nieokreślony czas. Czytelnikami byli na ogół ludzie starsi i pod koniec lat osiemdziesiątych liczba ich dochodziła do 50. Czytelnicy zapisywali — albo i nie — w specjalnej „książce wypożyczeń” tytuły wypożyczonych książek

Lata dziewięćdziesiąte to niestety okres schyłkowy działalności biblioteki, do czego w dużej mierze przyczynił się brak zainteresowania nią ze strony kolejnego proboszcza. W rezultacie od mniej więcej 1995 r. nikt książek nie wypożycza. Doprowadziło to do paradoksalnej sytuacji — w teorii bowiem parafia posiada bibliotekę, ale w praktyce właściwie jej nie ma, bo jest nieczynna.

Kilka miesięcy temu nowym proboszczem parafii został młody i energiczny ksiądz, należy więc mieć nadzieję, że życie kulturalno-towarzyskie zacznie budzić się z chwilowego letargu i parafianie odwiedzając Klub złączą z powrotem zaglądać i do biblioteki.

2.3.6. Biblioteka parafii pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli (Hammersmith)¹⁰⁵

Parafia św. Andrzeja Boboli na Hammersmith wywodzi się z powstałej zaraz po zakończeniu wojny, bo już w 1946 r., parafii Londyn-Śródmieście, która skupiała tysiące Polaków zamieszkujących południowo-zachodni i zachodni Londyn. Nabożeństwa polskie odprawiane były wówczas w angielskim kościele Brompton Oratory. Na początku 1961 r. parafia zakupiła kościół od Prezbiterianów w dzielnicy Londynu Hammersmith. Poświęcenie kościoła pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli nastąpiło w tym samym roku w grudniu.

Prawdopodobnie bliskie sąsiedztwo Biblioteki Polskiej jest powodem, że parafia położona w centrum Londynu i licząca około 3 tysięcy parafian, nie posiada własnej biblioteki. Trudno bowiem nazwać biblioteką pokój przeznaczony na zbiórki harcerskie i inne zajęcia, do którego każdy ma wolny dostęp

¹⁰⁴ Wszystkie dane statystyczne podane są na podstawie rozmowy z Jadwigą Antoniak.

¹⁰⁵ Od nazwy patrona potocznie zwana biblioteką parafii „u Boboli”.

i w którym na półkach znajduje się około tysiąca książek¹⁰⁶ pozostałych po kiermaszach szkolnych i parafialnych. Książki są nie spisane i nikt się nimi nie opiekuje. Dobrze jednak, że książki są i każdy kto ma ochotę może z nich korzystać.

2.3.7. Biblioteka parafii pod wezwaniem Matki Bożej Miłosierdzia (Willesden)¹⁰⁷

Polski Ośrodek Katolicki na Willesden Green w północno-zachodnim Londynie, pod opieką księży z Zakonu Towarzystwa Jezusowego powstał oficjalnie we wrześniu 1955 r. Nabożeństwa odprawiano na początku w angielskim kościele, ale wkrótce zaczęto robić starania o własny ośrodek. Zakupiony ze składek parafian oraz funduszków zakonnych i Centralnej Sodalicji Mariańskiej, dom przy Walm Lane, został poświęcony 5 grudnia 1959 r. Na parterze domu znajdowała się mała kaplica oraz sala, która w zależności od potrzeb służyła: Ośrodkowi — za miejsce zebrań i imprez; młodzieży — za miejsce na zabawy; harcerzom — za miejsce zbiórek; korzystała z niej także Szkoła Przedmiotów Ojczystych. Część górna domu przeznaczona była na pomieszczenia zakonne. W miarę rozwoju Ośrodka, powierzchnia domu zaczęła być niewystarczająca. Dzięki ofiarności polskiej wspólnoty udało się kupić sąsiedni budynek, który po odpowiedniej adaptacji został poświęcony i oddany do użytku 4 grudnia 1966 r. Dobudowano do niego w 1972 r. salkę dla młodzieży. Ośrodek obchodzący w 1995 r. 40-lecie swojego istnienia i działalności, mieści się więc obecnie w dwóch domach; „starym” z kaplicami i pomieszczeniem dla duszpasterzy i „nowym”, który od początku stał się — i jest po dziś dzień — ośrodkiem życia kulturalnego, społecznego i towarzyskiego parafii.

W nowym domu, w dużym pokoju na pierwszym piętrze, postanowiono otworzyć bibliotekę. W ramach pracy społecznej obudowano pokój zamykanymi szafami, które powoli zaczęły zapełniać się książkami. Biblioteka rozpoczęła swoją działalność już w grudniu 1966 r.

Czytelnikami, w przeważającej większości, byli parafianie, którzy w niedziele, przed czy po mszy świętej szukali polskiego „słowa pisanego”. Nie ma niestety żadnych danych statystycznych, trudno więc ustalić liczbę czytelników z pierwszych lat działalności, ale przypuszcza się, że było ich około 100. Z biegiem lat, gdy najwierniejsi czytelnicy, czyli ci z tzw. emigracji wojennej, zaczęli wymierać, liczba korzystających z biblioteki spadła. Wzrost czytelników zaobserwowany w latach osiemdziesiątych, spowodowany był emigracją „Solidarnościową”, która łąpczywie czytała pozycje niedostępne przedtem w Kraju. W roku 1990 regularnych czytelników było około 50, a obecnie jest ich nie więcej niż

¹⁰⁶ Informacje uzyskane na podstawie wizji lokalnej, rozmowy z ks. proboszczem Ryszardem Juszcziakiem oraz Krystyną Tyszczyk.

¹⁰⁷ Od nazwy dzielnicy potocznie zwana biblioteką parafii „na Willesden”.

25¹⁰⁸ i liczba ich ciągle spada. Parafia na Wilsden — choć nie tak liczna jak dawniej — ma obecnie około 2500¹⁰⁹ parafian, z których tylko 400-450 aktywnie uczestniczy w jej życiu. Z powyższych danych wynika, że tylko 1% ogółu parafian korzysta z biblioteki (czyli 5.5% z grupy aktywnych).

Biblioteka — jak i 30 lat temu — otwarta jest w każdą niedzielę, w godzinach przedpołudniowych, przez dwie i pół godziny. Korzystać z niej mogą nieodpłatnie wszyscy, pod warunkiem, że będą przestrzegać ułożonego w 1979 r. regulaminu wywieszonego w jej lokalu. Najliczniejszą grupę wiekową użytkowników stanowią czytelnicy pomiędzy 50 a 70 rokiem życia. Polacy urodzeni na emigracji stanowią mniej niż 2% korzystających i są to przeważnie uczniowie szkoły sobotniej przygotowujący się do egzaminów z języka polskiego.

Każdy czytelnik może wypożyczyć jednorazowo do 4 książek na okres 4 tygodni, wyjątek stanowią powieści detektywistyczne i książki dla dzieci wypożyczane bez ograniczeń. Za przetrzymanie, zagubienie lub zniszczenie książki nie ma oficjalnych kar, ale oczekuje się od czytelnika drobnego datku do puszki.

Biblioteką, w chwili obecnej, opiekuje się Irena Bojakowska, przy ogromnej pomocy i zaangażowaniu Krystyny Grey, Haliny Lajer, Kazimiery Zmorzyńskiej i Adama Witko. Wszystkie osoby pracują społecznie, zamieniając się rotacyjnie niedzielnymi dyżurami. Dodatkowo spotykają się wszyscy w każdy wtorek na dwie godziny, które wykorzystywane są na oprawę książek, zapisywanie nowych nabytków w inwentarzu i katalogu czy wypisywanie książek zagubionych i zniszczonych. Nikt z prowadzących bibliotekę nie jest zawodowym bibliotekarzem, a umiejętności swoje nabyli poprzez wieloletnią pracę.

Księgozbiór, którego znaczną część stanowią pozycje wydawnictw emigracyjnych, szczególnie „Veritas”, liczy około 2500 pozycji. Największy dział stanowią powieści. Biblioteka nie posiada słowników, encyklopedii, książek w obcych językach ani czasopism. Kartkowy, alfabetyczny katalog autorski, prowadzony na bieżąco, stanowi podstawowy wykaz księgozbioru. Nabytki odnotowywane są także na kartkach, które ułożone chronologicznie według dat ich nabycia, tworzą inwentarz. Dla czytelników prowadzony jest, w specjalnym zeszycie, uproszczony katalog autorski, rzadko obecnie wykorzystywany. Nie ma katalogu rzeczowego. Książki na półkach ustawione są alfabetycznie autorami, bez względu na ich tematykę. Wyjątek stanowią powieści kryminalne i książki dla dzieci, które nie skatalogowane, trzymane są oddzielnie.

Na specjalnie drukowanych w języku polskim kartach czytelnika, robione są adnotacje odnośnie wypożyczonej książki oraz data jej wypożyczenia i zwrotu. Kart jest około 200, lecz aktualnie, nie więcej niż 25-30 czytelników korzysta ze zbiorów.

Biblioteka finansowo jest samowystarczalna. Bardzo skromne fundusze wypracowywane są przez personel biblioteczny, poprzez organizowanie dwa razy

¹⁰⁸ Wszystkie dane statystyczne podane są na podstawie rozmowy z Ireną Bojakowską.

¹⁰⁹ Zarejestrowanych jest około 700 rodzin, średnio w rodzinie 3-4 osoby (na podstawie rozmowy z o. Tadeuszem Spornym SJ).

Biblioteczka parafii pw. Matki Bożej Miłosierdzia na Willesden.
Panie zajmujące się nią: Irena Bojakowska, Krystyna Grey, Halina Lajer, Kazimiera Zmorzyńska

w roku bazarów z książkami specjalnie w tym celu ofiarowanymi jak i wycofanymi ze zbiorów bibliotecznymi. Zarobione pieniądze przeznaczone są na zakup nowości wydawniczych, głównie emigracyjnych. Liczba kupowanych książek jest więc niewielka; średnio około 5-6 w roku. I tak w 1989 r. zakupiono 8 egzemplarzy, w 1994 r. — 6, a do września 1996 tylko 2 pozycje.

Zdarzają się niedziele, podczas których nikt z parafian po książkę do biblioteki nie zajrzy.

2.4. BIBLIOTEKI SZKOLNE

2.4.1. Biblioteki Szkół Przedmiotów Ojczystych

Omawiając biblioteki polskie w Londynie nie sposób pominąć bibliotek istniejących przy Szkołach Przedmiotów Ojczystych tzw. szkołach sobotnich. Szkoły te zaczęły powstawać w Wielkiej Brytanii głównie pod koniec lat czterdziestych i na początku pięćdziesiątych, jako odpowiedź społeczeństwa polskiego na politykę likwidacyjną szkolnictwa polskiego prowadzoną przez rząd angielski. Założeniem brytyjskiej polityki oświatowej było bowiem dążenie do adaptacji i asymilacji ludności polskiej w społeczeństwie brytyjskim, w związku z czym z początkiem lat pięćdziesiątych program polskich szkół niewiele różnił się od programu szkół brytyjskich, co spowodowało likwidację szkół polskich i przenoszenie uczniów do szkół angielskich. Pragnąc zapobiec wynaradawianiu się młodzieży polskiej postanowiono zorganizować dla niej naukę języka polskiego oraz historii i geografii Polski, jak i podstawowych wiadomości o kulturze i tradycjach polskich. Rezultatem tych postanowień były właśnie narodziny Szkół Przedmiotów Ojczystych.

Szkoły sobotnie były początkowo otwierane spontanicznie przeważnie z inicjatywy rodziców, dawnych nauczycieli czy parafii. Powstawały w różnych miejscowościach, niezależnie od siebie, bez jakiegokolwiek koordynacji działalności ze strony centralnych organizacji społecznych. Zajęcia w tym początkowym okresie odbywały się często w mieszkaniach prywatnych nauczycieli, którzy pracę swą traktowali społecznie, a wydatki związane z prowadzeniem szkoły pokrywali rodzice. W latach pięćdziesiątych istniały w Wielkiej Brytanii dwie niezależne sieci szkół sobotnich: centralna — zorganizowana w ramach Zjednoczenia Polskiego przy współpracy przede wszystkim Stowarzyszenia Polskich Kombatantów i Polskiej Macierzy Szkolnej¹¹⁰ oraz terenowa oparta na komitetach rodzicielskich, parafiach i innych organizacjach lokalnych.

Rzeczą naturalną było organizowanie przy szkołach sobotnich bibliotek szkolnych. Znikome fundusze tych szkół były przyczyną, iż podstawą ich księgozbiorów bibliotecznymi były dary. Książki napływały od osób prywatnych, bibliotek likwidujących się szkół polskich oraz polskich organizacji otaczających

¹¹⁰ Działalność Polskiej Macierzy Szkolnej została omówiona w rozdziale 1.2.

Pomieszczenie biblioteki Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. T. Kościuszki na Ealing

opieką poszczególne szkoły. O rozmiarze tej pomocy świadczyć może fakt, iż samo tylko Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w latach 1956-67 wysłało łącznie 5006¹¹¹ egzemplarzy książek do „swoich” szkół, których liczba w tym czasie na terenie Wielkiej Brytanii wahała się od 63 do 44.

Książkami przekazywanymi szkołom dla ich bibliotek były w przeważającej mierze drukowane w latach czterdziestych publikacje Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Wśród nich najwięcej było przedruków przedwojennych podręczników szkolnych, polskiej klasyki oraz poradników metodycznych dla nauczycieli. Książki te ze względu na inny program nauczania jak i specyfikę szkół sobotnich, przeważnie nie były w pełni wykorzystywane. Z biegiem lat księgozbiory powiększały się o nowsze wydawnictwa, głównie o podręczniki opracowywane pod auspicjami Polskiej Macierzy Szkolnej.

Apogeum rozwoju i stabilizacji szkół sobotnich w Wielkiej Brytanii przypadło na lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte a przykładem tego może być rok szkolny 1970-71, w którym to w 110 czynnych szkołach naukę pobierało 6992

¹¹¹ Dane na podstawie rocznych sprawozdań z działalności Zarządu Głównego Stowarzyszenia Polskich Kombatantów za lata 1956-67.

uczniów¹¹². W większości szkół, w okresie tym, zajęcia odbywały się w lokalach oddanych na ten cel przez polskie organizacje czy stowarzyszenia.

Z upływem lat sytuacja w szkolnictwie polskim zaczęła się jednak zmieniać na gorsze. Wpływ na to miały różne czynniki. Jednym z nich była zmniejszająca się liczba uczniów w szkołach sobotnich, co z kolei spowodowało łączenie ze sobą mniejszych z nich a niektórych wręcz zamykanie. Ważnym czynnikiem było także wykruszanie się szeregów starszej generacji emigrantów, co zmusiło wiele organizacji i stowarzyszeń do likwidowania swoich domów czy klubów, które często były siedzibą szkół sobotnich. Doprowadziło to do sytuacji, w której kierownicy szkół, aby zapewnić dalszą naukę dzieciom i młodzieży zmuszeni byli do wynajmowania klas w szkołach angielskich. Stroną ujemną zaistniałej sytuacji był fakt, iż będąc „właścicielem” lokalu przez kilka godzin tygodniowo szkoła nie miała możliwości urządzania stałych ekspozycji pomocy naukowych czy prowadzenia biblioteki szkolnej czynnej nie tylko podczas przerw lekcyjnych.

Szkoły sobotnie działają w Wielkiej Brytanii po dzień dzisiejszy. Opiekę formalną nad nimi sprawują obecnie Koła Rodzicielskie lub Rady Duszpasterskie, czyli lokalne polskie parafie. Nadzór dydaktyczny nad wszystkimi szkołami rozciąga Polska Macierz Szkolna. Budżety poszczególnych szkół oparte są przede wszystkim na uiszczanych przez rodziców opłatach za naukę, których wysokość ustalana jest przez kierownictwo szkoły i komitety rodzicielskie w zależności od sytuacji finansowej danej szkoły. Wspierane są one także funduszami wypracowanymi przez komitety rodzicielskie oraz czasami dotacjami różnych opiekujących się szkolnictwem polskich organizacji między innymi Polskiej Macierzy Szkolnej i Stowarzyszenia Polskich Kombatantów.

Znaczna część nauczycieli Szkół Przedmiotów Ojczyстых posiada wykształcenie pedagogiczne i jest zatrudniona w szkołach angielskich. Za pracę swoją w szkołach sobotnich dostają skromne wynagrodzenie w ramach budżetu danej szkoły.

„Szkoły sobotnie” — jak już sama nazwa sugeruje — prowadzą zajęcia tylko w soboty rano przez 3-4 godziny, ponieważ w inne dni uczniowie ich uczęszczają do szkół angielskich. Program Szkół Przedmiotów Ojczyстых obejmuje naukę języka polskiego, zarys historii Polski, geografii fizyczną Polski, religię oraz ogólną wiedzę o polskiej kulturze i zwyczajach. W klasach starszych młodzież przygotowywana jest do egzaminu państwowego z języka polskiego, który w Anglii traktowany jest na równi z innymi językami obcymi, na dwóch poziomach — niższym General Certificate of Secondary Education (GCSE) i wyższym General Certificate of Education „Advanced level” (A-level). Program nauki dla wszystkich klas opracowywany jest przez Polską Macierz Szkolną.

Rozpiętość wieku wychowanków szkół sobotnich waha się od 5 do 16-17 lat. Część szkół prowadzi również przedszkola przyciągając tym samym do siebie i młodsze dzieci. W przeważającej większości obecni uczniowie urodzili się już w Anglii i coraz częściej są już drugim pokoleniem, a niekiedy i trzecim, wycho-

¹¹² Dane na podstawie rocznych sprawozdań z działalności Polskiej Macierzy Szkolnej.

Pomieszczenie biblioteki Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. M. Curie-Skłodowskiej na Putney

wywanym poza Polską. Stopień opanowanie przez nich języka polskiego, szczególnie w pisaniu i czytaniu jest więc często nie najlepszy, gdyż językiem, którym posługują się na co dzień jest język angielski.

Tabela 11

Biblioteki Szkół Przedmiotów Ojczystych w Londynie

Szkoła	Liczba uczniów w przybliżeniu	Biblioteka	Wielkość księgozbioru w przybliżeniu
Brockley/Lewisham	60	nie ma	—
im. Mikołaja Reja Chiswick	160	jest	300
im. Tomasza Arciszewskiego Balham/Clapham	150	jest	2 400
im. Królowej Jadwigi Croydon/Crystal Palace	130	jest	1 000
im. Matki Boskiej Częstochowskiej Devonia	200	jest	3 000
im. Tadeusza Kościuszki Ealing	500	jest	1 000
im. Królowej Jadwigi Forest Gate/ Ilford	35	jest	280
im. Marii Curie-Skłodowskiej Putney/Wimbledon	150	jest	2 000
im. Marii Konopnickiej Willesden Green	120	jest	350
Razem	1 500	—	10 330

Źródło: A. M. Stefanicka: *Polskie biblioteki szkolne we współczesnym Londynie*. Londyn 1997.

W roku szkolnym 1996-97 w Wielkiej Brytanii czynne były 63 polskie Szkoły Przedmiotów Ojczystych. Uczęszczało do nich prawie 4000 uczniów, a nauczało w nich około 300 nauczycieli¹¹³.

Na terenie tzw. Wielkiego Londynu w roku szkolnym 1996-97 istniało 9 Szkół Przedmiotów Ojczystych — co stanowi ponad 14% ich ogółu — do których uczęszczało około 1500 uczniów. Szkoły londyńskie prowadzą działalność w podobnych warunkach lokalowych oraz w oparciu o te same zasady i programy szkolne co szkoły na prowincji.

Większość działających obecnie szkół sobotnich w Londynie powstała już w latach pięćdziesiątych. Znajdują się one w tych dzielnicach miasta, w których było — i jest nadal — duże skupisko ludności polskiej. Szkoły bardzo ściśle

¹¹³ Polska Macierz Szkolna: *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego za okres od 25.10.92 r. do 20.10.1995*, Londyn 1995; informacje uzyskane od Małgorzaty Masznicz, kierowniczki Biura PMS w Londynie w dniu 21.08.1997.

związane są z lokalnymi parafiami, które niejednokrotnie udzielają im w swoich domach parafialnych „dachu nad głową”.

Tylko jedna szkoła na terenie Londynu posiada swój własny budynek — jest nią szkoła Towarzystwa Przyjaciół Dzieci i Młodzieży na Balham/Clapham, dwie prowadzą zajęcia w domach parafialnych, a pozostałe wynajmują pomieszczenia w szkołach angielskich.

Powaznym problemem dla kierownictwa każdej szkoły sobotniej jest znalezienie odpowiedniego pomieszczenia dla biblioteki. W najtrudniejszej sytuacji są oczywiście szkoły wynajmujące na swoje zajęcia klasy w szkołach angielskich, ponieważ posiadanie przez nie własnego, osobnego pokoju przeznaczonego na bibliotekę czy tworzenie biblioteczek klasowych jako stałej ekspozycji w salach używanych wspólnie z młodzieżą angielską jest praktycznie na ogół nierealne.

Mimo tak niesprzyjających warunków lokalowych aż 8 z 9 szkół sobotnich posiada własne biblioteczki¹¹⁴, które powstawały na ogół razem ze szkołą.

Wielkość księgozbiorów poszczególnych bibliotek Szkół Przedmiotów Oczyszczonych jest dość przypadkowa i nie pozostaje w żadnym związku z ilością uczniów w danej szkole co widać w przedstawionej tabeli. Jedyńm, obecnie, wytłumaczeniem takiego stanu rzeczy jest dość chaotyczne tworzenie zbiorów i uzależnienie od hojności ofiarodawców w okresie ich powstawania a także częstotliwość przeprowadzanych na przestrzeni lat selekcji przez osoby prowadzące biblioteki.

Jak faktycznie wygląda lokalizacja księgozbiorów w szkołach sobotnich przedstawia poniższy wykaz:

- Chiswick — szkoła angielska; 2 szafy ustawione we wnęce korytarza, dość daleko od klas,
- Balham/Clapham — własny budynek; 3 szafy w pokoju służącym jako pokój nauczycielski i sekretariat T. P. D. M. oraz biblioteczki klasowe,
- Croydon/Crystal Palace — dom parafialny, w którym mieści się szkoła; szafy w lokalu wspólnym z biblioteką parafialną oraz biblioteczki klasowe,
- Devonian — samodzielny pokój z regałami we własnym budynku oddalonym od szkoły angielskiej w której odbywają się lekcje,
- Ealing — szkoła angielska; 2 szafy w oddzielnym pokoju wykorzystywanym także jako pokój nauczycielski,
- Forest Gate/Ilford — dom parafialny będący siedzibą szkoły; szafa w sali parafialnej,
- Putney/Wimbledon — zbiory biblioteczne zlokalizowane są w dwóch miejscach: księgozbiór główny w pomieszczenie w domu parafialnym oddalonym od szkoły angielskiej, w której są zajęcia i szafa na korytarzu w szkole angielskiej ze zbiorem podręcznym,
- Willesden Green — szkoła angielska; 3 szafy stojące we wnęce korytarza.

¹¹⁴ Dane dotyczące działalności bibliotek poszczególnych szkół na podstawie rozmowy z Anną Stefanicką oraz w oparciu: A. M. Stefanicka: *Polskie biblioteki szkolne we współczesnym Londynie*. Londyn 1997. (Praca magisterska.)

Nietrudno zorientować się z powyższych danych iż żadna z londyńskich szkół sobotnich, nawet mająca najlepsze warunki lokalowe szkoła na Balham/Clapham, nie ma dotychczas pomieszczenia przeznaczonego tylko i wyłącznie na działalność biblioteki szkolnej.

Realną szansę na samodzielną lokalowo biblioteczkę szkolną ma w najbliższej przyszłości szkoła na Devonii dzięki otrzymaniu pieniędzy z British National Lottery. W odnowionym już lokalu zainstalowano nowe regały mające pomieścić księgozbiór, a w planach jest także zakupienie stolików i otworzenie — w godzinach zajęć szkolnych — czytelnicy dla rodziców. Minusem tego planu jest jednak to, że lokal biblioteki oddalony jest od budynku szkoły angielskiej, w którym odbywają się zajęcia o około 600 metrów.

Biblioteka szkoły na Putney/Wimbledon mimo dość dobrych warunków lokalowych ma utrudnioną działalność ze względu na dużą odległość pomiędzy pomieszczeniem bibliotecznym a szkołą.

Ze szkół sobotnich prowadzących zajęcia w szkołach angielskich i nie mających zaplecza lokalowego parafii najlepsze warunki lokalowe ma biblioteka szkoły na Ealing, a najgorsze biblioteczki szkół na Chiswick i Willesden Green.

Zalążkiem zbiorów bibliotecznych londyńskich szkół sobotnich były — podobnie jak w innych szkołach — przeróżne dary. Przyjmowane bez specjalnego przesiewu książki tworzyły na ogół dość przypadkowy księgozbiór, nie zawsze odpowiadający potrzebom Szkół Przedmiotów Ojczystych. Trudności finansowe wielu szkół nie sprzyjały także tworzeniu nowego, odpowiedniego księgozbioru. Na przestrzeni kilkudziesięciu lat w wielu bibliotekach przeprowadzono selekcję pozbywając się książek nieprzydatnych, głównie starych, zdezaktualizowanych podręczników szkolnych i stopniowo zastępowano je dostosowanymi do wymogów szkół sobotnich wydawnictwami Polskiej Macierzy Szkolnej i sporadycznie beletrystyką dziecięcą i młodzieżową publikowaną w Polsce.

Obecny profil księgozbiorów w bibliotekach szkół sobotnich w Londynie nadal nie przedstawia się zadowalająco. Trzon ich, w większości, nadal opiera się na pozycjach starych, nieaktualnych, zniszczonych i nieatrakcyjnych dla młodego czytelnika ani poruszającą tematyką, ani nieciekawą formą graficzną zarówno jeśli chodzi o podręczniki, jak i pozycje beletrystyczne czy popularnonaukowe.

Każda z bibliotek posiada dział podręczników szkolnych, obowiązkowych lektur (szczególnie tych potrzebnych do egzaminu z języka polskiego w wyższych klasach), księgozbioru podręcznego (słowniki, encyklopedie) i pomocy naukowych (mapy, atlasy, plansze).

Biblioteka szkoły na Balham/Clapham ma największy zbiór nowo wydanych i ciekawych książek historycznych, który jest niestety niedostępny dla szerszego grona czytelników, zaś szkoła na Devonii najlepiej zorganizowała księgozbiór podręczny.

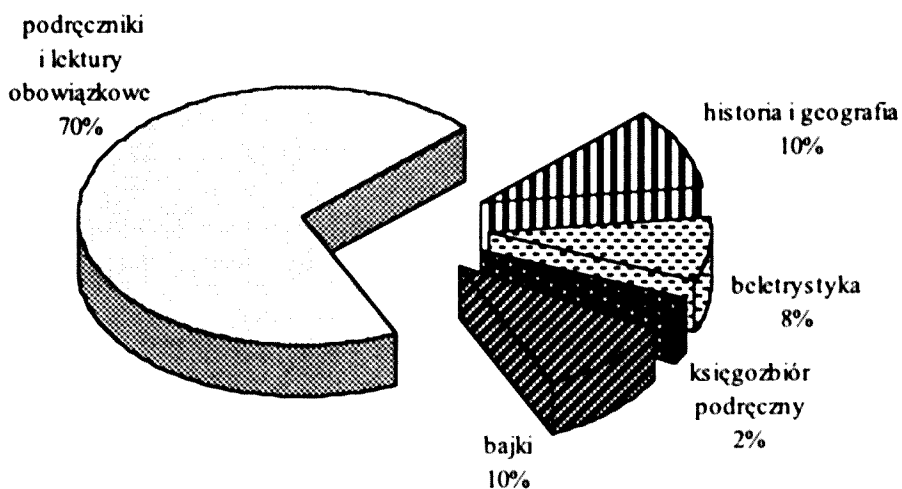
Szkoły na Balham/Clapham i Croydon/Crystal Palace prowadzą biblioteczki klasowe, które przeważnie zawierają wystarczającą dla wszystkich uczniów ilość egzemplarzy odpowiednich podręczników i lektury obowiązkowej.

Tylko cztery biblioteki na osiem omawianych ma w swoich zbiorach taśmy wideo z bajkami czy lekturą obowiązkową oraz taśmy magnetofonowe.

Najslabiej zorganizowane i zaopatrzone są biblioteki szkół na Chiswick, Forest Gate/Ilford i Willesden Green.

Procentowy przekrój przeciętnego księgozbioru biblioteki szkoły sobotniej przedstawia poniższy wykres.

Wykres 13
Procentowy przekrój przeciętnego księgozbioru biblioteki
w Szkole Przedmiotów Ojczystych

Źródło: A. M. Stefanicka: *Polskie biblioteki szkolne we współczesnym Londynie*. Londyn 1997, s. 84.

Najlepiej prezentują się zbiory przeznaczone dla czytelników najmłodszych w grupie wiekowej 5-9 lat. Prawie każda biblioteka posiada ładnie ilustrowane, o czytelnym druku wierszyki, opowiadki, bajki, baśnie i legendy dla młodszych dzieci. W bibliotece na Ealing zwracają uwagę kolorową szatą graficzną wydane w ostatnich latach w Polsce wiersze i bajki m. in. Brzechwy i Tuwima. Niemniej bogate ilościowo, choć może nie aż tak atrakcyjne są działy dla najmłodszych w bibliotekach szkół na Devonii i na Clapham/Balham.

W zbiorach przeznaczonych dla dzieci 9-12-letnich nie ma już tak dużego wyboru. Większość zgromadzonych w tym dziale pozycji to przeważnie stare wydania klasyki dziecięcej i młodzieżowej. Wyraźnie odczuwa się brak literatury fantastycznonaukowej, niewiele jest też książek popularnonaukowych. Żadna biblioteka nie posiada poradników praktycznych dla tej grupy wiekowej.

Najgorzej przedstawiają się działy z literaturą młodzieżową przeznaczoną dla grupy wiekowej 12-15 lat. Brak zupełnie pozycji, które zainteresowałyby czy-

telnika, który ze względu na brak czasu (nauka jednocześnie w dwóch szkołach) jak i często nie najlepsze opanowanie języka polskiego, jest dość wybredny w czytaniu pozycji innych niż lektura obowiązkowa.

Wszystkie biblioteki Szkół Przedmiotów Ojczystych prenumerują dla swoich uczniów „Dziatwę” i „Razem młodzi przyjaciele” — czasopisma dla dzieci i młodzieży wydawane przez Polską Macierz Szkolną. Szkoła na Willesden Green, jako jedyna, sprowadza z Polski czasopismo „Ojczyzna-Polszczyzna”. Żadna ze szkół nie prenumeruje czasopism metodycznych dla nauczycieli.

Biblioteki Szkół Przedmiotów Ojczystych nie dysponują własnym budżetem lecz są finansowane z budżetów szkół, których większość — borykając się z i tak małymi funduszami — potrzeby bibliotek odsuwa na dalszy plan czy też ignoruje je zupełnie. Osoby odpowiedzialne za biblioteki starają się więc o uzyskanie dodatkowych funduszy na zakup nowych pozycji poprzez organizowanie kiermaszy z wycofanymi pozycjami, loterii fantowych czy zwracając się o dotację do Komitetów Rodzicielskich, rodziców lub parafii. Pozycjami najczęściej na ogół kupowanymi są podręczniki szkolne, wypożyczane potem uczniom na okres roku szkolnego. Brak możliwości regularnego uzupełniania księgozbioru nowościami wydawniczymi, poza podręcznikami, wpływa bardzo ujemnie na rozwój bibliotek i nie przyciąga do nich uczniów jako potencjalnych użytkowników.

Metoda opracowania księgozbioru zależy na ogół od inwencji osoby prowadzącej bibliotekę. Żadna z bibliotek nie prowadzi księgi nabytków czy ubytków, dwie mają, mniej lub bardziej aktualne, spisy inwentarzowe i również dwie posiadają katalogi alfabetyczne.

W celu łatwiejszego zorientowania się w księgozborze we wszystkich bibliotekach zastosowano podział na książki dla uczniów i dla nauczycieli. Większość bibliotek stworzyła równocześnie dla własnego użytku układ działowy wykorzystywany przy rozmieszczaniu książek na półkach. Bardzo często stosowany jest podział księgozbioru, szczególnie beletrystyki, według grup wiekowych z jednoczesnym wyróżnieniem ich przez odpowiednie kolorowe nalepki. Osobne działy stanowią książki historyczne, geograficzne czy przyrodnicze.

Prawie wszystkie biblioteki szkół sobotnich, ze względu na warunki lokalowe, czynne są tylko raz w tygodniu, w soboty, podczas zajęć szkolnych. Wyjątkami są tu biblioteki szkół na Putney/Wimbledon czynnej w każdą niedzielę rano oraz na Croydon/Crystal Palace otwartej tylko rano, w pierwszą niedzielę każdego miesiąca. Warto zaznaczyć, że obydwie szkoły mają jednak biblioteczki klasowe dostępne podczas sobotnich zajęć szkolnych.

Z bibliotek korzystać mogą uczniowie i nauczyciele a z niektórych także rodzice, żadna jednak z nich nie posiada regulaminu dla użytkowników.

Zagadnienie kontroli wypożyczeń w poszczególnych bibliotekach rozwiązywane jest różnie i zależy od pomysłowości osoby prowadzącej bibliotekę. Najbardziej formalnie przebiega ono w bibliotece szkoły na Ealing, w której każdy czytelnik posiada swoją kartę; przestrzega się ilości wypożyczonych książek oraz terminu ich zwrotu. W bibliotekach szkół na Balham/Clapham, Croydon/Crystal Palace, Devonian i Putney/Wimbledon prowadzona jest książka wypożyczeń,

w której zapisywane jest przez bibliotekarkę lub wypożyczającego nazwisko osoby wypożyczającej i ilość wypożyczonych książek. W pozostałych trzech bibliotekach nie prowadzi się w zasadzie żadnej ewidencji wypożyczeń.

Inaczej przedstawia się kwestia wypożyczeń materiałów audiowizualnych, gdyż tu każda biblioteka rygorystycznie przestrzega zasad korzystania z nich, prowadząc osobną książkę wypożyczeń.

Opieka nad bibliotekami Szkół Przedmiotów Ojczystych jest różnie zorganizowana w poszczególnych szkołach. W czterech szkołach odpowiedzialni są za nie ich kierownicy i tak: na Chiswick — Krystyna Olliffe, na Devonian — Barbara O'Driscoll, na Putney/Wimbledon — Małgorzata Lasocka (w ubiegłych latach biblioteką zajmowała się Jadwiga Mieczkowska) i na Willesden Green — Izabela Honowska. W pozostałych szkołach biblioteki prowadzą: na Croydon/Crystal Palace — Zygmunt Kowalczyk, który prowadzi również bibliotekę parafialną, na Balham/Clapham — Stanisława Oprawska, na Forest Gate/Ilford — Bronisława Muraszczuk i na Ealing — Małgorzata Radomska.

Do obowiązków osób opiekujących się bibliotekami szkolnymi należy gromadzenie i katalogowanie książek, porządkowanie zbiorów oraz wypożyczanie. Według zebranych danych, większość osób odpowiedzialnych za biblioteki nie posiada przygotowania bibliotekarskiego.

Podsumowując działalność bibliotek Szkół Przedmiotów Ojczystych, trzeba, ze smutkiem, ale wyraźnie powiedzieć, że nie spełniają one roli jaką biblioteki szkolne pełnić powinny. Powodów takiego stanu rzeczy jest kilka, a najważniejszymi są: brak samodzielnego lokalu, z którego można by było korzystać nie tylko w czasie zajęć szkolnych oraz, a może przede wszystkim, sprowadzony do minimum budżet biblioteki nie pozwalający na posiadanie ciekawego dla czytelnika księgozbioru. Atrakcyjność księgozbioru jest tym ważniejsza, iż uczniowie szkół sobotnich to specyficzni czytelnicy, wymagający odpowiedniej literatury. Dla większości z nich, urodzonych przeważnie poza Polską, wiele pozycji z polskiej literatury klasycznej jest niezrozumiałych, pisanych archaicznym językiem i poruszających tematy nie zachęcające do przedzierania się przez zawilgości języka polskiego, z którym i tak się borykają. Jeżeli dodać jeszcze do tego nieciekawą szatę graficzną (szczególnie starych wydań) nie wytrzymującą konkurencji z atrakcyjnie wydaną książką w języku angielskim, nic dziwnego, że uczeń ten niechętnie sięga po książkę w języku polskim, poza konieczną lekturą, woląc literaturę w języku angielskim, o ile w ogóle na czytanie znajdzie czas w dniu wypełnionym nauką w dwóch szkołach.

Negatywnie odbija się też na korzystaniu z bibliotek brak „lekcji bibliotecznych”, które zainteresowałyby książką opornego czytelnika, co tłumaczone jest małą ilością godzin lekcyjnych przy dość obszernym programie nauczania. W większości przypadków biblioteki szkół sobotnich stanowią księgozbiór podręczny dla nauczycieli w nich uczących.

2.4.2. Biblioteka Szkoły Polskiej im. Lotników Polskich przy Ambasadzie RP w Londynie

Na osobne omówienie zasługuje biblioteka szkoły im. Lotników Polskich działająca w innych warunkach i służąca swoim księgozbiorem odmiennej grupie czytelników niż biblioteki szkół sobotnich.

Szkoła im. Lotników Polskich powstała w 1972 r. z myślą o dzieciach dyplomatów i pracowników polskich przebywających okresowo w Londynie. Założeniem szkoły było — i jest w dalszym ciągu — umożliwienie im kontynuowania nauki według programu szkół w Polsce. Szkoła mieści się w budynku należącym do Ambasady. Obecnie uczęszcza do niej około 150 uczniów w wieku od 6 do 18 lat, których uczy 15 nauczycieli. Szkoła czynna jest w środy i czwartki po południu oraz w soboty rano i po południu; razem około 13 godzin tygodniowo. Ilość godzin lekcyjnych w poszczególnych klasach zwiększa się wraz z wiekiem uczniów i tak klasy najmłodsze mają zajęcia raz w tygodniu a maturalne trzy razy.

Od początku swego istnienia szkoła posiada dobrze wyposażoną i sprawnie funkcjonującą bibliotekę, która mieści się w osobnym pomieszczeniu w budynku szkoły. Biblioteka czynna jest w godzinach działalności szkoły. W pokoju bibliotecznym oprócz regałów z książkami i katalogu, znajduje się stolik przeznaczony do pracy dla czytelników oraz wydzielona część dla bibliotekarki.

Z biblioteki, zgodnie z regulaminem wywieszonym przy wejściu do niej, korzystać mogą nauczyciele, uczniowie i ich rodzice jak również pracownicy Ambasady i Konsulatu.

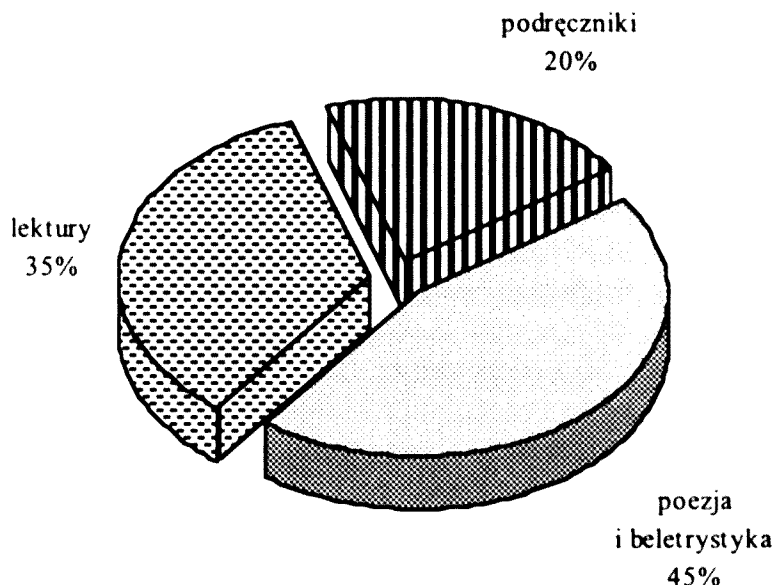
Biblioteka, podobnie jak i szkoła, finansowana jest z budżetu Ministerstwa Edukacji Narodowej, w związku z czym jej warunki finansowe są nieporównywalne z możliwościami bibliotek szkół sobotnich posiadającymi znikomym budżetem. Od chwili założenia była ona dobrze zaopatrzona w pozycje książkowe przysyłane z Polski i odpowiadające programowi nauczania, posiada więc obecnie najatrakcyjniejszy, najbardziej zróżnicowany tematycznie i największy, bo liczący 11 548 egzemplarzy księgozbiór wśród omawianych tu bibliotek szkolnych.

Księgozbiór biblioteki tworzą zasadniczo trzy działy a ich wzajemną zależność procentową przedstawia wykres 14.

W poszczególnych działach książki podzielone są na grupy według kryterium, którym jest wiek czytelnika a w obrębie danej grupy stosuje się układ alfabetyczny. Biblioteka zaopatrzona jest w zestawy lektur obowiązkowych w ilości pokrywającej zapotrzebowanie danej klasy. Dużą popularnością wśród korzystających z biblioteki cieszy się kącik nowości wydawniczych oraz kącik z bajkami dla najmłodszych. Do dyspozycji czytelników jest również księgozbiór podręczny, z którego można korzystać na miejscu w bibliotece a w wypadkach wyjątkowych i uzasadnionych można na krótki okres wypożyczyć potrzebną książkę do domu.

Biblioteka prenumeruje wydawane w Polsce czasopisma i periodyki (przeważnie po jednym egzemplarzu) zarówno dla dzieci i młodzieży (m.in. „Miś”,

Wykres 14
Procentowy przekrój księgozbioru Biblioteki Szkoły Polskiej im. Lotników Polskich przy Ambasadzie RP w Londynie

Źródło: A. M. Stefanicka: *Polskie biblioteki szkolne we współczesnym Londynie*. Londyn 1997, s. 76.

„Świerszczyk”, „Poznaj swój Kraj”, „Płomyczek”, „Wiedza i Życie”) jak i dla dorosłych (np. „Wprost”, „Polityka”, „Tygodnik Powszechny”), a także „Zeszyty Metodyczne” dla nauczycieli.

W zbiorach swoich biblioteka posiada niewielką kolekcję kaset wideo, przeważnie lektur szkolnych — „Wesele”, „Panny z Wilka”, „Granica” itp., które są udostępniane do wypożyczenia.

W pomieszczeniu bibliotecznym przechowuje się pomoce naukowe takie jak mapy, atlasy, plansze itd.

Biblioteka prowadzi inwentarz posiadanego księgozbioru i rejestr ubytków. Czytelnicy mają dostęp do katalogu alfabetycznego. Wszystkie pozycje księgozbioru zaopatrzone są w „kartę książki”, na której oprócz autora, tytułu i numeru inwentarza danej książki zapisuje się dane odnośnie jej wypożyczenia.

Użytkownicy biblioteki, dla których język polski jest językiem macierzystym, mają prawo wypożyczać jednorazowo 3 książki na okres 3 tygodni. Specjalnie uprzywilejowaną grupę stanowią uczniowie klasy maturalnej, którzy mogą wypożyczać więcej książek i na dłuższy okres czasu. Każdy czytelnik posiada „kartę czytelnika”, na której odnotowuje się numer książki oraz datę jej wypożyczenia i zwrotu. Korzystający z biblioteki uczniowie sięgają po książki nie tylko będące lekturą obowiązkową, lecz także po inne, ciekawe pozycje bibliotecznego księgozbioru.

Biblioteka Szkoły im. Lotników Polskich prowadzona była w roku szkolnym 1996/97 przez Beatę Sosnowską, nauczycielkę języka polskiego. Do obowiązków jej należało zamawianie nowych pozycji, przeprowadzanie selekcji

3. PODSUMOWANIE

Różnymi kolejami losu rzućeni poza granice własnego Kraju, Polacy zawsze cenili sobie — jak Latarnik w noweli Henryka Sienkiewicza — posiadanie polskiej książki — polskiego słowa pisanego, nawet gdy jedyną dostępną w języku ojczystym była książeczka do nabożeństwa. Zaczątki polskich księgozbiorów powstawały w Wielkiej Brytanii już w XIX wieku. Jedną z pierwszych bibliotek była założona w 1887 r. Biblioteka Towarzystwa Polskiego w Londynie¹, która działała jeszcze na początku lat czterdziestych XX wieku. II wojna światowa i zaistniała po jej zakończeniu sytuacja polityczna, spowodowały przymusową wędrówkę narodu polskiego, w wyniku której dziesiątki tysięcy Polaków — żołnierze, cywile, dzieci, politycy, kobiety, mężczyźni — znalazło się w Wielkiej Brytanii.

Przywędrowały z nimi także polskie książki. Już w pierwszych latach pobytu Polaków na Wyspie zaczęły powstawać polskie wydawnictwa drukujące prace polskich autorów. Rezultatem tego było zakładanie przy każdej prawie polskiej organizacji, zarówno w Londynie jak i poza nim, polskich bibliotek. Były one zróżnicowane zarówno pod względem tematyki księgozbiorów, jak i celów, którym służyły; dostarczały lektury dla pragnących oderwania się od problemów życia w obcym środowisku, uczących się zaopatrywały w podręczniki, cudzoziemcom udostępniały wiadomości o Polsce, naukowcom dawały możliwość kontynuowania ich pracy. Głównym jednak ich zadaniem było zadbanie o to, aby nie zaginął polski dorobek literacki powstający poza Krajem.

Lata mijały szybko; przybyli na Wyspę młodzi Polacy aklimatyzowali się, poznawali język tubylców, a starsze pokolenie powoli odchodziło. Zmniejszyło się więc zapotrzebowanie na polską książkę i w konsekwencji skurczyła się liczba bibliotek polskich. Szczególnie dało się to odczuć poza Londynem, gdzie dopływ nowej emigracji z Polski był dużo mniejszy niż w Londynie.

¹ J. Marczak: *Polacy w Anglii (55 lat pracy Towarzystwa Polskiego w Londynie)*. Londyn 1942, s. 11.

W latach dziewięćdziesiątych działa nadal w Londynie kilkanaście polskich bibliotek. Można je podzielić na cztery zasadnicze grupy:

- biblioteki naukowe
- biblioteki publiczne
- biblioteki parafialne
- biblioteki szkolne

Do typowych bibliotek naukowych należą biblioteki dwu instytucji naukowych — Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego oraz Instytutu Józefa Piłsudskiego. Księgozbiory ich, mimo iż służą stosunkowo wąskiemu gronu czytelników, posiadają bardzo wartościowe pozycje o historii sześciu ostatnich dziesięcioleci, stanowiąc tym samym kopalnię wiadomości, nie tylko dla naukowców cudzoziemskich o Polsce, ale przede wszystkim dla przyjeżdżających z Polski.

Biblioteka Instytutu Sikorskiego specjalizująca się w historii i udziale Polaków Sił Zbrojnych na Zachodzie w II wojnie światowej w okresie swego istnienia zgromadziła poważny naukowy księgozbiór, składający się z publikacji emigracyjnych, obcych i krajowych. Zbiór polskich czasopism emigracyjnych i periodyków z okresu ostatniej wojny wydawanych przez różne oddziały wojskowe, zapoczątkowany przez filię Instytutu w Glasgow, był nieomal kompletny i przez to unikatowy. Biblioteka była skarbnicą wiedzy dla polskich i obcych historyków, dla wszystkich zajmujących się historią Wojska Polskiego na Zachodzie podczas wojny. W czytelni z udostępnionych materiałów korzystało około 65 osób rocznie. Niepowetowaną więc stratą było zlikwidowanie biblioteki i rozparcelowanie owego zbioru.

Obecny księgozbiór, który mimo oficjalnie ogłoszonego w 1992 r. zamknięcia biblioteki Instytutu, dalej nazywa się Biblioteką, jest w dużej mierze dublowaniem zbioru Biblioteki Polskiej oprócz typowo wojskowych wydawnictw tworzących biblioteczkę podręczną Archiwum Instytutu, kolekcji dotyczącej Armii Krajowej, a gromadzonej przez Studium Polski Podziemnej, pomyślanej jako księgozbiór podręczny, roboczy do opracowywania całokształtu zagadnień związanych z AK oraz zbioru starodruków.

Biblioteka Instytutu Józefa Piłsudskiego zbiera tylko druki dotyczące osoby Józefa Piłsudskiego, Legionów i historii Polski tego okresu. Księgozbiór jej liczący kilka tysięcy pozycji, to typowy zbiór podręczny. Korzystają z niego nieliczni czytelnicy, ponieważ jest dostępny tylko kilka godzin tygodniowo, a dodatkowo konkurencję stanowi, znajdująca się w tym samym budynku, Biblioteka Polska, która w swoich zbiorach ma większość takich samych tytułów. Istnienie jednak biblioteki a właściwie księgozbioru, jest rzeczą pozytywną, bo razem z archiwum i Muzeum Instytutu, tworzy ona całość dokumentacji historycznej dotyczącej Józefa Piłsudskiego, oraz zagadnień związanych z jego osobą i działalnością.

Biblioteką naukową pełniącą także rolę publicznej (przez prowadzenie wypożyczalni dostępnej dla każdego, kto zostanie jej członkiem), jest Biblioteka Pol-

ska. Przez cały czas była ona — i jest nadal — niezależną emigracyjną instytucją naukową i oświatową. Wspomagana przez wiele lat finansowo przez rząd brytyjski, jest od trzydziestu już lat, własnością społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii, w imieniu której opiekę nad nią sprawuje Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny. Podstawowym zadaniem biblioteki jest gromadzenie druków polskich i Polski dotyczących publikowanych poza granicami Polski.

Naturalną jest więc rzeczą, że zasadniczy księgozbiór naukowy Biblioteki składa się z dzieł w języku polskim wydanych na emigracji, prac napisanych przez Polaków i wydanych za granicą bez względu na język publikacji oraz wydawnictw zagranicznych dotyczących Polski. Tworzą go również stare druki, głównie polskie, kolekcja Conradianów, krajowe druki konspiracyjne z okresu II wojny, wydawnictwa powielane dotyczące działalności rządu polskiego w Londynie, bogaty zbiór czasopism emigracyjnych i krajowych, krajowe publikacje z wyraźną preferencją nauk humanistycznych czy wreszcie rękopisy, którymi są prawie wyłącznie materiały związane z działalnością pisarską, kulturalną i polityczną literatów, dziennikarzy i naukowców działających na emigracji po 1939 r.

Działalność informacyjna należy do najważniejszych prac Czytelni Naukowej. Nie tylko polscy, również obcy naukowcy, pisarze, publicyści z całego świata, a także dziennikarze telewizyjni i prasowi korzystają ze zbiorów i na ogół zawsze otrzymują poszukiwane materiały. Dla Polaków z Kraju (szczególnie przyjeżdżających przed 1990 r.) ważna jest możliwość dostępu do wszelkich poszukiwanych publikacji, których nie ma w Polsce. Tematy kwerend, których w ostatnich latach jest przeciętnie ponad 250 rocznie, dotyczą różnych grup zagadnień. Ważnym elementem działalności informacyjnej są prowadzone prace bibliograficzne, przede wszystkim rejestracja poloników emigracyjnych.

Kontakty Biblioteki Polskiej z Krajem trwają ponad 50 lat choć nasilenie ich wahało się w zależności od sytuacji politycznej w Polsce. W walce o wolność słowa przekazała Biblioteka dziesiątkom krajowych bibliotek i instytucji oraz setkom osób w Polsce, ponad ćwierć miliona wydawnictw emigracyjnych.

Księgozbiór wypożyczalni zawiera w znacznej większości książki w języku polskim i niewiele w językach obcych, głównie beletrystykę i opracowania popularne. Przez długie lata zapisanych i korzystających z wypożyczalni Biblioteki Polskiej było ponad 1000 osób, a dzisiaj jest ich 400. Ciągłe zmniejszanie się liczby czytelników spowodowane jest nie tyle spadkiem zainteresowania polską książką, co wymieraniem starszego pokolenia czytelników, które wolało czytać w języku ojczystym. Pokolenie wychowane czy urodzone w Wielkiej Brytanii nie korzysta prawie wcale z Biblioteki Polskiej, bo łatwiej jest im na ogół czytać po angielsku. Duży procent czytelników stanowią Polacy urodzeni i wychowani w Polsce, którzy w Anglii mieszkają od kilku czy kilkunastu lat. I to dla nich w przyszłości będzie czynna wypożyczalnia. Miłym natomiast faktem jest korzystanie z wypożyczalni przez Polaków będących w Londynie tylko czasowo.

Wydaje mi się, że najbardziej precyzyjnie określił rolę Biblioteki Polskiej w Londynie, nieżyjący już wicedyrektor Biblioteki Narodowej w Warszawie, Andrzej Kłossowski, w przysłanym do Londynu liście gratulacyjnym z okazji jej 50-lecia. Oto urywek z niego: „...Biblioteka Polska w Londynie stała się w wolnym świecie swoistym ramieniem Biblioteki Narodowej (...). Nieocenione są wprost zasługi Biblioteki Polskiej (...) dla ratowania i gromadzenia polskiego dorobku umysłowego, dokumentowania poloników zagranicznych i krajowych ukazujących się poza zasięgiem cenzury, zaopatrywania kraju w publikacje emigracyjne, zaspokajania potrzeb czytelniczych wychodźstwa i prezentowania Zachodowi prawdziwego obrazu ziem polskich w latach 1939-1989...”.

Biblioteka Instytutu Kultury Polskiej należy także do bibliotek pełniących rolę naukowej i publicznej. Z księgozbioru naukowego, który w ostatnich latach uległ selekcji i stanowi zasadniczy trzon Biblioteki, korzystają przeważnie Anglicy szukający informacji o Polsce; jej historii, kulturze, geografii, folklorze, literaturze itp.

Wypożyczalnia ma w gronie swoich czytelników zarówno Polaków i Anglików. Jako jedyna z polskich bibliotek prowadzi wypożyczanie taśm wideo z polskimi filmami. Akcja ta cieszy się ogromnym powodzeniem.

Instytut Kultury Polskiej dzięki swojemu położeniu w samym sercu Londynu ma wszelkie dane, aby bibliotekę swoją uczynić źródłem aktualnych informacji i wiadomości o Polsce, przygotowanych w języku angielskim z myślą o korzystających z nich Anglików.

Biblioteką tylko publiczną jest Centrala Bibliotek Ruchomych, która w latach 1948-1994 działała jako samodzielna instytucja, a od 1995 r. jest jednym z działów Biblioteki Polskiej w Londynie. Głównym zadaniem CBR było, i nadal jest, dostarczanie polskiej książki Polakom zamieszkałym na terenie Wielkiej Brytanii. Początkowo punktami odbierającymi „ruchome biblioteki” były organizacje polskie, ale dość szybko działaniem swoim CBR objęła także brytyjskie biblioteki publiczne. Z bibliotek polskich czynnych na terenie Wielkiej Brytanii, Centrala Bibliotek Ruchomych posiadała największą liczbę czytelników. Zasługi jej w rozwoju czytelnictwa polskiego są olbrzymie.

Od początku lat dziewięćdziesiątych książki dostarczane są tylko do bibliotek brytyjskich. Obecnie wypożyczanie im książek prowadzone jest dwoma systemami: „starym” — przynoszącym minimalny dochód, niewystarczającym na stałe odnawianie księgozbioru; „nowym” — dającym dzięki podniesieniu opłat za pożyczoną książkę i wprowadzeniu tzw. członkostwa dostateczny przychód, aby móc regularnie wzbogacać księgozbiór nowościami. Pod koniec 1996 r. z ogółu bibliotek korzystających z CBR, 57% pożyczało książki w ramach „nowego” systemu.

Jest nadzieja, że w ciągu najbliższych kilku lat wszystkie biblioteki brytyjskie przejdą na „nowy” system dostarczając czytelnikom polskim książek w ich języku rodzimym, a usługi będą w całości finansowane przez brytyjskie bibliote-

ki publiczne. Do zrealizowania tych planów musi być spełniony jeden warunek — wystarczająca liczba Polaków chcących czytać polskie książki.

Osobną grupę bibliotek publicznych stanowią biblioteki parafialne. Na 12 parafii znajdujących się na terenie Wielkiego Londynu, tylko 7 ma księgozbiory, a 5 udostępnia je na zasadach bibliotecznych. Do nich będę nawiązywała, omawiając działalność tej grupy.

Z przeprowadzonych przeze mnie badań wynika, że biblioteki powstawały prawie równocześnie z parafiami, a więc istnieją średnio około 30-35 lat. Z 5 bibliotek, do których się odwołuję, 3 mieszczą się w odpowiednio przystosowanych lokalach, które dzielą jednak z innymi organizacjami. Biblioteki czynne są raz w tygodniu, w niedzielę, przeciętnie po 2 godziny, jedyny wyjątek stanowi biblioteka na Ealing, która w niedzielę jest zamknięta. Tylko 2 biblioteki posiadają regulamin. W bibliotekach pracuje, w ramach pracy społecznej, razem 14 osób, z których żadna nie posiada wykształcenia bibliotekarskiego.

Wszystkie biblioteki, bez wyjątku, prowadzą wypożyczalnię, żadna nie prowadzi czytelnicy chociażby tylko z londyńskimi czasopismami emigracyjnymi.

Księgozbiory te liczą ponad 15 500 egzemplarzy książek prawie wyłącznie w języku polskim. Najliczniej reprezentowane są w nich: beletrystyka, wspomnienia z różnych okresów historycznych oraz historia Polski i II wojny światowej w opracowaniach popularnonaukowych.

Do bibliotek zapisanych jest razem 625 osób, czyli tylko około 6% ogółu parafian, z których regularnie wypożyczają książki nie więcej niż 200 czytelników, a więc 32% zapisanych. Wśród czytelników zdecydowaną większość stanowią osoby powyżej 60 roku życia.

Biblioteki nie mają żadnego stałego funduszu na zakup nowych książek. Głównym źródłem dochodu są dary oraz pieniądze uzyskiwane z kiermaszy. Dwie parafie wspomagają okazjnie bibliotekę finansowo. Liczba kupowanych książek jest różna w różnych bibliotekach i średnio wynosi około 35 pozycji rocznie, przeważnie książek emigracyjnych. Większość nabytków pochodzi z darów. Następtwem tego jest księgozbiór mało atrakcyjny i szalenie ubogi w nowości wydawnicze.

Z przeprowadzonych przeze mnie rozmów wynika, że zainteresowanie parafii (proboszcza) działalnością biblioteki jest na ogół bardzo słabe, aby nie powiedzieć żadne. A przecież minimalny, ale stały fundusz na zakup nowości i zachęcanie do korzystania z biblioteki mogłoby przynieść ogromne korzyści wszystkim.

Biblioteki szkolne, oprócz funkcji placówek udostępniających piśmiennictwo, powinny spełniać także ważną rolę w procesie nauczania. Aby móc sprostać tym wymaganiom potrzebują one stałego, odpowiednio przystosowanego lokalu; księgozbioru zawierającego pozycje zaspokajające potrzeby czytelnicze i informacyjne uczniów i nauczycieli; sprzętu reprograficznego a przede wszystkim

Biblioteki publiczne w rodzaju parafialnych nie mają, niestety, według mnie wielkich szans przetrwania w formie takiej, w jakiej są obecnie prowadzone. Widzę dla nich dwa rozwiązania; jedno to korzystanie z usług Centrali Bibliotek Ruchomych, które co prawda kosztuje, ale zapewnia nowe, ciekawe pozycje (może parafia by w tym przedsięwzięciu partycypowała?), a drugie to przejście przez parafię odpowiedzialności za działalność biblioteki, wymienienie w dużym stopniu księgozbioru i nawiązanie współpracy i fachowej pomocy z Biblioteką Polską.

Biblioteki szkolne ze względu na warunki w jakich działają, mogą spełniać swoje zadania tylko w ścisłej współpracy z bibliotekami parafialnymi.

Centrala Bibliotek Ruchomych powinna działać tylko w oparciu o „nowy system” rozbudowany o „książki na taśmach” i kasety wideo. Będzie ona niestety tylko tak długo działać, jak i inne polskie biblioteki publiczne, jak długo będą istnieć czytelnicy polskich książek w Wielkiej Brytanii.

4. SUMMARY IN ENGLISH

POLISH LIBRARIES IN CONTEMPORARY LONDON

This book undertakes a study of Polish libraries active in London in the years 1990-1997. To date, none of the libraries have been the subject of a study with the exception of the Polish Library (POSK).

In this work the term „Polish library” is used to mean a library, or an organisation working as a library. These Polish libraries gather amongst other things, publications, un-published materials and so called library documents concerning Poland, created in the Polish language and/or by people declaring their allegiance to the Polish nation, regardless of their place of publication.

To give the reader a better understanding of the subject, the issues of the Polish libraries have been presented in a wider historical and social context. For ease of study, the libraries have been categorised into four groups — research, public, parish and school.

The libraries at the Polish Institute and Sikorski Museum and the Pilsudski Institute would be classed as typical research libraries. The first of these no longer exists — it was closed in 1992 and the books were redistributed. The library of the Pilsudski Institute collects only documents pertaining to the „Marszalek”, the Polish Legions and Polish history from that period.

The Polish Library at POSK and the library at the Polish Cultural Institute are research libraries, that also act as public libraries. The Polish Library's main task is to gather Polish publications and publications relating to Poland, published outside Poland since 1st September 1939. This is the largest and strongest Polish library currently in existence in London and this is why the most time and comment has been dedicated to it in this study.

The Polish Cultural Institute's library stocks fiction as well as research books. Its main collection pertains to Poland, its history, culture, geography, folklore, literature etc. It also has a selection of Polish film on video.

The Central Circulating Library is a public library that worked independently in the years 1948-1994, but has been part of The Polish Library since 1995. The main task of the CCL is the organisation and collection of Polish books, which are lent to those British public libraries, where a demand for Polish books exists.

Parish libraries could be described as organisations concerned only with the lending of books. They have been included in this study due to their unique character and unquestionable contribution to the growth and upkeep of Polish culture in the local Polish communities.

The school libraries attached to the Polish Saturday Schools constitute a specific group due to the conditions in which they exist and work. Their main aim is to help the pupils in getting to know the Polish language. They are lending libraries only.

The study ends with a summary, including amongst other things conclusions relating to the present state and future of the Polish libraries in London.

5 LITERATURA ŹRÓDŁOWA

Materiały publikowane:

1. *9, Princes Gardens, S.W.7. Nowa siedziba polskich placówek naukowych w Londynie.* Londyn 1962.
2. *25 lecie Polskiej Parafii Croydon-Crystal Palace.* Londyn 1975.
3. *40 lat życia i działalności Ośrodka Katolickiego Matki Bożej Miłosierdzia.* Londyn — Willesden 1995.
4. *XXX lat. POSK 1964-1984.* Londyn 1984
5. *Apel na Polski Fundusz Biblioteczny.* Londyn 1959.
6. *Biblioteka Polska w Londynie 1942-1992.* Londyn 1992.
7. *Biblioteka Polska w Londynie 1942-1967.* [Londyn 1968]. (Folder).
8. *Biblioteki Polskie i Komitetu Oświatowo-Bibliotecznego przy Polish Research Centre.* Londyn 1956.
9. Brock, P.: *Geneza ludu polskiego w Anglii.* Londyn 1962.
10. Chamerska, H.: *Biblioteka Polska w Londynie 1942-1992, Londyn 1993, s. 129, Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny [w:] „Kwartalnik Historyczny”, Warszawa 1994, Rocznik CI nr 2, s. 104-107.*
11. *Compton's pictured encyclopedia and fact-index.* Chicago-Toronto 1963.
12. Czaykowski, B.: *Polski Ośrodek Naukowy (Polish Research Centre) 1940-1960.* Londyn 1961.
13. Czaykowski, B., Sulik, B.: *Polacy w W. Brytanii.* Paryż 1961.
14. Czechowski, M.: *Biblioteka Polska w Londynie [w:] „Rocznik Biblioteki Narodowej”.* Warszawa 1990, nr XXI-XXII/1985-1986, s. 167-192.
15. Czerniatowicz, J.: *Biblioteki polskie w Anglii [w:] „Zeszyty Przekładów”.* Warszawa 1959. Nr 1 (59), s. 43-47.
16. Danilewicz, M.: *Biblioteka Polska w Londynie.* Londyn 1959.
17. Danilewicz, M.: *Najważniejszy problem [w:] „Kultura”.* Paryż 1960, nr 6, s. 21-44.
18. Danilewicz, M.: *A new group of readers. Poles as library users in Great Britain [w:] Library Association Record.* London 1951, nr 8.
19. Danilewicz Zielińska, M.: *Książka i czytelnictwo polskie w Wielkiej Brytanii.* Warszawa 1996.

20. Dowgiałło, I.: *Biblioteka Polska w Londynie* [w:] „Roczniki Biblioteczne”, Warszawa 1972, R. 16 z. 3-4, 3. 591-600.
21. Dowgiałło, I.: *Centrala Bibliotek Ruchomych w Londynie* [w:] „Bibliotekarz”, Warszawa 1972, nr 8, s. 235-237.
22. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”. Londyn 1948, 2 lipca.
23. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”. Londyn 1967, 30 lipca.
24. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”. Londyn 1968, 10 stycznia.
25. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”. Londyn 1968, 16 stycznia.
26. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”. Londyn 1983, 21 maja.
27. *The Eagle & the Lion. 900 years of British-Polish relations*. London 1996.
28. *Education in Exile. History of the Committee for the Education of Poles in Great Britain*. London 1956.
29. *Emigracyjna książka i prasa*. Londyn 1970.
30. *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław 1976.
31. Garliński, J.: *35 lat Biblioteki Polskiej w Londynie*. „Kultura”, Paryż 1977, nr 4, s. 108-115.
32. Goławski, M.: *Szkolnictwo w Anglii*. Londyn 1965.
33. *Instytut Historyczny imienia Generała Sikorskiego 1945-1957*. Londyn 1957.
34. *Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego*. Londyn 1966.
35. *Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego*. Londyn 1970.
36. Jagodziński, Z.: *O zadaniach i potrzebach Biblioteki Polskiej w Londynie* [w:] „Wiadomości POSK”, Londyn 1973, nr 21, s. 51-63.
37. Janas, I.: *Polskie firmy wydawnicze w Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej (1945-1985)* [w:] „Rocznik Biblioteki Narodowej”. Warszawa 1990, nr XXI-XXII/1985-1986, s. 193-232.
38. Jasnowski, J.: *Zainteresowania kulturalne emigracji polskiej na terenie Wielkiej Brytanii na podstawie doświadczeń Centrali Bibliotek Ruchomych* [w:] *Polskie więzi kulturowe na Obczyźnie*. Pod redakcją Mieczysława Paszkiewicza. Londyn 1986, s.135-147. *Prace Kongresu Kultury Polskiej na Obczyźnie*, t 8.
39. Jeżewski, B.O.: *Roczniki Polonii 1958-59*. Londyn 1959.
40. Kłossowski, A.: *Pani Maria...* Warszawa 1993.
41. Kłossowski, A.: *Stała Konferencja Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie* [w:] „Rocznik Biblioteki Narodowej”. Warszawa 1990, nr XXI-XXII/1985-1986, s. 143-165.
42. *Komitet Obywatelski Pomocy Uchodźcom Polskim w Londynie 1940-1965*. Londyn 1965.
43. „Komunikat. Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie”. Londyn 1949. R. 1 nr 1 — 1997 R. 46 nr 109/110.
44. *Kościół św. Andrzeja Boboli w Londynie. Przewodnik — historia — informacje*. Londyn [1990].
45. Marczak, J.: *Polacy w Anglii (55 lat pracy Towarzystwa Polskiego w Londynie)*. London 1942.
46. Maresch, E.: *Biblioteka Polska w Londynie: skarbnica dziedzictwa kulturowego* [w:] *Dziedzictwo kulturowe: informacja, mniejszości etniczne*. Praca zbiorowa pod red. Andrzeja Skrzypczaka. Warszawa 1996.
47. Markiewicz, E.: *50 lat Biblioteki Polskiej w Londynie*. Warszawa 1993.

48. *Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939-1990. Uzupełnienia do tomów I, II, V, VI.* Praca zbiorowa. Redaktor Zbigniew Błażyński. Londyn 1996.
49. Mękarska-Kozłowska, B.: *Polskie drogi do Anglii poprzez stulecia.* Londyn 1971.
50. *Międzybiblioteczne Sympozjum III. Stała Konferencja Muzeów i Bibliotek Polskich na Zachodzie.* Redaktor Ryszard Zakrzewski. Londyn 1983.
51. *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej.* Praca zbiorowa pod red. L. Kliszewicza. Londyn 1995. *Materiały do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego*, t 2.
52. *The Polish Library 1942-1979 London.* London [1980].
53. *The Polish Research Centre: A record of Anglo-Polish achievement 1939-1957.* London 1957.
54. *The Polish Research Centre Ltd.: A record of twelve years work.* London 1953.
55. Polish University College Association Limited. *Komunikat Informacyjny nr 1.* Londyn 1964.
56. Polska Macierz Szkolna Zagranicą: *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego za okres od 25.10.1992 – 20.10.1995.* Londyn 1995.
57. *Polska Misja Katolicka w Londynie 1894-1944.* Londyn 1945.
58. *Polski Informator 1995-96.* Redaktor A. Moszczyńska. Czwarte wydanie. Londyn 1995.
59. *Polski Informator 1997-98.* Redaktor A. Moszczyńska. Piąte wydanie. Londyn 1996.
60. Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie: *Nauka Polska na Obczyźnie 1939-1960.* Londyn 1955-1961.
61. Radzik, T.: *Spółeczność polska w Wielkiej Brytanii w latach 1945-1990.* [w:] *Polonia w Europie.* Praca zbiorowa pod red. B. Szydłowskiej-Cegłowej. Poznań 1992, s. 437-468.
62. *Rocznik Polonii Zagranicznej na rok 1948.* London 1949.
63. „Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego”. Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie. Londyn 1952 nr 1 — 1996 nr 38.
64. *Sprawozdanie z działalności Instytutu Polskiego i Muzeum im. Gen. Sikorskiego.* Londyn, 1973-1997.
65. *Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Stowarzyszenia Polskich Kombatantów.* Londyn, 1956-1967.
66. Stopa, M. A.: *Polish Central Cirulating Library* [w:] *Library Association Record.* Vol. 75. London 1973, 12 December.
67. *Studium Polski Podziemnej w Londynie. Informator 1947-1984.* Londyn 1985.
68. Świdarska, H.: *Biblioteka Polska w Londynie* [w:] „Kultura”. Paryż 1983, nr 7/430-8/431, s. 103-116.
69. Sword, K.: *Indentity in Flux. The Polish Community in Britain.* London 1996.
70. Sword, K., Davies, N., Ciechanowski, J.: *The Formation of the Polish Community in Great Britain 1939-1950.* London 1989.
71. *Warszawa nad Tamizą. Z dziejów polskiej emigracji politycznej po drugiej wojnie światowej.* Pod redakcją Andrzeja Friszke. Warszawa 1994.
72. *Wiadomości Parafialne Wspólnoty przy kościele Chrystusa Króla Balham.* Londyn lipiec 1979.
73. „Wiadomości P. O. S. K”. [Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny]. Londyn 1964 nr 1 – 1996 nr 44.
74. *Wspólnota Clapham – Balham 1948-1988.* Londyn [1988].

75. Zubrzycki, J.: *Polish Immigrants in Britain*. The Hague 1956.
76. Żebrowska, A.: *Integration or Assimilation. A study of Second Generation Poles in England*. Guilford 1986.

Materiały niepublikowane:

77. Bokiewicz, I.: *Krótką historia Biblioteki Instytutu Józefa Piłsudskiego*. Londyn 1996. Maszynopis w moim posiadaniu.
78. Głuchowski, K.: *Materiały o kolekcji Sir William Arthur White*. Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego, Londyn 1996. Rękopis w posiadaniu autora.
79. Stefanicka, A. M.: *Polskie biblioteki szkolne we współczesnym Londynie*. Londyn 1997. Praca magisterska złożona w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego.

Archiwalia:

80. Biblioteka Polska w Londynie. *Annual report of the Librarian from 1. 4. 52-31. 3. 53*. [London 1953]. Materiały archiwalne z lat 1947-1953
81. Biblioteka Polska w Londynie. *Depozyt Fundacji Lanckorońskich w Bibliotece Polskiej w Londynie*. Londyn [1969]. Materiały dot. depozytu.
82. Biblioteka Polska w Londynie. *List dyrektora Muzeum Narodowego w Warszawie*. Warszawa 17.02.1948. Materiały archiwalne z lat 1947-1953.
83. Biblioteka Polska w Londynie. *List dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*. Warszawa 17.03.1948. Materiały archiwalne z lat 1947-1953.
84. Biblioteka Polska w Londynie. *List z-cy dyrektora Biblioteki Narodowej w Warszawie*. Warszawa 15.04.1967.
85. Biblioteka Polska w Londynie. *Polish University College Library — A Report*. London 25th September 1953. Materiały archiwalne z lat 1947-1953.
86. Biblioteka Polska w Londynie. *Protokoły z posiedzeń Polskiej Rady Bibliotecznej*. Londyn 1966-1979.
87. Biblioteka Polska w Londynie. *Specification. Books and periodicals sent to Poland in May and July 1946*. London 14th Sept. 1946. Materiały archiwalne z lat 1947-1953.
88. Biblioteka Polska w Londynie. *Sprawozdania z działalności Biblioteki Polskiej w Londynie*. Londyn 1945-1996.
89. Danilewiczowa, M.: *Memorandum*. Biblioteka Polska w Londynie. Londyn 1.07.1947. Materiały archiwalne z lat 1947-1953.
90. Danilewiczowa, M.: *Sprawozdanie Biblioteki Naukowej Komitetu do Spraw Oświaty Polaków w W. Brytanii za okres od 1 kwietnia 1947 do 31 grudnia 1947*. Biblioteka Polska, Londyn 1948. Materiały archiwalne z lat 1947-1953.

6. SPIS TABEL W TEKŚCIE

Tabela 1. Nabytki obu filii Biblioteki Instytutu Historycznego w latach 1980-1987.

Tabela 2. Działalność Biblioteki Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w latach 1988-1992.

Tabela 3. Czytelnictwo w Bibliotece Polskiej w latach 1957, 1961, 1966.

Tabela 4. Wypożyczenia i nabytki w Bibliotece Polskiej w latach 1969-1973.

Tabela 5. Budżet Biblioteki Polskiej w latach 1969-1973.

Tabela 6. Druki zwarte Biblioteki Polskiej w komputerowej bazie danych.

Tabela 7. Centrala Bibliotek Ruchomych w latach 1948-1954.

Tabela 8. Centrala Bibliotek Ruchomych w latach 1968-1993.

Tabela 9. Działalność „starego systemu” Centrali Bibliotek Ruchomych w latach 1994-1996.

Tabela 10. Działalność „nowego systemu” Centrali Bibliotek Ruchomych w latach 1994-1996 (stan na 31.12.1996).

Tabela 11. Biblioteki Szkół Przedmiotów Ojczystych w Londynie.

7. SPIS WYKRESÓW W TEKŚCIE

- Wykres 1. Wizyty czytelników w czytelni Biblioteki Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego, na Pont Street w latach 1980-1987.
- Wykres 2. Księgozbiór Biblioteki Polskiej w latach 1957, 1961, 1966.
- Wykres 3. Czytelnicy Biblioteki Polskiej w latach 1957, 1961, 1966.
- Wykres 4. Czytelnictwo w Bibliotece Polskiej w latach 1980-1990.
- Wykres 5. Wymiana książek i czasopism pomiędzy Bibliotką Polską w Londynie a bibliotekami i osobami prywatnymi w Polsce w latach 1980-1990.
- Wykres 6. Liczba odwiedzin w czytelni Biblioteki Polskiej w latach 1986-1996.
- Wykres 7. Czytelnicy Biblioteki Polskiej według miejsca stałego pobytu w dniu 31.12.1996.
- Wykres 8. Liczba tomów wypożyczonych w Bibliotece Polskiej w latach 1992-1996.
- Wykres 9. Punkty biblioteczne obsługiwane przez Centralę Bibliotek Ruchomych w latach 1948-1954.
- Wykres 10. Skład procentowy przeciętnego zestawu Centrali Bibliotek Ruchomych.
- Wykres 11. Skład przeciętnego zestawu „nowego systemu” (liczba egzemplarzy) Centrali Bibliotek Ruchomych.
- Wykres 12. Liczba egzemplarzy wypożyczanych przez brytyjskie biblioteki publiczne z „nowego systemu” Centrali Bibliotek Ruchomych, stan na 31.12.1996.
- Wykres 13. Procentowy przekrój przeciętnego księgozbioru biblioteki w Szkole Przedmiotów Ojczystych.
- Wykres 14. Procentowy przekrój księgozbioru Biblioteki Szkoły Polskiej im. Lotników Polskich przy Ambasadzie RP w Londynie.

8. INDEKS OSÓB, INSTYTUCJI I ORGANIZACJI WYSTĘPUJĄCYCH W TEKŚCIE

- Adams James 32
Adams Robert 32
Aleksander Baykov, Library University of Birmingham 53
Alma Tadema Lawrence 36, 45
Ambasada Polska w Londynie 12, 32, 36, 44, 113, 115, 121
Anders Władysław 13, 14
Aneks 22
Antoniak Jadwiga 99
Archiwum i Muzeum Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie 13, 38
Archiwum i Muzeum Wojsk Polskich na Środkowym Wschodzie 13
Arciszewski Tomasz 91
Armia Krajowa 14, 45, 98, 117
Astor, lord 12
Austen Jane 47
- Baliński Stanisław 50
Bethell Nicholas, lord 55
Białostocki Tadeusz 42
Biały Krzyż 24
Biblioteka Akademii Medycznej w Gdańsku 48
Biblioteka Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego 27, 36, 38, 40
Biblioteka Instytutu Józefa Piłsudskiego 29-32, 117
Biblioteka Instytutu Kultury Polskiej 32-36, 119
Biblioteka Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego 36-45, 65, 117, 121
Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 37, 48, 66
Biblioteka Klubu Białego Orła 26
Biblioteka Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego *patrz* Biblioteka Polska
- Biblioteka Narodowa w Warszawie 37, 46, 48, 64, 66, 77, 87, 119
Biblioteka Ogniska Polskiego 26
Biblioteka Ośrodka *patrz* Biblioteka Polskiego Ośrodka Naukowego
Biblioteka parafii pod wezwaniem Chrystusa Króla (Balham) 91-93
Biblioteka parafii pod wezwaniem Jezusa Miłosiernego (Croydon) 93-95
Biblioteka parafii pod wezwaniem Matki Bożej Fatimskiej (Forest Gate) 98-99
Biblioteka parafii pod wezwaniem Matki Bożej Miłosierdzia (Willesden) 100-103
Biblioteka parafii pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej (Devonia) 95-96
Biblioteka parafii pod wezwaniem NMP Matki Kościoła (Ealing) 96-98
Biblioteka parafii pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli (Hammersmith) 99-100
Biblioteka Polish Research Centre *patrz* Biblioteka Polskiego Ośrodka Naukowego
Biblioteka Polska 7, 16, 17, 19, 24, 26, 27, 28, 43, 44, 45-80, 117, 118, 119, 121
Biblioteka Polska w Buenos Aires 39
Biblioteka Polskiego Ośrodka Naukowego 12, 26, 27, 36, 37, 38, 40, 45, 52
Biblioteka Polish University College (PUC) *patrz* Biblioteka Polska
Biblioteka Politechniki Śląskiej w Gliwicach 48
Biblioteka Samopomocy Lotniczej 26
Biblioteka Szkoły Polskiej im. Lotników Polskich przy Ambasadzie RP w Londynie 113, 114, 115, 121

- Biblioteka Towarzystwa Polskiego w Londynie 116
- Biblioteka Towarzystwa Pomocy Polakom 26
- Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego 37, 48
- Biblioteka Uniwersytetu Toruńskiego 37, 48, 65
- Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego 48
- Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego 48
- Biblioteka Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych *patrz* Biblioteka Polska
- Biblioteki Szkół Przedmiotów Ojczystych 103-112, 121
- Biegański Stanisław 31, 32
- Bieńkowski Witymir Z. 27
- Biliński Lucjan 7
- Biuro *patrz* Polski Ośrodek Naukowy
- Bojakowska Irena 101, 102
- Bokiewicz Irena 29, 31
- Books and Periodicals Commission 46
- Borkowska Barbara 92
- Borowa Felicja 95, 96
- Brandtowa Helena 46
- Brazis Romuald 74
- Bregman Aleksandr 54
- British Council 12, 16, 70
- British Library 7, 57, 58, 59
- British Library Document Supply Centre w Boston Spa 44, 65, 76
- Buczek Barbara 30, 31
- Bystram Aleksander 28
- Caldra House 22
- Carrington, lord, 58
- CBR *patrz* Centrala Bibliotek Ruchomych
- CCL *patrz* Centrala Bibliotek Ruchomych
- Celichowski S. 37
- Central Circulating Library *patrz* Centrala Bibliotek Ruchomych
- Centrala Bibliotek Ruchomych 7, 17, 26, 27, 28, 52, 65, 70, 71, 72, 80-91, 96, 119, 122
- Chabrie Robert 31
- Chodakowski Jan 71
- Chodźko Ignacy 56
- Choynacka Halina 76
- Churchill Winston T. 58
- Ciechanowski Jan 10
- Committee for Education of Poles in Great Britain *patrz* Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wielkiej Brytanii
- Conference of the Allied Ministers of Education 46
- Conrad John 77
- Conrad Joseph 51, 56, 64, 77, 78, 79
- Cybulska Maja 76
- Cymbalista Stanisław 98
- Cymbalowa Pclagia 30, 31
- Cynar Stanisław 91
- Czaykowski Bohdan 2, 37, 39
- Czerwony Krzyż 46
- Danilewicz Maria *patrz* Danilewicz Zielińska Maria
- Danilewicz Zielińska Maria 7, 26, 46, 48, 49, 54, 55, 57, 76, 77, 79
- Daszkowski Zbigniew 77
- Davies Norman 10, 55, 64
- Dembiński Ryszard 43, 65
- Department of Education and Science 27, 84
- Dobraczyński Jan 48
- Dobroszycki Lucjan 77
- Doliński Andrzej 72
- Domański Jan 45
- Donaldson, lord, 58
- Drozdowski Marian 74
- Drzewiecki Marcin 8, 70, 74
- Education and Library Committee *patrz* Komitet Oświatowo-Biblioteczny
- Federation of Poles in Great Britain *patrz* Zjednoczenie Polaków w Wielkiej Brytanii
- French International School w Hong Kongu 79
- Fundacja Feliksa Laskiego 59
- Fundacja Sztandarów Polskich Sił Zbrojnych 13
- Fundacja z Brzezia Lanckorońskich 54, 57, 59, 78
- Fundusz Kultury Narodowej 45, 46, 50
- Gajjer Lili de, baronowa 37
- Gajecki Walerian 93
- Garliński Józef 16, 77
- Gater George, sir 82
- Głuchowski Krzysztof 37
- Gołaszewski Jan 98
- Goślicki 37
- Grey Krystyna 101, 102
- Gronkiewicz-Waltz Hanna 74
- Grubiński Wacław 56
- Grycz Józef 37
- Grydzewski Mieczysław 56
- Harrod Frank H. 26, 82
- Hemar Marian 56
- Hermaszewska Józefa 71, 86
- Hill R. H. 26
- Hłasko Marek 53
- Honkisz Paweł 97

- Honowska Izabela 112
Hookway Harry 58
Hudowski Tadeusz 71
- IBIN *patrz* Instytut Bibliotekoznawstwa i Infor-
macji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego
Hłakowiczówna Kazimiera 53
Imperial College London University 27
Instytut Badania Najnowszej Historii Polski 14
Instytut Badania Zagadnień Krajowych 15, 72
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Nau-
kowej Uniwersytetu Warszawskiego *patrz* In-
stytut Informatyki Naukowej i Studiów Bib-
liologicznych Uniwersytetu Warszawskiego
Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego 13
Instytut Informatyki Naukowej i Studiów Biblio-
logicznych Uniwersytetu Warszawskiego 8,
70
Instytut Józefa Piłsudskiego 14-15, 17, 29
Instytut Kultury Polskiej (IKP) 32, 119
Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego
13-14, 27, 28, 42, 65
Inter Documentation Company BV 61
Interim Treasury Committee for Polish Ques-
tions *patrz* Tymczasowy Komitet Skarbu dla
Spraw Polskich
International Literary Centre 67
ITC *patrz* Tymczasowy Komitet Skarbu dla
Spraw Polskich
- Jabłońska Barbara 77
Jagodziński Zdzisław 8, 16, 43, 57, 59, 60, 61,
65, 67, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 79
Janta Aleksander 55
Jasnowski Józef 83, 85, 86
Jaworski Marian 74
JCS *patrz* Joseph Conrad Society (UK)
Jczewski Bohdan Olgierd 10, 62
Jerzy, książę Kentu 16
Joseph Conrad Society (UK) 59, 70, 78
Joseph Conrad Study Centre 59
Juszczak Ryszard 100
- Kanut 9
Katolicki Uniwersytet Lubelski 66
Kessling Wanda 92
Kintzi Barbara 97
Kipling Richard 47
Kłossowski Andrzej 119
Kochanowski Janusz 63
Koczy Leon 39
Koczy Maria 39, 40
Komisja Akademickich Szkół Technicznych
17
- Komisja Biblioteczna 28, 68, 71, 86, 87
Komisja Historyczna Polskich Sił Zbrojnych
45
Komitet Apelowy 27, 84
Komitet Biblioteczny 26, 46
Komitet dla Spraw Oświaty Polaków w Wiel-
kiej Brytanii 12, 18, 24, 26, 49, 80, 82, 83
Komitet Oświatowo-Biblioteczny 26, 27, 83,
84
Konfraternia Artystów Polskich w Wielkiej Bry-
tanii 17
Kontra 22
Kopernik Mikołaj 37
Korwin-Mikkc Janusz 74
Kowalczyk Zygmunt 93, 94, 95, 112
Kozarynowa Zofia 54
Kraśński Zygmunt 72
Księgarnia Wysyłkowa F. Tyczyńskiego 91
Kukiel Marian 50
Kuncewiczowa Maria 47, 53
Kuszell Andrzej 78
Kwatera Polowa Naczelnego Wodza 13
- Lajer Halina 101, 102
Lanckorońska Karolina 54, 55
Lasocka Małgorzata 112
Lechoń Jan 51, 56
Lewak Adam 48
Library Committee *patrz* Komitet Biblioteczny
Library Sub-Committee *patrz* Podkomitet Bib-
lioteczny
Lipniacka Ewa 68, 71, 78
Litwin-Roberts Małgorzata 71
London and South Eastern Region (LASER)
76
- Lepkowski K. 31
- MAB *patrz* Stała Konferencja Muzeów, Archi-
wów i Bibliotek Polskich na Zachodzie
McAlpine E. G. 50
Mackiewicz Cat Stanisław 50
Mailer Irena 71
Makuszyński Kornel 47
Małczewski Jack 77, 78
Manikowski Adam 66
Marczak Józef 116
Maresch Eugenia 28, 63, 65, 68, 70, 71, 78
Marszewska Teresa 92
Masznicz Małgorzata 107
Mękarska-Kozłowska Barbara 15
Meyerowa R. 91
Mieczkowska Jadwiga 112
Mieczkowski Zbigniew 27, 58, 59

- Mieszko I 9
 Ministerstwo Edukacji Narodowej 20, 113
 Ministerstwo Informacji 36
 Ministerstwo Oświaty 36
 Ministerstwo Prac Kongresowych 36
 Ministerstwo Skarbu (brytyjskie) 47
 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 45
 Ministerstwo Spraw Zagranicznych 32, 35, 36
 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (WRIOP) 46, 47, 101
 Ministerstwo Zdrowia 24
 Ministry of Education 18, 26, 50, 83, 85
 Ministry of Heritage 68
 Mirecka Ploss Kaya 74
 Miszewski Wacław 48
 Mniszek Helena 47
 Moczulski Leszek 74
 Motz Irena 58
 Motz Wacław 58
 Muraszczuk Bronisława 112
 Muzeum Narodowe w Warszawie 48
 Muzeum Wojska w Szkocji 13

 Naczelną Dyrekcja Archiwów Państwowych 66
 Najder Zdzisław 53
 National Catholic Welfare Council (NCWC) 24
 National Central Library 26, 84
 Nicwiarowski Wacław 74
 Nir Roman 74
 Nowakowa Jadwiga 60, 77
 Nowakowski Zygmunt 50, 72

 O'Driscoll Barbara 112
 Oficyna Poetów i Malarzy 22
 Ognisko Polskie 16
 Okńczyc Czesław 74
 Olliffe Krystyna 112
 Ośrodek *patrz* Polski Ośrodek Naukowy
 Oprawska Stanisława 112
 Ostoja-Chrostowski Stanisław 49
 Ostrowski Stanisław 58

 Paderewski Ignacy J. 32
 Paluchowski Andrzej 66
 Pasierb Janusz 74
 Paszkiewicz Mieczysław 77
 Pawlak Waldemar 74
 Piłsudska Aleksandra 29
 Piłsudski Józef 14, 29, 31, 32, 117
 Piasecki Sergiusz 56
 Pisarski Grzegorz 71
 PMS *patrz* Polska Macierz Szkolna
 Podkomitet Biblioteczny 26, 27
 Polak Tadcusz 66

 Polish Hearth Club *patrz* Ognisko Polskie
 Polish Library *patrz* Biblioteka Polska
 Polish Library Fund *patrz* Polski Fundusz Biblioteczny
 Polish Library Fund Appel Committee *patrz* Komitet Apelowy
 Polish Research Centre *patrz* Polski Ośrodek Naukowy
 Polish Social and Cultural Association *patrz* Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny
 Polish Solidarity Campaign 61
 Polish University College 18-19, 49, 50
 Polish University College Association Ltd 16, 28, 50, 52, 53, 54
 Polish University College Library *patrz* Biblioteka Polska
 Polonia Aid Foundation Trust 17, 65
 Polska Fundacja Kulturalna 22, 92
 Polska Macierz Szkolna (PMS) 17, 20, 103, 104, 105
 Polska Misja Katolicka (PMK) w Anglii i Walii 16, 22-23, 44, 62, 95
 Polska Rada Biblioteczna *patrz* Rada Biblioteczna
 Polska Szkoła Architektury na Uniwersytecie w Liverpoolu 17
 Polski Fundusz Biblioteczny 27, 28, 54, 56
 Polski Instytut Historyczny 13
 Polski Klub Motorowy 17
 Polski Ośrodek Katolicki (Klub Orła Białego) Balham 91
 Polski Ośrodek Katolicki (POK) Ealing 97
 Polski Ośrodek Naukowy 12, 13, 24, 26, 27, 38, 47, 51
 Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny (POSK) 14, 16-17, 27, 28, 29, 31, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 68, 71, 84, 85, 86, 89, 118
 Polski Uniwersytet na Obczyźnic (PUNO) 17, 19-20
 Polski Wydział Lekarski na Uniwersytecie w Edynburgu 17
 Polskie Biuro Badań Politycznych *patrz* Polski Ośrodek Naukowy
 Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie (PSZ) 13, 18, 39, 40, 45, 117
 Polskie Towarzystwo Historyczne w Wielkiej Brytanii (PTH) 21
 Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnic (PTNO) 17, 20-21
 Pomorska Elżbieta 33
 Porazińska Janina 47
 POSK *patrz* Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny

- Pragier Adam 50
 PRC *patrz* Polski Ośrodek Naukowy
 Prus Bolesław 47
 Przedzrymirska Zofia 66
 PUC *patrz* Polish University College
 PUCAL *patrz* Polish University College Association Ltd.
 Puls Publications 22
 PUNO *patrz* Polski Uniwersytet na Obczyźnie
 Raczkiewicz Władysław 13, 14
 Raczyński Edward 12, 36
 Rada Narodowa RP 72
 Rada Akademickich Studiów Technicznych (RAST) 17
 Rada Biblioteczna 27, 28, 53, 54, 57, 58, 59, 84
 Radomska Małgorzata 112
 Radzik Tadeusz 11, 20
 Radziuk Henryka 96
 Rendel George, sir 27
 Retinger Józef H. 56
 Rodziewiczówna Maria 47
 Rottermund Andrzej 66
 Rousseau Jean J. 56
 Royal Institute of International Affairs 12, 36
 Rybińska Janina 96
 Rymkiewicz Jarosław Marek 53
 Rząd RP 10, 13, 14, 15, 17, 18, 40, 47
 Sadowska Genowefa 77
 Sakowski Juliusz 54
 Sawczyński Adam 15
 Sawicki Tadeusz 46
 School of Slavonic and East European Studies London University (SSEES) 20, 53, 54, 56, 59
 Secretary of State for National Heritage 86
 Sęk Jan 74
 Sienkiewicz Henryk 32, 116
 Sikorska Helena 13
 Sikorski Władysław 13, 14, 22
 Simmons Allan 64
 Sitarska Anna 61
 Skoczek Marian 15
 Skowronck Jerzy 66
 Słonimski Antoni 53
 Sobotkiewicz Stanisław 72
 Solidarity with Solidarity 61
 Sosnowska Beata 114
 SPK *patrz* Stowarzyszenie Polskich Kombatantów
 Spohn Marta 28, 60
 Sporny Tadeusz 101
 Stała Konferencja Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie 66, 78
 Starościak Jacck 74
 Stefanicka Anna Maria 8, 71, 87, 88, 89, 90, 107, 108, 110, 114
 Stelmachowski Andrzej 74
 Stemplowski Ryszard 76
 Stopa Michał Andrzej 80, 82, 84, 85
 Stowarzyszenie Polskich Kombatantów (SPK) 15-16, 17, 24, 62, 83, 103, 104, 105,
 Stowarzyszenie Rolników Polskich w WB 63
 Stowarzyszenia Techników Polskich w Wielkiej Brytanii (STP) 16, 17
 Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” 66
 Strzałkowski Wiesław 72
 Strzembosch Tomasz 68
 Studium Polski Podziemnej 14, 44, 45, 117
 Sucheitz Andrzej 14, 44
 Sulik Bolesław 39
 Sword Keith 10, 11
 Szczepański Krzysztof 42
 Szekspir William 47
 Szembek Jan 14
 Szkoła Nauk Politycznych 19
 Szkoły Przedmiotów Ojczystych 20, 91, 93, 94, 95, 98, 100, 103-109, 111, 112, 121
 Szkoły Sobotnie *patrz* Szkoły Przedmiotów Ojczystych
 Szkopiak Zygmunt 15
 Szkudlarski Tadeusz 99
 Szkuta Aleksander 42, 43, 44, 65
 Szmidt Jadwiga 71, 77, 78
 Szyborska Wisława 79
 Święcicka Jadwiga 29, 30
 Świerczyński Stanisław 92
 Świętosława 9
 Taylor Nina 66
 Teatr Małych Form 17, 21
 Teatr Nowy 21
 Teatr Polski Z. A. S. P. 17, 21
 Teatr Pro Arte 21
 Teatr Syrena 17, 21
 Terlecki Ryszard 68
 The Polish Library in London *patrz* Biblioteka Polska
 The Polish Underground Movement *patrz* Studium Polski Podziemnej
 Towarzystwo Polskie Ognisko 24
 Towarzystwo Polskie w Londynie 116
 Towarzystwo Pomocy Polakom 24
 Towarzystwo Przyjaciół Dzieci i Młodzieży 91, 108

Towarzystwo Przyjaciół PUNO 20
Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych
(TUR) 24
Trollope 47
Tymczasowy Komitet Skarbu dla Spraw Pol-
skich 18, 26, 47, 49
Typrowicz Tadeusz 44
Tyszczyk Krystyna 71, 100

University of Canterbury 79
University of London 18, 19, 20
University of Oxford 12
Uniwersytet Warszawski 20, 74

Veritas 22, 98, 101

Wajda Roman 16
Walczak Tadeusz 28, 71
Wańkowicz Melchior 47
Wesoły Szczepan 58, 74
White William Arthur, sir 37, 43, 45
Widłobrody Swen 9
Wierzyński Kazimierz 47
Wilińska Zofia 61
Witko Adam 101
Włodzik Bolesław 30, 31
Wnukowa 94
Wojakowska Maria 42
Woźniak Jadwiga 74
WRiOP *patrz* Ministerstwo Wyznań Religij-
nych i Oświecenia Publicznego

Wrzesiński Wojciech 74
Wydział Prawa na Uniwersytecie w Oxfordzie
17
Wyszowadzki Władysław 97

YMCA 24, 46

Zabielska Janina 76, 77
Zahorska Stefania 50
Zakład Biografistyki Polonijnej w Paryżu 19
Zakład Narodowy im. Ossolińskich 37
Zakrzewski Ryszard 28, 54, 78
Zaleski Wojciech 77
Zamek Królewski w Warszawie 66
Zamoyski Adam 64
Zamoyski Stefan 27, 57, 58
Zaremba Szymon 43, 65
Zbicrańska Krystyna 97
Zjednoczenie Polak w Wielkiej Brytanii 15,
17, 27, 28, 103
Zmorzyńska Kazimiera 101, 102
Zubrzycki Jerzy 9
Związek Artystów Scen Polskich (ZASP) 21
Związek Inwalidów Wojennych 17
Związek Harcerstwa Polskiego 15
Związek Pisarzy Polskich na Obczyźnie 22

Żebrowska A. 10
Żeromska Monika 53
Żółtaniecki Ryszard 74

9. WYKAZ OMÓWIONYCH BIBLIOTEK I ICH ADRESY

1. **Biblioteka Instytutu Józefa Piłsudskiego**
238-246 King Street, London W6 0RF
2. **Biblioteka Instytutu Kultury Polskiej**
34 Portland Placc, London W1N 4HQ
3. **Biblioteka Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego**
11 Leopold Road, London W5 3PB
4. **Biblioteka Polska POSK**
238-246 King Street, London W6 0RF
5. **Centrala Bibliotek Ruchomych**
238-246 King Street, London W6 0RF
6. **Biblioteka parafii pw. Chrystusa Króla**
234 Balham High Road, London SW17
7. **Biblioteka parafii pw. Jezusa Miłosiernego**
6-8 Oliver Road, London SE25 4PH
8. **Biblioteka parafii pw. Matki Boskiej Częstochowskiej**
2 Devonian Road, London N1 8JJ
9. **Biblioteka parafii pw. NMP Matki Kościoła**
2 Windsor Road, London W5 5PD
10. **Biblioteka parafii pw. Matki Bożej Fatimskiej**
2 Ashgrove Road, Goodmayes, Ilford, Essex IG3 9XZ
11. **Biblioteka parafii pw. Andrzeja Boboli**
1 Leysfield Road, London W12 9JF
12. **Biblioteka parafii pw. Matki Bożej Miłosierdzia**
182 Walm Lane, London NW12 3AX
13. **Biblioteka Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Mikołaja Reja**
Chiswick Community School, Burlington Lane London W4
14. **Biblioteka Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Tomasza Arciszewskiego**
50 Nightingale Lane, London SW12 8TE
15. **Biblioteka Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Królowej Jadwigi**
6-8 Oliver Road, London SE25 4PH
16. **Biblioteka Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Matki Boskiej Częstochowskiej**
2 Devonian Road, London N1 8JJ
17. **Biblioteka Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Tadeusza Kościuszki**
Secondary School, Twyford Crescent London W3

18. **Biblioteka Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Królowej Jadwigi**
2A Ashgrove Road, Goodmayes, Ilford, Essex IG3 9X”
19. **Biblioteka Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Marii Curie Skłodowskiej**
Elliot Comprehensive School, Pulman Gardens, London SW15
20. **Biblioteka Szkoły Przedmiotów Ojczystych im. Marii Konopnickiej**
Our Lady of Grace, Dollis Hill Lanc, London NW2
21. **Biblioteka Szkoły Polskiej przy Ambasadzie RP w Londynie im. Lotników Polskich**
13 Lancaster Gate, London NW4

WYDAWNICTWO

SBP

WYDAWNICTWO

SBP

**Poleca
nową pozycję z serii**

PROPOZYCJE I MATERIAŁY

pt.: BIBLIOTEKI PUBLICZNE W OKRESIE TRANSFORMACJI

Jest to pokłosie bardzo ciekawej, ogólnopolskiej konferencji kadry kierowniczej bibliotek, odbytej w Arłamowie we wrześniu ub. roku. Tematyka referatów koncentruje się wokół;

- cywilizacyjnych, społecznych i kulturalnych podstaw transformacji bibliotek publicznych w latach 90-ych,
- zmianach zachodzących w bibliotekarstwie w wyniku komputeryzacji,
- modelowych propozycjach rozwiązań,
- nowych podstaw prawnych określających funkcjonowanie bibliotek w RP,
- próbach dostosowania organizacji i funkcji bibliotek publicznych do zmieniających się warunków,
- współpracy WBP z organami samorządu.

***JEST TO KSIĄŻKA NIEZBĘDNA DLA KAŻDEGO KIEROWNIKA
BIBLIOTEKI!***

Zamówienia prosimy kierować:

**Dział Promocji i Kolportażu
ul. Hankiewicza 1, 02-103 Warszawa
lub**

Wydawnictwo SBP ul. Konopczyńskiego 5/7, 00-953 Warszawa

WYDAWNICTWO
SBP

WYDAWNICTWO
SBP

nową, bardzo ciekawą książkę prof.
Pauliny Buchwald-Pelcowej

CENZURA W DAWNEJ POLSCE Między prasą drukarską a stosem.

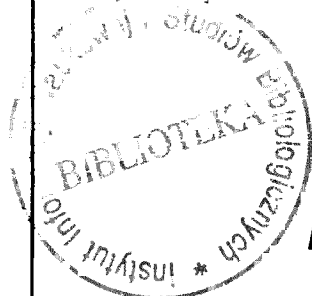
Książka ta jest owocem wieloletniej pracy badawczej Autorki. Obejmuje okres od panowania Zygmunta Starego do końca istnienia I Rzeczypospolitej. Oto tytuły rozdziałów:

- I. Edykty i ingerencje królewskie.
- II. Sprawy książek na Sejmach i Sejmikach.
- III. Działania urzędów i urzędników w dziedzinie cenzury. Jurysdykcja marszałkowska.
- IV. Orzeczenia Trybunału w sprawach książek i ich autorów.
- V. Cenzorskie poczynania władz miejskich.
- VI. Akademia Krakowska jako instytucja sprawująca cenzurę.
- VII. Kościół Katolicki wobec problemów cenzury książek.
- VIII. Nowe Kościoły reformowane a problemy cenzury.
- IX. Księgi nieprawomyślne i zabronione przez Kościół Prawosławny.
- X. Cenzura książek polskich za granicą i ingerencje zewnętrzne w Rzeczypospolitej.
- XI. Próba podsumowania.
Źródła i opracowania.

Książka zawiera indeksy a także jest bogato ilustrowana.

**JEST TO POZYCJA NIEZBĘDNA DLA POLONISTÓW, HISTORYKÓW,
BIBLIOTEKARZY ORAZ STUDIUJĄCEJ MŁODZIEŻY**

Stron 290, cena 20 zł.

Do nabycia:

Dział Promocji i Kolportażu SBP
02-103 Warszawa - Ochota
ul. S. K. Hankiewicza 1 pok 104
tel 822-43-45

Przyjmujemy zamówienia telefoniczne

Sprzedaż odręczna:

Warszawa, Hankiewicza 1 pok 104
Warszawa, Konopczyńskiego 5/7